

QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosovo Rehabilitation
Center for Torture Victims

UDHËZUES PËR
MBËSHTETJE PSIKOLOGJIKE DHE LIGJORE TË
FËMIJËVE VIKTIMA OSE DËSHMITARË TË
ABUZIMIT SEKSUAL NË PROCESIN HETUES,
GJYQËSOR DHE REHABILITUES

GUIDELINES ON
PSYCHOLOGICAL AND LEGAL SUPPORT OF THE
CHILDREN VICTIMS OR WITNESSES OF SEXUAL
ABUSE IN THE INVESTIGATIVE, JUDICIAL AND
REHABILITATION PROCESS

VODIČ ZA
PSIHOLOŠKA I PRAVNA PODRŠKA DECI
ŽRTVAMA ILI SVEDOCIMA SEKSUALNOG
ZLOSTAVLJANJA U ISTRAŽNOM, SUDSKOM
I REHABILITACIONOM POSTUPKU

UDHËZUES PËR

MBËSHTETJE PSIKOLOGJIKE DHE LIGJORE
TË FËMIJËVE VIKTIMA OSE DËSHMITARË TË
ABUZIMIT SEKSUAL NË PROCESIN HETUES,
GJYQËSOR DHE REHABILITUES

QKRMT, 2024

Autorë

Ardian Klaiqi, ekspert ligjor i angazhuar nga Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT]

Kontribues

Florida Gashi - Psikologe / Menaxhere e Projektit , QKRMT

Nebahate Zekaj - Psikologe - QKRMT

Arbrore Tërnavë - Zyrtare Ligjore - QKRMT

Ky udhëzues është përgatitur në kuadër të projektit Rehabilitimi dhe Riintegrimi i të Miturve - Viktima të Dhunës Seksuale, përmes ofrimit të Shërbimit të Rehabilitimit dhe Ndihmës Ligjore dhe Ngritjes së Kapaciteteve të Institucioneve Shtetërore, mbështetur nga Ambasada Kanadeze [Fondi i Kanadasë për Nisma Lokale, CFLI] dhe përkthyer nga SIGRID RAUSING TRUST.

Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi e plotë dhe e vetme e Qendrës Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT].

© Të drejtat autoriale i përkasin QKRMT-së. Ndalohet kopjimi, riprodhimi, publikimi i paautorizuar, qoftë origjinal ose i modifikuar në çfarëdo mënyre, pa lejen nga QKRMT.

PËRMBAJTJA

Hyrje	7
Qëllimi i udhëzuesit	9
Shkurtesa	10
PJESA 1: SHQYRTIME TË PËRGJITHSHME	11
1.1. Legjislacioni vendor	11
1.2. Legjislacioni dhe instrumentet ndërkombëtare	12
1.3. Parimet dhe të drejtat fundamentale	13
1.4. Qasja gjithëpërfshirëse dhe rëndësia e koordinimit	14
1.5. Reagimi i hershëm në shërbim të parandalimit	16
1.6. Menaxhimi i rastit dhe fazat e ti	18
PJESA 2: PROCEDURA E IDENTIFIKIMIT DHE HETIMIT	20
2.1. Informimi dhe ndihma para dhe gjatë procesit	20
2.2. Identifikimi i fëmijës viktimë	22
2.3. Raportimi	24
2.4. Zhvillimi i procedurës hetuese	26
2.5. Vlerësimi i nevojave	28
2.6. Siguria e jetës së fëmijës	30
2.7. Dërgimi në Shtëpinë për mbrojtjen e fëmijës	32
2.8. Referimi i rastit & kthimi në ambientin familjar ose dërgimi në strehim familjar ose rezidencial	35
2.9. Intervistimi miqësor dhe komunikimi me fëmijën	36
2.10. Personi mbështetës nga QPS-ja	41
2.11. Linja institucionale e ndihmës	43
PJESA 3: PROCEDURA GJYQËSORE	44
3.1. Veprimet nga institucionet e përfshira	44
3.2. Ambienti pritës dhe salla e gjyqimit	45
3.3. Intervistimi 'vs' marrja në pyetje	47
3.4. Garancionet procedurale ligjore	49
3.5. Ekzaminimi për zotësinë dhe zhvillimin e fëmijës	51
3.6. Ekzaminimet mjekësore dhe marrja e mostrave	53
3.7. Masat dhe urdhërat mbrojtës	53
3.8. E drejta dhe kujdesi prindëror	55
PJESA 4: TRAJTIMI DHE REHABILITIMI	57
4.1. Mbrojtja e jetës private dhe mirëqenies së fëmijës	57
4.2. Kthimi dhe kompenzimi i dëmit	59
4.3. Përkujdesja pas përfundimit të procesit gjyqësor	61
4.4. Rehabilitimi psikologjik emocional dhe social	63
4.5. Reintegrimi në familje dhe shoqëri	67
Shtojcat	69
Shtojca A: Përkufizimet	69
Shtojca B: Diagramet	80

Hyrje

Të drejtat e fëmijës respektivisht të miturit janë pjesë integrale e të drejtave të njeriut. Këto të drejta nuk përfshijnë vetëm të drejtat e përgjithshme që u përkasin të gjithë individëve, por edhe të drejtat specifike që adresojnë nevojat unike dhe të veçanta të fëmijëve. Njohja e fëmijëve si bartës aktivë të këtyre të drejtave është thelbësore për zhvillimin e tyre të plotë. Kjo i ndihmon ata të arrijnë potencialin maksimal, duke garantuar mirëqenien e tyre dhe respektimin e dinjitetit njerëzor.

Në vitet e fundit, Kosova ka bërë përparime të rëndësishme në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve, duke miratuar një mori ligjesh dhe duke zhvilluar procedura e standarde që synojnë mbrojtjen dhe përmirësimin e trajtimit të fëmijëve, të cilët për shkak të rrethanave jetësore kanë rënë në konflikt me ligjin [si kryerës të veprave penale] ose që janë në kontakt me ligjin [si viktimë dhe dëshmitarë të veprave penale]. Hyrja në fuqi e Kodit të Drejtësisë për të Mitur dhe Ligjit për Mbrojtjen e Fëmijës ka krijuar një momentum të ri juridik, duke vendosur detyrime për institucionet që të sigurojnë trajtim të barabartë për të gjithë fëmijët. Nëpërmjet këtyre dy ligjeve por jo vetëm, është arritur që në masë të madhe të rregullohet procedura e mbrojtjes, ku janë parashikuar parimet, format e mbrojtjes, institucionet e përfshira, koordinimi ndërinstucional etj. Për më tepër, fëmijës viktimë dhe dëshmitar i garantohet një listë e gjatë e të drejtave dhe mbrojtjes konform standardeve ndërkombëtare që kanë për synim që viktimën ose dëshmitarin e veprës penale ta mbrojnë, trajtojnë, rehabilitojnë dhe krejt në fund ta riintegrojnë në familje dhe komunitet.

Megjithëse ekziston një bazë e fortë ligjore, zbatimi i plotë dhe efektiv i këtyre standardeve në praktikë mbetet një sfidë. Është thelbësore që profesionistët e angazhuar në menaxhimin e rasteve, veçanërisht në sektorin e drejtësisë, përfshirë policët, prokurorët dhe gjyqtarët, të avancojnë njohuritë e tyre mbi efektet psikologjike të traumës dhe ndikimin e procedurave ligjore në shëndetin mendor të fëmijëve viktimë ose dëshmitarë të abuzimit seksual. Kjo është veçanërisht e rëndësishme, duke pasur parasysh se çështjet e fëmijëve viktimë dhe dëshmitarë të krimeve, sidomos në rastet e abuzimit seksual, kanë tërhequr një vëmendje të shtuar në nivel kombëtar vitet e fundit.

Në këtë kontekst, Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT) ka si qëllim të kontribuojë në sigurimin e një ambienti mbrojtës për fëmijët përmes 'Udhëzuesit "Ofrimi i mbështetjes psikologjike dhe ligjore për fëmijën viktimë ose dëshmitar të abuzimit seksual në proceset hetuese, gjyqësore dhe rehabilituese'. Ky udhëzues synon gjithashtu të forcojë sistemin e drejtësisë, duke siguruar që proceset ligjore të jenë të ndjeshme dhe të orientuara drejt nevojave të fëmijëve viktime ose dëshmitarë.

Qëllimi i udhëzuesit

Udhëzuesi synon që përmes ofrimit të materialit në formë të shkurtuar dhe të përmbledhur t'i ndihmojë profesionistët e drejtësisë siç janë policët, përfaqësuesit e të dëmtuarit ose viktimës [avokatët, mbrojtësit e viktimave], prokurorët dhe gjyqtarët, në ndërmarrjen e veprimeve për t'i arritur rezultatet kryesore që ndikojnë në përmirësimin e sistemit të drejtësisë për fëmijët, respektivisht garantimin e të drejtave që u takojnë fëmijëve viktimë dhe dëshmitarë të dhunës seksuale sipas legjisllacionit në fuqi.

Udhëzuesi, po ashtu, do të jetë një udhërrëfyes i fuqishëm për mjekësinë ligjore, profesionistët shëndetësorë, psikologët, qendrat për punë sociale, strehimoret dhe OJQ-të e specializuara që ofrojnë shërbime për fëmijë, për të plotësuar dhe përmbushur rolet dhe përgjegjësitë që kanë në mbrojtjen dhe trajtimin e fëmijës në përgjithësi e me theks të veçantë të atyre që janë viktimë dhe dëshmitarë të dhunës seksuale.

Udhëzuesi si material shtesë nga Legjisllacioni i zbatueshëm, si dhe protokollin shtetëror për trajtimin e viktimave të dhunës seksuale do të kontribuojë dhe ndikojë në:

- ngritjen e njohurive mbi aspektet e përgjithshme të mbrojtjes së fëmijës;
- lehtësimin e kuptimit dhe zbatimit të roleve, obligimeve dhe përgjegjësiave;
- fuqizimin e kapaciteteve të profesionistëve dhe të gjithë ofruesve të shërbimeve psikologjike, shëndetësore dhe ligjore për të ofruar shërbime dhe për të zbatuar procedura miqësore konform rregullave në fuqi;
- ngritjen e vetëdijes së individëve, familjeve, komunitetit dhe institucioneve mbi rolin dhe rëndësinë e mbrojtjes së fëmijës, me theks të veçantë aspektin e parandalimit të hershëm si dhe raportimin e rasteve tek institucionet përgjegjëse etj.

Për shkak të natyrës dhe kufizimeve të udhëzuesit, shumë çështje kanë mbetur pa u përfshirë. Prandaj, çështjet të cilat nuk janë shtjelluar në këtë udhëzues, ju lutemi referojuni dispozitave ligjore në fuqi, respektivisht udhëzimeve të përcaktuara në Protokollin Shtetëror për Trajtimin e Viktimave të Dhunës Seksuale

SHKURTESA

QPS	Qendra për Punë Sociale;
OJQ	Organizata jo qeveritare;
LMF	Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës;
KDF	Konventa për të Drejtat e Fëmijës;
KDM	Kodi i Drejtësisë për të Mitur;
KPK	Kodi Penal i Kosovës
KPPK	Kodi i Procedurës Penale i Kosovës
KGJK	Këshilli Gjyqësor i Kosovës;
KPK	Këshilli Prokurorial i Kosovës;
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara;
QKRMT	Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës;
UNICEF	Fondi Emergjent i Kombeve të Bashkuara për Fëmijë;
KDFKB	Komiteti i të Drejtave të Fëmijës i Kombeve të Bashkuara;
TMNR	Tryeza Multidisplinare për Ndihmë dhe Menaxhimin e Rastit

PJESA 1:

SHQYRTIME TË PËRGJITHSHME

1.1. Legjislacioni vendor

Mbrojtja dhe trajtimi i fëmijës si viktimë e dhunës seksuale garantohet që nga Kushtetua dhe shumë ligje të cilat janë nxjerrë, që kësaj kategorie të fëmijëve t'i garantohen të drejtat. Kushtetuta e Republikës së Kosovës në kuadër Kapitullit II, Të Drejtat dhe Liritë Themelore, në nenin 50 "Të Drejtat e Fëmijës", përcakton që:

3. Secili fëmijë gëzon të drejtën për të qenë **i mbrojtur nga dhuna, keqtrajtimi dhe eksploatimi**
4. Të gjitha veprimet që kanë të bëjnë me fëmijët, të ndërmarra qoftë nga institucionet e pushtetit publik, qoftë nga institucionet private, do të jenë në **interesin më të mirë të fëmijëve**.

Më konkretisht, nëpërmjet ligjeve në fuqi rregullohen në mënyrë të detajuar parimet dhe procedurat, e në bazë të të cilave, profesionistët e drejtësisë dhe të gjithë ata që kanë role dhe përgjegjësi arrijnë t'i mbrojnë dhe trajtojnë të gjithë fëmijët si viktima dhe dëshmitarë të dhunës seksuale.

Ligjet kryesore që rregullojnë këtë fushë janë këto, por jo vetëm:

- ▶ Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës [Ligji nr. 06/L-084];
- ▶ Kodi i Drejtësisë për Fëmijë [KODI Nr.06/L-006]
- ▶ Kodi Penal i Kosovës [KODI Nr. 06/L-074];
- ▶ Kodi i Procedurës Penale i Kosovës [KODI Nr. 08/L-032];
- ▶ Ligji për Parandalimin dhe Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, Dhuna ndaj Grave dhe Dhuna në Baza Gjimore [Ligji Nr. 08/L-185];
- ▶ Ligji për Shërbime Sociale dhe Familjare [Ligji Nr. 08/L-255];
- ▶ Legjislacioni tjetër relevant i fushës penale dhe civile.

Këto ligje përveç që kanë plotësuar kornizën ligjore dhe institucionale, në mënyrë të drejtpërdrejtë krijojnë obligime për mbrojtjen e fëmijës nga të gjitha format e dhunës fizike psikologjike, emocionale, seksuale dhe verbale, keqpërdorimi, shfrytëzimi, neglizhimi ose ndonjë formë tjetër që vë në rrezik jetën, sigurinë, shëndetin, edukimin, arsimimin dhe zhvillimin e fëmijës, si dhe garantojnë dhe

sigurojnë përgjegjësitë e prindërve, të familjes, organit të kujdestarisë, shoqërisë dhe të shtetit në kujdesin, mbrojtjen dhe zhvillimin e fëmijës bazuar në interesin më të mirë të saj.

Në këto ligje janë përcaktuar parimet bazë ku mbështeten politikat kombëtare për mbrojtjen e fëmijës, mekanizmat efikas, si dhe autoritetet përgjegjëse në nivel qendror e lokal dhe kompetencat e tyre për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës. Pastaj, garantimin e mirëqenies dhe përmirësimit të cilësisë së jetës së fëmijës, duke promovuar e mundësuar zhvillimin e tyre në shoqëri, ndihmën dhe për kujdesin efektiv për fëmijën, shëndeti dhe mirëqenia e të cilit janë në rrezik, marrjen e masave për t'i siguruar fëmijës ushtrimin e të drejtave, në përputhje me zhvillimin gradual të aftësive të fëmijës.

Për më tepër, nëpërmjet këtyre ligjeve, sigurohet bashkëpunimi ndërmjet institucioneve në nivel qendror dhe nivel lokal, si dhe organizatave për mbrojtjen e fëmijës, përcaktimin e mekanizmave koordinues, funksionimin e institucioneve mandatore dhe marrjen e masave konkrete për parandalim, reagim dhe mbrojtje të fëmijës, ngritjen e sistemit të integruar e funksional të mbrojtjes së fëmijës, për parandalimin dhe përgjigjen efikase ndaj të gjitha formave të dhunës, me theks te veçantë të dhunës seksuale.

1.2. Legjislacioni dhe instrumentet ndërkombëtare

Edhe pse Kosova nuk është nënshkruese e Konventave ndërkombëtare, në nenin 22 të Kushtetutës ka përcaktuar zbatimin e drejtpërdrejtë të marrëveshjeve dhe instrumenteve ndërkombëtare, ku së bashku me Konventat tjera ka përfshirë si pjesë të legjislacionit të saj të brendshëm edhe Konventën për të Drejtat e Fëmijës (KDF). Përveç përfshirjes së Konventës në rendin juridik të Republikës së Kosovës ajo i ka dhënë përparësinë Konventës ndaj dispozitave të ligjeve dhe akteve tjera ku përcaktohet që:

“Të drejtat dhe liritë e garantuara me marrëveshjet dhe instrumentet ndërkombëtare në vijim, garantohen me këtë Kushtetutë, zbatohen drejtpërdrejt në Republikën e Kosovës dhe kanë prioritet, në rast konflikti, ndaj dispozitave e ligjeve dhe akteve të tjera të institucioneve publike”.

KDF në nenin 39 përcakton disa prej obligimeve që duhet “Shtetet Palë të marrin të gjitha masat e duhura për të lehtësuar **riaftësimin fizik e psikologjik dhe riintegrimin në shoqëri të çdo fëmije që është viktimë**: e çdo forme pakujdesie, shfrytëzimi ose keqtrajtimi, torture ose çdo forme tjetër të një trajtimi ose dënimi mizor, çnjerëzor e poshtërues ose konflikti të armatosur. Ky riaftësim dhe ky riintegrim duhet të bëhen në kushtet e një mjedisi, që ndihmon shëndetin, personalitetin dhe dinjitetin e fëmijës”.

Përveç KDF-së, si instrumente ndërkombëtare përfshihen, por nuk kufizohen, edhe këto:

- ▶ *Konventa e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Fëmijës nga Shfrytëzimi Seksual dhe Abuzimi Seksual [Lanzarote, 2007]*
- ▶ *Direktiva 2011/92/BE e Parlamentit Evropian dhe të Këshillit, për luftën kundër abuzimit seksual dhe shfrytëzimit seksual të fëmijëve dhe pornografisë me fëmijë, dhe zëvendësimin e Vendimit kornizë të Këshillit 2004/68/ ÇBD.*
- ▶ *Rezoluta 2005/20 e KB - Udhëzimet në lidhje me çështje të drejtësisë, të cilat përfshijnë fëmijët viktimë dhe dëshmitarë të krimit;*
- ▶ *Parimet Bazë të përdorimit të programeve të drejtësisë restauruese në çështjet penale 2002/12*
- ▶ *Udhëzimet e Këshillit të Evropës mbi Drejtësinë Miqësore për Fëmijët. [Miratuar nga Këshilli i Ministrave të Këshillit të Evropës];*
- ▶ *Komenti i Përgjithshëm i Komitetit i të Drejtave të Fëmijës të Kombeve të Bashkuara [KDFKB] për Konvent No.12 [2009] mbi “Të drejtën e fëmijës për tu dëgjuar”;*
- ▶ *Komenti i Përgjithshëm i Komitetit i të Drejtave të Fëmijës të Kombeve të Bashkuara [KDFKB] nr.24 [2019] mbi “ Të drejtën e fëmijës në sistemin e drejtësisë”*

1.3. Parimet dhe të drejtat fundamentale

Parimet edhe pse në përmbajtje më tepër janë deklarative, ato janë obligative në kuptimin ligjor, dhe paraqesin udhëzime për të zbatuar dhe interpretuar tërësinë e dispozitave të cilat janë në KDM ose LMF, dhe kur e kërkon nevoja edhe interpretimin karshi dispozitave të Ligjeve tjera të aplikueshme.

Parimet duhet lexuar dhe kuptuar gjithnjë si parime që janë të ndërlidhura dhe nuk mund të zbatohen si të ndara, për faktin që ato janë edhe normë juridike (e drejtë) mirëpo edhe si mjet [udhëzues].

Parimet si më poshtë janë disa nga parimet udhëheqëse të cilat zbatohen në procedurat kur fëmija është viktimë e dhunës seksuale. Për qëllime të këtij

udhëzuesi kemi përzgjedhur vetëm disa nga tërësia e të gjitha parimeve nga fusha e të drejtave të fëmijës:

- Interesi më i mirë i fëmijës;**
- Siguria**
- Mos-diskriminimi;**
- Zhvillimi gradual;**
- Shprehja e mendimit dhe pikëpamjes**
- Mosbërja dëm;**
- Konfidencialiteti;**
- Trajtimi me dinjitet dhe dhembshuri**
- Ndjeshmëria ndaj traumës;**
- Ndihma ligjore dhe profesionale;**
- E drejta për privatësi;**
- Urgjenca.**

Interpretimi i parimeve:

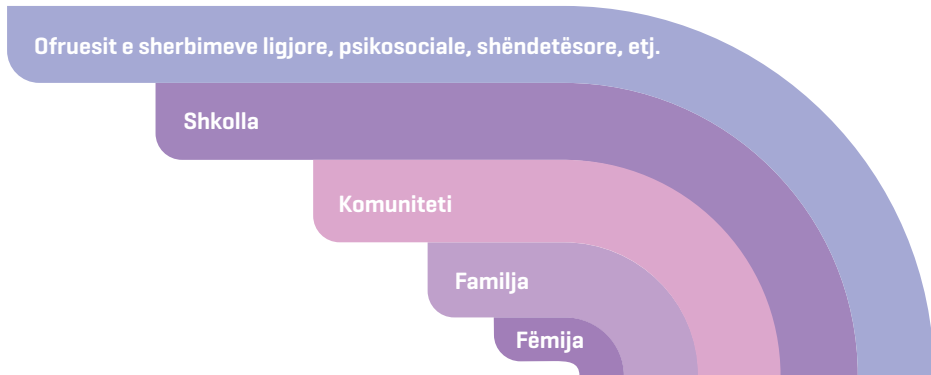
Parimet dhe të drejtat e përdorura në këtë udhëzues kanë kuptime dhe duhet të interpretohen dhe lexohen konform kuptimit të dhënë në Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijës, legjislacionin tjetër relevant si dhe Konventën për të Drejtat e Fëmijës.

1.4. Qasja gjithëpërfshirëse dhe rëndësia e koordinimit

Zbatimi i dispozitave ligjore për mbrojtjen dhe trajtimin e fëmijëve-viktima ose dëshmitarë të dhunës seksuale, kërkon një qasje të organizuar dhe profesionale nga të gjitha institucionet dhe profesionistët e përfshirë.

Është thelbësore që të gjithë akterët ta ndjekin një qasje gjithëpërfshirëse, e cila përfshin prindërit, shoqërinë, organizatat e specializuara në ofrimin e shërbimeve për fëmijë dhe komunitetin, përveç rasteve kur këta të fundit janë vetë kryerësit e veprës penale.

Gjithashtu, ky bashkëpunim i gjerë kërkon koordinim të ngushtë midis të gjithë akterëve, për të siguruar që çdo plan, nga trajtimi deri te riintegrimi i fëmijës në familje dhe komunitet, të zbatohet në mënyrë të vazhdueshme dhe efektive.

Rregull:

Pa marrë parasysh rolin dhe përgjegjësinë e secilit të përfshirë në rast, fëmija gjithnjë duhet të jetë **në qendër** të çdo planifikimi ose intervenimi që ndërmarrim për ta mbrojtur dhe trajtuar atë.

Për ta realizuar me sukses mbrojtjen, trajtimin dhe rehabilitimin e fëmijës-viktimitë ose dëshmitar të dhunës seksuale, kërkohet bashkëpunimi dhe ndërveprimi nga këto institucione dhe mekanizma, por jo vetëm:

- ▶ Qendra për Punë Sociale;
- ▶ Mbrojtësi i Viktimave;
- ▶ Ndihma Juridike Falas;
- ▶ Shtëpia për Mbrojtjen e Fëmijës;
- ▶ Strehimorja Rezidenciale;
- ▶ Linja Telefonike Falas;
- ▶ Shkolla;
- ▶ Shëndetësia [parësore, dytësore dhe tretësore];
- ▶ Policia;
- ▶ Prokuroria;
- ▶ Gjykata;
- ▶ Avokati mbrojtës;
- ▶ Institucioni i Avokatit të Popullit;
- ▶ OJQ-të;
- ▶ Mediet etj.

1.5. Reagimi i hershëm në shërbim të parandalimit

Përkundër perceptimeve të zakonshme se kryerësit janë gjithmonë të panjohur ose të largët nga rrethi i viktimës, dhuna seksuale mund të ndodhë në çdo ambient ose vend dhe mund të kryhet nga kushdo.

Për këtë arsye, si profesionistë dhe si anëtarë të shoqërisë, përfshirë prindërit, duhet të jemi vigjilentë dhe t'i njohim shenjat ose dyshimet rreth dhunës seksuale ndaj fëmijëve. Kjo na mundëson të reagojmë me kohë dhe ta parandalojmë, aty ku është e mundur, viktimizimin e fëmijës. Dhuna seksuale mund të ndodhë në vende dhe ambiente të ndryshme, duke përfshirë, por jo vetëm:

- ▶ Familjen
- ▶ Rrethin familjar më të gjerë;
- ▶ Shoqërinë;
- ▶ Institucionet edukative/shkolla (në të gjitha nivelet);
- ▶ Institucionet shëndetësore;
- ▶ Institucionet rezidenciale;
- ▶ Sporte, rekreacion dhe aktivitete të ngjashme etj.

Përveç vendit, ajo mund të kryhet në shumë mënyra, të cilat në shumë raste janë shumë të sofistikuar duke përdorur metoda dhe veprime që lënë shumë pak hapësirë për dyshime.

Përveç mënyrave klasike dhe tradicionale të cilat ne jemi mësuar ti njohim dhe shohim, me zhvillimin dhe shtrirjen e internetit, mënyrat dhe format e dhunës seksuale ndaj fëmijës kanë ndryshuar dhe janë zgjeruar në mënyrë alarmante.

Me rëndësi:

Në epokën digjitale, rreziqet dhe mundësitë më të mëdha për viktimizimin e fëmijës janë ato që shfrytëzohen përmes internetit. Prandaj njëra prej fushave në të cilat duhet të kemi shumë kujdes janë edhe ato që bëhen **nëpërmjet komunikimit online.**

Kujdesi i shtuar dhe reagimi duhet të jetë i orientuar në:

- Çfarëdo forme të kyçjes ose shfletimit në internet;
- Rrjetet sociale;
- E-mail-at dhe mesazhet private;
- Bisedat në internet;
- Komentet në faqet e transmetimit të drejtpërdrejtë;
- Bisedat zanore ose me shkrim në lojërat në internet;
- Përmbajtjet audio, vizuale dhe audio-vizuale.

Reagimi në shërbim të parandalimit nënkupton dhe përfshin ndërmarrjen e masave të nevojshme profesionale dhe ligjore nëpërmjet të cilave promovojmë të drejtat e fëmijës, ngritjen e vetëdijes dhe edukimit të fëmijëve, prindërve dhe shoqërisë në përgjithësi, si dhe nxjerrjen e politikave proaktive dhe masave për arritjen e grupeve të fëmijëve që janë të cenueshëm, prindërve dhe mbështetjen e familjeve.

Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës parasheh edhe disa obligime shtesë në kuptim të parandalimit të rreziqeve të cilat mund të dërgojnë në dhunë seksuale:

*‘Për të siguruar të drejtat dhe mirëqenien e fëmijës **duhet të parandalohen rreziqet që rrezikojnë mirëqenien dhe zhvillimin e fëmijës**. Parandalimi përfshin perceptimin e situatave dhe ngjarjeve që kërcënojnë fëmijën sa më shpejt që të jetë e mundur dhe reagimin e tyre, duke përfshirë identifikimin e problemeve të zhvillimit dhe sjelljes së fëmijës, problemet që ndodhin në mjedisin familjar, identifikimin e abuzimit dhe rritjen e masave mbrojtëse që promovojnë mirëqenien dhe zhvillimin e fëmijës’¹.*

⊗

*‘Institucionet publike, private dhe organizatat jo qeveritare, sipas mandatit të tyre, **duhet të zhvillojnë masa për të parandaluar nevojën e fëmijës për ndihmë dhe për të zvogëluar problemet ekzistuese**. Masat duhet të bazohen në nevojat e fëmijës, të mbështesin marrëdhëniet ndërmjet fëmijës dhe personave që rrisin fëmijën, të mbështesin sjelljen sociale. Masat e tilla duhet të jenë të arritshme, me kohë dhe të kenë një efekt pozitiv afatgjatë’².*

¹ Neni 24, par.1 Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës (Ligji Nr.06/L-084)

² Po aty, par.2

1.6. Menaxhimi i rastit dhe fazat e tij

Menaxhimi i Rastit është metodologji, e cila siguron hap pas hapi ofrimin në mënyrë të vazhdueshme dhe efektive të ndihmës për individët në nevojë (fëmijë, e/i rritur, ose familje) dhe synon ta promovojë dhe nxisë më tej mbrojtjen e të drejtave dhe mirëqenien e personit të dhunuar seksualisht³.

Njëkohësisht, në literaturë ekzistojnë një sërë përkufizimesh të menaxhimit të rastit, të cilat në tërësi fokusohen tek karakteristikat e klientëve me të cilët përdoren, metodologjinë që ndjek dhe qëllimet e tij që do të trajtohen më tej. Një i tillë është ai i Klicpatrick & Holland [2003], sipas të cilëve "menaxhimi i rastit është një proces për të ndihmuar individët dhe familjet që kanë nevoja për shërbime të shumëfishta. Ai është i përshtatshëm për individët dhe familjet në nivele të ndryshme nevojash, kur ata kanë vështirësi të shumëfishta komplekse, të cilat kërkojnë një sërë shërbimesh nga ofrues të ndryshëm". Qëllimet e menaxhimit të rastit janë mobilizimi i pikave të forta të individit/familjes, grumbullimi i burimeve dhe rritja në maksimum e aftësisë funksionale të individit/familjes⁴.

Në aspektin ligjor tek mbrojtja e fëmijës-viktimë e dhunës, menaxhimi i rastit bëhet sipas procedurave të përcaktuara nga Ligji për Shërbime Sociale dhe Familjare dhe Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës.

Për qëllime praktike të këtij udhëzuesi, kemi modelin që realizohet nga Tryeza Multidisiplinare për Ndihmë dhe Menaxhimin e Rastit (TMNR), e cila *'nënkupton grupin multidisiplinar, që përfshinë profesionistët nga institucionet përkatëse për mbrojtjen e fëmijës dhe akterët e tjerë që përfaqësojnë një shumëllojshmëri të disiplinave, të cilët kanë përgjegjësi për mbrojtjen e fëmijës, ndërveprojnë dhe koordinojnë përpjekjet e tyre për të trajtuar rastet specifike të abuzimit, keqtrajtimit të fëmijës dhe lënien pas dore të tyre në bazë të interesit më të mirë të fëmijës'*⁵.

Profesionisti ose skuadra që drejton procesin quhet **Menaxher Rasti⁶ ose Skuadër/Ekip e Menaxhimit të Rastit**.

³ Protokollin shtetëror për trajtimin e rasteve të dhunës seksuale

⁴ MENAXHIMI I RASTIT NË SHËRBIMET E KUJDESIT SHOQËROR, Janar 2014, faqe 12. Përgatitur nga: Alketa Lasku, Konsulente: Stephanie Delaney

⁵ Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës [Ligji Nr.06/L-084], Neni 3, para.1. pika 1.41.

⁶ Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës [Ligji Nr.06/L-084], Neni 3, para.1. pika 1.43, **Menaxheri i rastit** - nënkupton zyrtarin përgjegjës të caktuar nga Organi i Kujdestarisë, për menaxhimin e rastit të fëmijës, i cili në bashkëpunim me akterët relevantë vlerëson nevojat e fëmijës dhe harton planin e përkujdesjes

Varësisht nga specifikat dhe rrethanat në të cilat ka ndodhur rasti, menaxhimi i një rasti kur fëmija është viktimë e dhunës seksuale bëhet së paku sipas këtyre fazave:

Këto faza dhe jo vetëm, duhet të përfshijnë në mënyrë të përshtatshme aty ku është e mundur edhe veprimet që janë të përcaktuara në fazat për menaxhimin e rastit sipas metodave të punës sociale që zbatohen nga zyrtarët e shërbimeve sociale si dhe ato të përcaktuara në Protokollin Shtetëror për Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale.

Me rëndësi:

Menaxhimi i rastit, respektivisht fazat e tij asnjëherë nuk janë unike dhe nuk duhet të përdoren shabllon për të gjitha rastet njësoj. Gjithnjë duhet ti nënshtrohen një vlerësimi dhe rishikimi të rregullt dhe shumë strikt në mënyrë që gjithmonë t'iu përshtaten nevojave të fëmijës si viktimë.

Menaxheri i rastit dhe profesionistët tjerë që janë pjesë e menaxhimit të rastit duhet të jenë fleksibilë dhe të kujdesshëm që gjithnjë kur kërkohet të bëjnë ndryshimet dhe plotësimet e nevojshme dhe mos të jenë të lidhur patjetër me fazat e përcaktuara.

PJESA 2: PROCEDURA E IDENTIFIKIMIT DHE HETIMIT

2.1. Informimi dhe ndihma para dhe gjatë procesit

Të gjithë profesionistët, pa përjashtim, duhet t'i ofrojnë ndihmë fëmijës-viktimë ose dëshmitar të dhunës seksuale, si dhe ta informojnë atë për të gjitha të drejtat, shërbimet dhe mekanizmat që janë në dispozicion. Kjo, përfshin informimin, si para, ashtu edhe gjatë gjithë procesit dhe të gjitha fazave penale.

KDM-ja, të drejtën për informim dhe ndihmë ia njej jo vetëm fëmijës-viktimë dhe dëshmitar, por edhe prindërve dhe kujdestarëve të fëmijës (shih nenin 119).

Kush duhet të informohet dhe ndihmohet?

- ▶ Fëmija viktimë ose dëshmitar
- ▶ Prindërit;
- ▶ Prindi adoptues;
- ▶ Kujdestari;
- ▶ Përfaqësuesi i autorizuar;
- ▶ Mbrojtësi i viktimave.

Kur duhet të informohen dhe ndihmohen?

- ▶ Që nga kontakti i tyre i parë me procesin gjyqësor; dhe
- ▶ Gjatë gjithë këtij procesi.

Për çka duhet të informohen?

- ▶ Për procedurat gjyqësore penale ku përfshihen të rritur dhe të miturit, përfshirë rolin e fëmijës viktimë ose dëshmitarë, rëndësia, koha dhe mënyra e dhënies së dëshmisë, si dhe mënyrat si do të kryhen intervistat gjatë procedurës përgatitore ose gjykimit;
- ▶ Për mekanizmat ekzistues mbështetës për fëmijën viktimë ose dëshmitar kur bën ankesë dhe merr pjesë në procedurën përgatitore ose procedurën gjyqësore, përfshirë vënien e një përfaqësuesi të autorizuar ose personi tjetër të përshtatshëm, të caktuar për të ofruar asistencë, në dispozicion të viktimës;

- ▶ Për vendin dhe orarin e veçantë të seancave dhe veprimtarive të tjera përkatëse;
- ▶ Për disponueshmërinë e masave mbrojtëse;
- ▶ Për mekanizmat ekzistues për shqyrtimin e vendimeve që dëmtojnë fëmijën viktimë ose dëshmitar;
- ▶ Për të drejtat përkatëse të fëmijës viktimë dhe dëshmitarë;
- ▶ Për mundësitë ekzistuese për përfitim të dëmshpërblimit nga kryesi i veprës penale ose nga shteti përmes procesit gjyqësor, procedurës civile ose proceseve të tjera;
- ▶ Për disponueshmërinë e shërbimeve shëndetësore, psikologjike, sociale dhe shërbimeve të tjera përkatëse dhe të mjeteve që mundësojnë përdorimin e këtyre shërbimeve, si dhe disponueshmërinë e këshillave ose përfaqësimit ligjor ose të ndonjë lloji tjetër dhe mbështetjes emergjente financiare, nëse është e mundur një gjë e tillë;
- ▶ Për progresin dhe zgjidhjen e çështjes specifike, përfshirë ndalimin, arrestimin dhe mbajtjen në gjendje paraburgimi të të akuzuarit, ndonjë ndryshim të afërt të kësaj gjendjeje, vendimin e prokurorit, zhvillimet përkatëse pas përfundimit të gjyqimit dhe rezultatin përfundimtar të çështjes.

Vëmendje:

Fëmija si viktimë ose dëshmitar, edhe pse ligjërisht konsiderohet palë në procedurë, duhet të trajtohet dhe mbrohet brenda kornizave ligjore me një kujdes të veçantë. Kjo është e domosdoshme pasi fëmijët janë më të cenueshëm për disa arsye: ata shpesh nuk kanë mjaftueshëm njohuri dhe përvojë për të kuptuar plotësisht natyrën dhe pasojat e procedurave ligjore, mund të kenë ndjeshmëri emocionale të lartë dhe të reagojnë ndryshe ndaj stresit dhe traumatizimit, dhe mund të ndikohen negativisht nga përfshirja në proceset gjyqësore.

2.2. Identifikimi i fëmijës viktime

Identifikimi i fëmijës-viktime de dhunës seksuale është hapi i parë dhe më i rëndësishmi, sepse nga koha, vendi, mënyra dhe forma si identifikojmë fëmijën varen shumë edhe fazat tjera të procesit. Me identifikimin e fëmijës, kemi arritur që ta realizojmë pjesën më të vështirë që ka të bëjë me zbulimin e dhunës dhe largimin e fëmijës nga kryerësi dhe ambienti ku është kryer dhuna.

Identifikimi i dhunës seksuale duhet të bëhet nga:

- Prindërit ose kujdestari;
- Shkollat dhe institucionet edukativo-arsimore;
- Qendra për punë sociale;
- Institucionet shëndetësore;
- Profesionistët për mbrojtjen e fëmijës;
- Policia;
- Prokuroria dhe gjykata;
- Institucionet publike në nivel komunal dhe qendror;
- Institucionet private;
- Organizatat jo-qeveritare;
- Mediat;
- Si dhe çdo person fizik ose juridik i cili vihet në kontakt me fëmijën, si dhe vetë fëmija për bashkëmoshatarët e tij.

Cilat janë shenjat e dhunës seksuale?

Njohja e shenjave dhe simptomave dhe faktorëve të rrezikut tek fëmija ose sjelljet e fëmijës dhe familjes janë tregues të mundshëm të dhunës seksuale, prandaj duhet njohja dhe familjarizimi me këto shenja:

Manifestimet fizike të dhunës seksuale të fëmijëve	Manifestimet e sjelljes së dhunës seksuale të fëmijëve	Manifestimet emocionale të dhunës seksuale të fëmijëve⁷
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Gjakderdhje në zonën gjenitale dhe anale; ▶ Mavijosje në zonën gjenitale dhe anale; ▶ Vështirësi në ecje; ▶ Kruajtje në zonën gjenitale; ▶ Shtatzënia; ▶ Lëndimet (p.sh. nga tentimet suicidale); ▶ Shtim ose humbje të konsiderueshme në peshë (nga çrregullimet e oreksit); ▶ Probleme me gjumin. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Abuzimi me alkoolin dhe substancat; ▶ Agresiviteti; ▶ Djersitja në shtrat; ▶ Delikuenca; ▶ Marrëdhëniet e këqija me bashkëmohatarët; ▶ Çrregullimet e ngrënies; ▶ Sjellja armiqësore; ▶ Hiperaktiviteti; ▶ Besimi i dobët; ▶ Gënjimi; ▶ Makthet; ▶ Fobitë; ▶ Ikja nga shtëpia; ▶ Sjellja e seksualizuar ▶ Vetëlëndimi 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ankthi; ▶ Zemërimi; ▶ Fajësimi; ▶ Mohimi; ▶ Depresioni; ▶ Shqetësim; ▶ Frustrimi; ▶ Ndjenja e fajit; ▶ Vetëvlerësimi i ulët; ▶ Mospëlqimi ose urrejtja ndaj vetes; ▶ Shoku; ▶ Simpatia dhe keqardhja ndaj kryerësit të krimit; ▶ Hakmarrja; ▶ Tërheqja emocionale; ▶ Pavlefshmëria. ▶ Mendimet dhe tentimet suicidale.

⁷ Training Programme on the Treatment of Child Victims and Child Witnesses of Crime for the Law Enforcement Official. 2016 New York. Botim i UNICEF dhe UNODC. Faqe 31

2.3. Raportimi

Pas dyshimeve ose identifikimit të rastit, çdo person është i detyruar për të raportuar dhe referuar pa vonesë për çdo informatë të pranuar në lidhje me dyshimin e bazuar se një fëmijë është dhunuar seksualisht. Detyrimi përfshin edhe identifikimin e të gjitha situatave dhe rrethanave dhe nuk i nënshtrohet vjetërsimit për të raportuar rastin.

Cila është forma dhe përmbajtja e raportimit?

Kush detyrohet të raportoj⁸:

- Çdo person;
- Prindi ose kujdestari;
- Profesionistët për mbrojtjen e fëmijës që përfshijnë por nuk kufizohen në: *[edukatorë, mësime dhënë, mjekë, dentistë, infermierë, psikologë, punonjës social, policë, çdo ofruar i shërbimeve publike ose private për mbrojtjen e fëmijës, ose përfaqësuesit e OJQ-ve për mbrojtjen e fëmijës, dhe kushdo që ka një arsye për të dyshuar se një fëmijë ka përjetuar dhunë...]*⁹

Atëherë kur ekzistojnë dyshimet e bazuara për një rast të dhunimit, në përputhje me rrethanat duhet që rasti të raportohet qoftë në mënyrë verbale ose të shkruar. Në rastet kur rrethanat nuk durojnë shtyrje për të përpiluar një raport me shkrim, kjo për shkak të dëmeve që mund të shkaktohen, mjafton që të bëhet një raportim me gojë, dhe më pastaj konform kërkesave dhe nevojave të rastit t'i bashkëngjitet edhe një raport me shkrim.

Pa marrë parasysh a është raportim gojor ose i shkruar, duhet të sigurohen së paku këto informata rreth fëmijës viktime:

- Emri dhe moshë e viktimës;
- Emrat dhe informatat e kontaktit të prindërve ose kujdestarëve;
- Arsyet e dyshimit për dhunë;
- Përkrahimi dhe përcaktimi i dëmtimeve fizike të viktimës (nëse është e mundur kjo);
- Nëse dihet, të përkrahur edhe autori i dyshuar;

⁸ Neni 26 Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës [Ligji nr.06/L-084]

⁹ Për më tepër edhe Kodi i Drejtësisë për të Mitur në Neni 114 parasheh obligimin për të raportuar dhe bërë kallëzim penal 'Obligimi për të bërë kallëzimin e veprave penale ku fëmijë është viktime'

- Përshkrimi i gjendjes së fëmijës, dëmtimeve të mundshme;
- Fotografimi i fëmijës, vendeve dhe dëmtimeve, regjistrimi i deklaratave të fëmijës ose shokëve të tij për rrethanat e dhunës¹⁰;
- Vendndodhja aktuale e viktimës;
- Informata të ditura për incidentin ose kronologjia e ngjarjeve.

Të gjithë ata që nuk i raportojnë rastet e dyshuara dhe identifikuara janë përgjegjës penalisht dhe mund të dënohen me gjobë dhe me burgim.

Është me rëndësi të theksohet që Kodi Penal i Republikës së Kosovës ka paraparë 4 rrethana cilësuese për të gjithë personat të cilët mund të kryejnë vepra penale nëse nuk e raportojnë rastin.

- Në paragrafin 1 mund të kryej vepra penale **'...kushdo...'**
- Në paragrafin 2 ka paraparë rrethin familjar **'prindi, prindi adoptues ose kujdestari'**
- Në paragrafin 3 ka paraparë **'profesionistët'**
- Në paragrafin 4 ka paraparë si rrethanën më rënduese **'vdekjen ose dëmtimin e rëndë të shëndetit'**

Sanksionimi penal i mos raportimit:

1. Pavarësisht nga dispozitat tjera ligjore, kushdo që ka arsye për të dyshuar se një fëmijë ka pësuar një incident të abuzimit të fëmijës, keqtrajtimit, braktisjes ose moskujdesit dhe nuk raporton menjëherë abuzimin ose moskujdesin, dënohet me gjobë ose me burgim deri në tre [3] vjet.
2. Kur vepra penale nga paragrafi 1. i këtij neni kryhet nga prindi, prindi adoptues ose kujdestari, kryesi dënohet me burgim prej gjashtë [6] muaj deri në tre [3] vjet.
3. Kushdo që gjatë angazhimit profesional lidhur me fëmijën, ka arsye për të dyshuar se fëmija ka pësuar incident të abuzimit të fëmijës, keqtrajtimit, braktisjes ose moskujdesit ose ka qenë i nënshtruar ndaj dhunës ose kanosjes për përdorim të dhunës, dhe nuk e raporton menjëherë rastin, dënohet me gjobë ose me burgim prej tre [3] muaj deri në tre [3] vjet.
4. Kur vepra penale nga paragrafi 1., 2. ose 3. i këtij neni rezulton me vdekjen e fëmijës ose me dëmtim të rëndë të shëndetit të tij, kryesi dënohet me burgim prej një [1] deri në tetë [8] vjet.

Neni 247 Mos raportimi i abuzimit të fëmijëve. Kodi Penal i Republikës së Kosovës

¹⁰ Fotografimin dhe marrjen e deklaratave mund ta bëjnë vetëm policia dhe prokuroria. Kjo për të shmangur mundësinë e rrjedhës së informatave.

Ku duhet raportuar?

- në Polici;
- në Qendrën përkatëse për Punës Sociale
- Zyra për Mbrojtjen e Viktimave;
- Linjën telefonike të ndihmës; ose
- Tek çdo person i besueshëm, bartës i përgjegjësive publike, ose institucioni relevant.
- OJQ e specializuar për ofrimin e shërbimeve për fëmijë

Si duhet raportuar?

- me shkrim [postë, e-mail ose formë tjetër]; ose
- gojarisht [me prezencë fizike, telefon etj].

2.4. Zhvillimi i procedurës hetuese

Hetimi dhe grumbullimi i provave janë jetike në rastet e dhunës seksuale dhe kryhen ekskluzivisht nga Policia dhe Prokuroria e Shtetit. Këta të fundit duhet të jenë me përvojë dhe mirë trajnuar dhe të bashkërendojnë veprimet edhe me QPS. Hetimi i saktë dhe i plotë mund të sigurojë prova që do të hedhin dritë mbi atë çfarë ka ndodhur, përtej deklaramit të palëve. Policia duhet të mbledhë provat e incidentit nga vende dhe persona të ndryshëm, për shembull nga skena e krimit, pajisjet elektronike, mediat sociale, nga intervistimi i dëshmitareve/ dëshmitarëve etj., në mënyrë që të identifikojë të dyshuarin dhe të provojë lidhjen e të dyshuarit me viktimën/të mbijetuarën/ mbijetuarin, ose skenën e krimit.¹¹

‘Veprat penale të kryera ndaj fëmijëve i **hetojnë zyrtarët e policisë të specializuar** në këtë fushë’.

Neni 109 par.2 KDM

Kodi i Drejtësisë për të Mitur, jo rastësisht, ka përcaktuar në këtë dispozitë specializimin e zyrtarëve policor, sepse hetimi i veprave penale të kryera ndaj fëmijëve në përgjithësi, por me theks të veçantë ato të dhunës seksuale kërkojnë njohuri shumë të thelluara dhe gjithëpërfshirëse e të cilat nuk mund të arrihen pa një specializim të mirëfilltë.

Njoftimi dhe koordinimi me Prokurorinë:

Hetimi duhet të zhvillohet në koordinim të plotë me Prokurorinë e Shtetit dhe profesionistët tjerë të cilët kanë përgjegjësi në këtë fazë. Zyrtarët policor për çdo veprim duhet të njoftojnë Prokurorinë dhe të marrin udhëzime dhe vendime të nevojshme kurdo që kërkohet.

¹¹ Protokollin Shtetëror për Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale, faqe 51

Dalja në vendin e ngjarjes:

Pas marrjes së informatës ose identifikimit se një fëmijë është dhunuar seksualisht, zyrtarët policorë, pa vonesë dalin në vendin e ngjarjes. Ekipit të zyrtarëve policorë duhet t'i bashkëngjiten edhe QPS-ja.

Ekipi që del në vendin e ngjarjes, duhet të studiojë dhe të përgatitet duke analizuar të dhënat nëse ekzistojnë në lidhje me:

- ngjarjen që ka ndodhur;
- çka ka ndodhur?
- ku ka ndodhur?
- a është dhunuesi agresiv, ose a ka ndonjë mjet të rrezikshëm?
- a është jeta e viktimës në rrezik?
- a duhet ndonjë ndihmë emergjente shëndetësore?
- lokacionin;
- kush është i pranishëm përveç viktimës?
- nëse dihet autori i veprës, të dhënat e tij;
- e kaluara e kryesit të veprës penale;
- nëse dhuna ka ndodhur në familje të sigurohet që fëmija të largohet nga familja;
- sigurimin e vendit të ngjarjes dhe provave që mos të dëmtohen ose zhduken;

Mbledhja e provave:

Zyrtari policor duhet të mbledhë provat nga vende dhe persona të ndryshëm, për shembull nga skena e krimit, pajisjet elektronike, mediat sociale, nga intervistimi i dëshmitarëve etj., në mënyrë që të identifikojë të dyshuarin dhe të provojë lidhjen e të dyshuarit me viktimën, ose skenën e krimit.

Është e rëndësishme që hetimet e krimeve të dhunës seksuale të fillojnë në kohën e duhur, të realizohen në mënyrë profesionale, të përmbushin kërkesat e provave dhe hetimeve, si dhe që të përdoren të gjitha mjetet në dispozicion për të identifikuar dhe arrestuar të dyshuarin. **Gjatë gjithë procesit duhet të tregohet kujdes dhe të garantohet siguria dhe dinjteti i viktimës.**¹²

¹² Protokoli Shtetëror për Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale, faqe 51

Mbledhja e provave zakonisht ndodh paralel me hetimin e incidentit dhe ka të bëjë me mbledhjen e provave nga trupi i viktimës, si dhe trajtimin forenzik të vendit të ngjarjes, duke bërë sigurimin e tij si dhe mbledhjen e provave e dërgimin në laborator për ekzaminime të mëtejshme. Zyrtarët policorë duhet të mbrojnë integritetin e provave në vendin e ngjarjes dhe të mirëmbajnë zinxhirin e ruajtjes së dëshmive duke shënuar, paketuar dhe etiketuar siç duhet të gjitha provat e mbledhura. Prova e ADN-së luan një rol vendimtar në hetimin e dhunës seksuale. Mostrat nga trupi i viktimës dhe të dyshuarit si kryerës i dhunës seksuale si dhe veshjeve të tyre i merr vetëm mjeku ligjor!¹³

Vazhdimi dhe përfundimi i hetimeve:

Procedura hetuese vazhdon dhe përfundon sipas rregullave të përcaktuara në KDM dhe KPPK me theks të veçantë pjesët dhe dispozitat që rregullojnë pjesëmarrjen e fëmijës viktimë dhe dëshmitar të dhunës seksuale.

Kjo përfshin të gjitha fazat dhe veprimet që kërkohen, që nga intervistimi i viktimës e deri në ngritjen e aktakuzës dhe fillimin e shqyrtimit gjyqësor.

2.5. Vlerësimi i nevojave

Pas pranimit të vlerësimit fillestar të rastit nga Menaxheri i QPS-së për mbrojtjen e fëmijës, tryeza multidisiplinare për ndihmë në menaxhimin e rastit [TMNR] ka për detyrë të ndërmerr të gjitha masat dhe veprimet e nevojshme për verifikimin e informacionit të pranuar dhe shqyrtimin e rastit.

Vlerësimi i rastit nga tryeza mund të bëhet në dy faza:

Vlerësimi i parë	Vlerësimi gjithëpërfshirës
Duhet të jetë vlerësim i shpejtë i nivelit të rrezikut, i cili bazuar në informacionin e pranuar nga vlerësimi fillestar duhet të kryhet brenda 24 orëve dhe maksimalisht brenda 48 orëve pas paraqitjes së rastit në tryezë	Përcakton nivelin e rrezikut, në të cilin ndodhet fëmija në mënyrë më të detajuar dhe duhet të realizohet brenda 21 ditëve pas paraqitjes së rastit në tryezë.

¹³ Po aty, faqe 53

Për të siguruar mbrojtjen e interesit më të mirë të fëmijës, **vlerësimi i parë** nga tryeza duhet të përfshijë:

- Sigurinë e fëmijës dhe nivelin e rrezikut për periudhën afatshkurtër;
- Nevojat esenciale si: strehimi, ushqimi, higjiena dhe kujdesi shëndetësor;
- Ndërmarrjen e veprimeve dhe ofrimin e rekomandimeve mbi shërbimet të cilat janë të domosdoshme, me qëllim të përmbushjes së nevojave të identifikuara në kushtet e emergjencës.

Gjatë **vlerësimit gjithëpërfshirës** tryeza multidisiplinare për ndihmë në menaxhimin e rastit, duhet të ketë parasysh:

- nivelin e rrezikut në të cilin ndodhet fëmija në periudhë afatshkurtër, afatmesme dhe afatgjatë;
- cilët janë faktorët e rrezikut;
- cilat janë nevojat e fëmijës në pajtim me moshën dhe zhvillimin, duke vlerësuar nevojat e fëmijës, familjes ose familjes kujdestare ku jeton fëmija;
- Në rast se fëmija është nën mbrojtje ose dhe përkujdesje nga një familje kujdestare si rezultat i një vendimi të veçantë gjyqësor, vlerësimi gjithëpërfshirës duhet të përfshijë vendimin e gjykatës me qëllim të konfirmimit të masës nga gjykata.

Vlerësimi gjithëpërfshirës duhet të përfshijë, por nuk kufizohet në:

- vëzhgim dhe bisedë me fëmijën në përputhje me moshën dhe aftësitë e komunikimit të fëmijës, me prindërit, anëtarët e familjes dhe personat e tjerë që njihen mirë me gjendjen e fëmijës dhe familjes;
- realizimin e vizitës në vendbanimin e fëmijës nga menaxheri i rastit i cili mund të kërkojë të shoqërohet nga zyrtar policor gjatë realizimit të vizitës, në rastet kur prindi ose kujdestari ligjor nuk është bashkëpunues,
- mbledhje dhe analizë e të dhënave të nevojshme nga profesionistë të shërbimeve të tjera me të cilët fëmija dhe familja kanë qenë në kontakt si, policia, shëndetësia, edukimi, institucionet e tjera sociale, organizatat joqeveritare, etj;
- vlerësimin e dëmtimeve që i janë shkaktuar fëmijës, përkatësisht vlerësim të rrezikut ndaj të cilit ekspozohet fëmija;

- identifikim të masave dhe shërbimeve që mund të përdoren për ti ofruar mbrojtje fëmijës në familje te tij/saj;
- rekomandim nëse çështja është e hapur për masa dhe shërbime të mëtejshme në qendër ose referuar shërbimeve të tjera.
- Të gjitha të dhënat e mbledhura duhet të evidentohen në formularin e veçantë për vlerësimin e rastit.
- Vlerësimi gjithëpërfshirës duhet përfunduar jo më vonë se pesëmbëdhjetë [15] ditë pune nga vlerësimi i parë si dhe paraprakisht detyrohet të verifikojë të dhënat e identifikuara ose raportuara në rastet kur fëmija në nevojë për mbrojtje është në nivel rreziku të mesëm dhe të lartë.

Rekomandimi për masën e mbrojtjes dhe vlerësimi gjithëpërfshirës duhet dërguar tek institucionet përgjegjëse për miratim nga gjykata.

Udhëzim:

Përveç hapave të përshkruara për vlerësim nga TMNR-ja, Menaxheri i rastit i caktuar nga QPS-ja mundet në bazë të vlerësimit të tij profesional të bëjë edhe vlerësime tjera me profesionistët tjerë dhe me institucione të ndryshme, varësisht nga nevojat dhe kërkesat për mbrojtjen dhe trajtimin e fëmijës viktime ose dëshmitarë të dhunës seksuale.

2.6. Siguria e jetës së fëmijës

Përveç trajtimit dhe mbrojtjes në aspektin ligjor dhe procedural, fëmijës duhet t'i sigurohet edhe jeta, kjo për faktin që, si kryerës i këtyre veprave penale mund të jenë familjarët, rrethi shoqëror dhe në raste të caktuara edhe persona që veprojnë si pjesë e krimit të organizuar.

Të pandehurit bëjnë përpjekje që përmes frikës, kanosjes ose edhe formave tjera të ndërlydhura të ndikojnë tek fëmija që të mos deklarohet ose edhe të mos dëshmojë duke fshehur dhe ndryshuar faktet dhe deklaratat me qëllim që hetimet të marrin kahje në favor të pandehurve.

Garantimi i sigurisë së fëmijës si viktime ose edhe dëshmitar i dhunës seksuale duhet të përfshijë këto masa, duke mos u kufizuar vetëm në to:

- masat mbrojtëse dhe të sigurisë, me qëllim që të parandalohet dëmtimi, frikësimi ose hakmarrja e mëtejshme kundër tyre;
- zbatimi strikt i parimit të konfidencialitetit, lidhur me informacionin dhe dëshminë;
- eliminimi i kontaktit me të akuzuarin;
- mos zbulimi i vendndodhjes së fëmijës, nëse është duke u strehuar në strehimore.

Pjesë jashtëzakonisht e rëndësishme që ndikon në sigurinë e jetës së fëmijës-viktimë ose dëshmitar të dhunës seksuale, është edhe fshehtësia e informatave dhe të dhënave që ndërlidhen me të tashmen dhe të kaluarën e fëmijës.

Mbajtja fshehtë e të dhënave dhe informacionit është obligim për të gjithë personat dhe profesionistët që punojnë me fëmijën-viktimë ose dëshmitar.

Fshehtësia e informacionit:

Përveç mbrojtjes ekzistuese ligjore për jetën private të fëmijëve viktimë ose dëshmitar, me përjashtim të nenit 12 paragrafin 3. të këtij kapitulli të gjithë personat që punojnë me fëmijën viktimë ose dëshmitar, mbajnë të fshehtë gjithë informacionin për fëmijët viktimë dhe dëshmitarë, që mund ta kenë marrë gjatë kryerjes së detyrës së tyre.

[Neni 115 i KDM]

Konfidencialiteti:

1. Të gjitha procedurat në të cilat janë të përfshirë të miturit janë konfidenciale. Asnjë incizim i procedurës, duke përfshirë edhe audio dhe video incizimin, nuk mund të bëhet publik pa autorizimin e gjykatës;
2. Vetëm pjesa e vendimit të marrë gjatë procedurës që autorizohet për publikim bëhet publike;
3. Kur pjesa e autorizuar e incizimit të procedurës ose e vendimit bëhet publike nuk zbulohen të dhënat personale që mund të shfrytëzohen për identifikimin e të miturit;
4. Dispozitat e këtij neni zbatohen në procedurat ku përfshihen madhorët që gjykojnë për vepra penale që i kanë kryer si të mitur.

[Neni 47 KDM]

2.7. Dërgimi në Shtëpinë¹⁴ për mbrojtjen e fëmijës

Risite institucionale:

LMF-ja në kuadër të shumë risive që ka sjellë në aspektin e mbrojtjes së fëmijës, ka paraparë krijimin e Shtëpive për Mbrojtjen e Fëmijës:

Sipas nenit 30 par.2 dhe 3 të LMF:-së “Shtëpitë për Mbrojtjen e Fëmijës ofrojnë shërbime emergjente për mbrojtjen e fëmijës, jo më gjatë se tri (3) ditë”

&

“Shtëpitë shërbejnë edhe si qendra për zhvillimin e procedurave për të gjitha rastet e dhunës, me theks të veçantë veprave penale kundër integritetit seksual, kur fëmija është viktimë ose dëshmitar. Ofrimin e shërbimeve këshilluese, veçanërisht terapive të ndryshme, si dhe shërben si vend strehim i përkohshëm i fëmijëve të cilët nuk kanë mundësi të kthehen në shtëpi, nuk mund të strehohen në strehim familjar, ose atyre që janë në shtëpi por kërkohet largimi i tyre për shkak të rrezikut të lartë që i kanoset jetës ose shëndetit të tyre.”

Kur vendoset fëmija në Shtëpi?

Shtëpitë për Mbrojtjen e Fëmijës ofrojnë shërbime emergjente dhe mbrojtje për fëmijën deri në gjetjen e një zgjidhjeje në interesin më të mirë të fëmijës, jo më gjatë se tri (3) ditë, rikthimin në familje ose përmes formave themelore të mbrojtjes juridike dhe familjare, për shkak të arsyeve të mëposhtme, kur Organi i Kujdestarisë ka arsye të bazuar:

- se ekziston rrezik serioz i drejtpërdrejtë për shëndetin, sigurinë ose mirëqenien e fëmijës dhe fëmija ka nevojë për në një vend të sigurt dhe përkujdesje;
- kur mëson për rrezikun ekzistues për fëmijën për shkak të abuzimit, keqtrajtimit, neglizhencës ose për çfarëdo rreziku që i kanoset fëmijës, për të cilin duhet urgjentisht të ndërmerren masa për mbrojtjen e personalitetit, të drejtave dhe interesave të fëmijës;

¹⁴ Koncepti i Shtëpisë për Mbrojtjen e Fëmijës, u prezantua për herë të parë në Islandë dhe u mor nga përvoja me Qendrat e Avokimit për Fëmijë (CAC) në SHBA. Në Evropë mbështet në projektin PROMISE të financuar nga BE dhe punën e Këshillit të Evropës. Megjithëse vendet nordike ishin adoptuese të hershme të konceptit, tani ka pothuajse 20 vende në Evropë me së paku një Barnahus ose në prag të ngritjes së një qendre të tillë. Për më tepër lexo: <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>

- se fëmijës për shkak të rrethanave ose nevojave të veçanta i nevojitet mbrojtje emergjente, pa përjashtuar asnjë kategori të fëmijëve në nevojë për shërbime dhe mbrojtje;

Veprimet para vendosjes në Shtëpi?

Pas pranimit të informatës dhe referimit të rastit nga Policia në Qendër për Punë Sociale bëhet evidentimi i rastit dhe vlerësimi i kriterëve për vendosje.

Qendra për Punë Sociale gjatë evidentimit të rastit duhet të sigurojë dëshmi dhe të regjistrojë këto dhëna:

- burimin e referimit;
- emrin dhe mbiemrin e fëmijës;
- datëlindjen e fëmijës;
- vendndodhjes e fëmijës;
- emrin dhe mbiemrin e prindërve dhe vendndodhjen e tyre (nëse dihet);
- rrethanat aktuale për fëmijën;
- raportin social (anamnezë);
- nëse është hapur rast penal, shikimin e kallëzimit penal ose çfarëdo informate që ndihmon në të kuptuarit e gjendjes së fëmijës.

Qendra për punë sociale bën vlerësimin e nevojave dhe konstaton plotësimin e kriterëve për vendosjen e fëmijës në Shtëpi. Në rastet kur Qendra për Punë Sociale konstaton se janë plotësuar kushtet për vendosjen e fëmijës në Shtëpi, e njofton Koordinatorin e Shtëpisë dhe në koordinim së bashku ndërmarrin hapat për vendosjen e fëmijës.

Para vendosjes së fëmijës në Shtëpi, duhet të merret pëlqimi i fëmijës, e kur kjo nuk është e mundur për shkak të moshës ose kapaciteteve të zhvillimit mendor, këtë pëlqim duhet ta jep prindi, i cili nuk është i përfshirë në vepër penale ose kujdestari i caktuar për fëmijën. Pëlqimi duhet të jetë i shkruar dhe të vendoset në dosjen e fëmijës.

Si realizohet transporti?

Transporti për në Shtëpi duhet të bëhet:

- duke respektuar dhe garantuar dinjitetin e fëmijës;
- në mënyrë miqësore;
- duke shmangur stigmatizimin ose ndonjë traumë të caktuar;

- mjeti i transportit dhe stafi përcjellës duhet të jetë civil dhe i pa uniformë;
- të ketë ushqim dhe pije gjatë kohës së transportit (në rastet kur koha e transportit është aq e gjatë saqë ndikon në ushqyeshmërinë e fëmijës)

Transporti i fëmijës duhet të bëhet me shoqërimin e së paku menaxherit të rastit ose kujdestarit ligjor. Përrjashtimisht, në rastet me rrezikshmëri të lartë, gjatë transportit duhet të jetë prezent edhe zyrtari policor.

Me kë qëndron fëmija?

Në parim vëllezërit dhe motrat nuk ndahen gjatë vendosjes, përderisa nuk vlerësohet në mënyrë të qartë që ekziston rreziku i lartë i çfarëdo forme të dhunës ose ndonjë justifikim tjetër që e arsyeton ndarjen në interesin e tyre. Në rast të ndarjes së tyre, në çdo kohë dhe moment duhet bërë përpjekje që ata të bashkohen, të kenë kontakte të rregullta ndërmjet tyre, përderisa kjo nuk është kundër dëshirave dhe vullnetit të këtyre të fundit.

Përrjashtimisht, brenda në Shtëpi së bashku me fëmijën duhet të qëndrojë edhe nëna nëse:

- fëmija është në periudhë të ushqyerjes me gji;
- fëmija i moshës së vogël është viktimë e së njëjtës vepër penale të shkaktuar edhe ndaj nënës;
- për shkak të moshës së vogël, qëndrimi vetëm dhe ndarja nga e ëma mund të ndikojë dhe shkaktojë traumë të mëtejshme.

Referencë:

Hapat dhe udhëzimet e ofruara në këtë udhëzues sa i përket dërgimit, vendosjes, trajtimit dhe largimit të fëmijës nga shtëpia, janë udhëzime të marra nga modelet e shtëpive tanimë funksionalizuara nëpër Evropë. Këto udhëzime mund të pësojnë ndryshime, prandaj të gjitha referencat e ardhshme në lidhje me Shtëpitë për Mbrojtjen e Fëmijës, duhet të bazohen sipas aktit nënligjor i cili do të nxirret dhe miratohet nga Qeveria. [Në kohën kur është draftuar ky udhëzues, ky akt nënligjor nuk është publikuar në Gazetën Zyrtare, klikimi i fundit 29 Janar 2024].

Sipas LMF neni 30 par.7 “Organizimi dhe fushëveprimi i shtëpive për mbrojtjen e fëmijës rregullohet me akt nënligjor të propozuar nga ministria përkatëse për Punë dhe Mirëqenie Sociale dhe të miratuar nga Qeveria.”

2.8. Referimi i rastit & kthimi në ambientin familjar ose dërgimi në strehim familjar ose rezidencial

Procesi i trajtimit të fëmijës-viktimë të dhunës seksuale përfshin shumë veprime, të cilat institucionet dhe profesionistët e përfshirë duhet t'i ndërmarrin. Lëvizja e fëmijës nga një shërbim në tjetrin nënkupton referimin e rastit tek adresat e duhura, të gjitha këto me qëllim që fëmija ta merr dhe pranojë atë që i takon sipas ligjit.

Referimi i rastit (fëmijës), duhet të ndodhë sipas qasjes shumë sektoriale dhe gjithëpërfshirëse. Pavarësisht referimit dhe ofrimit të shërbimeve nga institucionet e ndryshme, një aspekt që është shumë i ndjeshëm dhe që duhet pasur kujdes, ka të bëjë me statusin familjar të fëmijës.

Në rastet kur fëmija është larguar nga shtëpia ose ambienti familjar, të gjithë profesionistët duhet shtuar kujdesin dhe të ndërmarrin veprime që ai ose ajo të kthehet atëherë kur është e mundur në gjendjen e mëparshme, pra në rrethin dhe ambientin e tij familjar.

Pjesë e referimit dhe fazave të hetimit, është edhe largimi i fëmijës nga ambienti familjar dhe dërgimi në shtëpinë për mbrojtjen e fëmijës që përfshin një afat të shkurtë kohor.

Pas kalimit të afatit të qëndrimit në shtëpinë për mbrojtjen e fëmijës, në parim fëmija duhet të kthehet në ambientin e tij familjar dhe nëse kjo nuk është e mundur duhet të shikohet mundësia e vendosjes së tij ose saj në njërën prej formave të kujdesit alternativ siç janë: Strehimi Familjar ose Strehimi Rezidencial.

Vendosja, trajtimi duke përfshirë edhe largimin e fëmijës nga Strehimi Familjar ose Strehimi Rezidencial bëhet sipas Ligjit për Shërbime Sociale dhe Familjare dhe Udhëzimet Administrative përkatëse në fuqi.

Këshillë:

Vendosja e fëmijës në strehim familjar ose rezidencial, nuk duhet të kontribuojë në vazhdimësinë e traumës ose dhunës së shkaktuar si rezultat i ndarjes ose largimit nga prindërit dhe familja, përkundrazi kjo duhet të ndikojë në lehtësimin e tranzicionit, si dhe përgatitjen e nevojshme që fëmija ta vazhdojë jetën në strehim familjar ose në strehim rezidencial, nën besimin që ai ose ajo është duke jetuar me prindërit e tij, ose me ndjenjën që së shpejti do të kthehet tek prindërit e tij/saj, aty ku është e mundur.

Varësisht nga niveli i lëndimeve trupore dhe gjendjes mendore, profesionistët e përfshirë duhet ta **referojnë rastin për këto shërbime**, por jo vetëm:

- Mjekësore;
- Psikologjike;
- Sociale;
- Edukative;
- Rehabilituese;
- Ligjore;
- Rekreative etj.

2.9. Intervistimi miqësor dhe komunikimi me fëmijën

Intervistat në QPS, Polici ose edhe ato në Gjykatë janë stresuese dhe me mundësi të rritjes së nivelit të traumës. Fëmija si viktimë e dhunës seksuale, në disa raste mund të mos jetë i vetëdijshëm për pasojat e veprimeve ose mosveprimeve të tij ose saj, si dhe mund të mos jetë në gjendje ta gjykojë peshën e veprimit të tij ose saj derisa paraqitet në QPS, stacionin Policor ose në cilindo institucion që është pjesë e sistemit të drejtësisë. Në çdo rast të drejtat e tij/saj duhet të mbrohen gjatë procesit hetimor, megjithatë aplikimi i teknikave të duhura të intervistimit dhe përdorimi i metodave miqësore për fëmijë është esenciale.

A) Teknika të intervistimit miqësor	
Duhet	Nuk duhet
<ul style="list-style-type: none"> ✓ T'i jepet fëmijës vëmendje e pandërprerë; ✓ Paraqitu miqësor duke treguar detajet tua, interesin dhe respektin për fëmijën; ✓ Të njihet vështirësia në bisedime fëmijën, mundohu të vendosësh raport miqësor; ✓ Përdor gjuhë që kuptohet nga fëmija;	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Nuk duhet të lejohet ndërprerja gjatë bashkëbisedimit, p.sh. thirrjet telefonike, biseda me dikë tjetër, shpërqendrimet me veprime tjera; ✗ Nuk duhet të presupozohet se fëmija e di krejt ngjarjen dhe situatën; ✗ Nuk duhet të fokusoheni menjëherë në dyshime

- ✓ Të bëhen vetëm pyetje të hapura; mundohu që të marrësh versionin e fëmijës se çfarë ka ndodhur me të;
- ✓ Të jeni përkrahës të fëmijës, dhe të familjes; siguroni fëmijën;
- ✓ Dëgjo me kujdes; të jepen komente
- ✓ Të jeni të vetëdijshëm për ndonjë ndjenjë të krijuar nga bashkëbisedimi dhe si ndikojnë këto në fëmijën;
- ✓ Të jeni të sqartë;
- ✓ Përdorni përkthyes për fëmijën që kanë nevojë [në qoftë se është e domosdoshme] që i kupton çështjet e besueshmërisë;
- ✓ Të uleni në nivel të syrit të fëmijës – i lejon fëmijën që të ulet së pari, pastaj ju;
- ✓ Poqë se keni marrë leje nga gjykata për ndonjë bashkëbisedim të veçantë, atëherë njoftojeni fëmijën për këtë veprim;
- ✓ Pyeteni fëmijën se a është i gatshëm për bashkëbisedim dhe a e ka kuptuar qëllimin e këtij bashkëbisedimi?
- ✓ Jepni kohë dhe mos e ngutni fëmijën në dhënien e përgjigjeve.

- ✗ Nuk duhet përdorur zhargon dhe gjuhë zyrtare
- ✗ Nuk duhet ta udhëheqim bashkëbisedimin duke bërë pyetje po/jo
- ✗ Nuk duhet të akuzohet fëmija dhe të merret ndonjë anë
- ✗ Nuk duhet të shqetësoheni nga qetësia
- ✗ Nuk duhet të shprehni vlerësime për informatat që i merrni nga fëmija
- ✗ Nuk duhet të gënjeni
- ✗ Nuk duhet ta përdorni fëmijën si përkthyes;
- ✗ Nuk duhet të uleni prapa tryezës;
- ✗ Nuk duhet ta gënjeni fëmijën për lejen për bashkëbisedim
- ✗ Nuk duhet të konsiderohet përgatitja paraprake që i është thënë fëmijës përpara intervistës
- ✗ Nuk duhet të bëni premtime që nuk mund t'i mbani

Udhëzime shtesë!

- intervista duhet të zhvillohet sa më parë që është e mundur, menjëherë pas identifikimit të viktimës;
- fëmija duhet të ndjehet i përkrahur dhe i mbrojtur gjatë intervistës; duke siguruar dhe prezencën dhe mbështetjen nga psikologu
- nevojat dhe faza e zhvillimit të fëmijës duhet të merren parasysh gjatë planifikimit të intervistës;
- karakteristikat e fëmijës, prejardhja familjare dhe personi që do të zhvillojë intervistën duhet të merren parasysh gjatë planifikimit të intervistës;
- fëmijës duhet tu jepet rasti që të përshkruajë ngjarjen në mënyrën e tij ose saj, para se të fillojmë me parashtrimin e pyetjeve të caktuara;
- në fillim pyetjet duhet të jenë të hapura, kurse pyetjet e drejtpërdrejta ose kryesore duhet të parashtrihen në pjesën përfundimtare të intervistës.

Vendi ku realizohet intervistimi?

Intervista duhet të zhvillohet në ambient jozyrtar dhe intervistuesi duhet të jetë i aftë për të zhvilluar bisedë me fëmijë.

Intervistimi mund dhe preferohet të bëhet:

- Në shtëpi [përjashtim nëse dhuna ka ndodhur aty];
- Në Qendër për Punë Sociale;
- Në ambiente shëndetësore;
- OJQ të specializuara
- Kudo që fëmija ndihet rehat dhe sigurt

Përjashtimisht, në rastet kur intervistimi nuk mund të realizohet në vendet e cekura më lartë, atëherë ai mund të bëhet edhe në stacionin policor por vetëm në ambiente që janë miqësore dhe ku ruhen në mënyrë konfidenciale informatat mbi rastin. Polici dhe kushdo që merr pjesë gjatë intervistës **duhet të jenë me veshje civile dhe mos të shfaqin armë ose çfarëdo objekti** që tërheq vëmendjen e fëmijës.

Kohëzgjatja e intervistimit?

Sipas mundësive, intervista nuk duhet të zhvillohet për kohë të gjatë, për të shmangur lodhjen e fëmijëve. Gjithnjë dhe varësisht nga gjendja e fëmijës, duhet bërë pauza dhe ofruar fëmijës mundësi për relaksim nëpërmjet ndonjë loje ose aktiviteti që ndikon në çlodhjen e tij/saj.

Çështjet që duhet pasur parasysh gjatë intervistimit të fëmijëve!

- faza e zhvillimit të fëmijës;
- niveli i të kuptuarit të fëmijës;
- kujtesa e fëmijës, dhe aftësia e të sugjeruarit;
- njohuritë e fëmijës dhe përdorimi i gjuhës së folur;
- kultura dhe besimi fetar i fëmijës;
- niveli i arsimimit të fëmijës;
- aftësia e fëmijës për të shqyrtuar ngjarjen që i ka ndodhur, në një kontekst më të gjerë të ngjarjeve rreth tyre;
- gjendja psikologjike e fëmijës;
- niveli i mjeteve dhe përkrahjes që mund tu ofrohet fëmijëve;
- nëse fëmijës i është mësuar tregimi që duhet thënë para policëve ose nëpunësve tjerë hetues, ose është i ndikuar nga frika dhe detyrimi me forcë

B) Komunikimi efikas me fëmijën ¹⁵	
Gjërat që e bëjnë dëgjimin më efikas:	Gjërat që e bëjnë dëgjimin më pak efikas
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Niveli i njëjtë fizik ✓ Pozitë e relaksuar trupore ✓ Siguri fizike ✓ Ambient i këndshëm ✓ Pa shpërqendrim ✓ Privatësi ✓ Kufijtë e qartë [p.sh. koha, vendi, kohëzgjatja dhe shpeshësia e takimeve; konfidencialiteti, pritshmëritë e ndërsjella dhe përgjegjësitë] ✓ Kontakti i mirë psikologjik ✓ Origjinaliteti ✓ Pranimi pa gjykime ✓ Respektimi dhe vlerësimi i personit tjetër ✓ Shfaqja e interesimit dhe vëmendjes ✓ Të qenit mendjehapur ✓ Kontakti i mirë me sy ✓ Miratimi i personit tjetër dhe i asaj që thuhet [p.sh. reflektimi, pohimi me kokë] ✓ Gjuhë e hapur trupore ✓ Konfidencialiteti ✓ Besimi ✓ Shfaqja e vëmendjes së plotë ✓ Mosndërprerja ✓ Reflektimi ndaj asaj që thuhet ✓ Pasqyrimi [psikologji, ang. mirroring] ✓ Lejimi i qetësive ✓ Qartësimi, shmangia e konfuzioneve dhe keqkuptimeve ✓ Vërtetimi i nivelit të të kuptuarit 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Tensionet, mungesa e besimit; ✗ Zhurma në prapavijë, shpërqendrimet, ndërprerjet; ✗ Parehatia fizike; ✗ Emocionet e forta të dëgjuesit e pengojnë dëgjimin e mirë; ✗ Folësi i kapluar nga emocionet, të qenit i ndrojtur, i turpëruar; ✗ Dëgjuesi i preokupuar me gjëra tjera; ✗ Largimi prej vendit të dëgjimit, mosvëmendja ndaj fëmijës; ✗ Prekja e flokëve ose loja me laps; ✗ Marrja e shënimeve ✗ Mungesa e kontaktit me sy ✗ Ndryshimi i temës ✗ Ulja ose qëndrimi në nivele të ndryshme; ✗ Problemet gjuhësore ose dallimet kulturore; ✗ Gjuha trupore ose qëndrimi jo i duhur; ✗ Mungesa e durimit; ✗ Nënvlërësimi ose përbuzja; ✗ Të qenit patronizues ose dogmatik ✗ Sarkazmi ✗ Bërja e shumë pyetjeve, marrja në pyetje; ✗ Bërja e supozimeve ✗ Gjykimi dhe vlerësimi ✗ Fajësimi ✗ Argumentimi, mospranimi i përvojës dhe ndjenjave të tjetrit ✗ Konflikt personalitetesh në mes të dëgjuesit dhe folësit ✗ Provokimi

¹⁵ Let's Talk- Developing effective communication with child victims of abuse and human trafficking. Practical handbook for social workers, police and other professionals Barbara Mitchels, September 2004

- ✓ Kushtimi i vëmendjes ndaj gjuhës së trupit
- ✓ Të qenit i gatshëm për qenë gabim
- ✓ Qëndrim jo vetëmbrojtës
- ✓ Lejimi i kohës së mjaftueshme
- ✓ Pyetjet e hapura
- ✓ Durimi
- ✓ Inkurajimi
- ✓ Mbështetja

- × Bërja humor
- × Heqja e dyshimeve
- × Etiketimi dhe diagnostikimi
- × Moralizimi
- × Këshillimi, mësimi ose predikimi
- × Biseda të papërshtatshme për veten
- × Drejtimi dhe udhëheqja
- × Përdorimi i fjalëve “që nxisin” ndryshime të bisedës
- × Marrja e fjalës para se folësi të ketë përfunduar fjalinë
- × Shpjegimet ose interpretimet e tepruara
- × Vendosja e fasadës profesionale
- × Vëmendja e rreme
- × Përgjumja, hapja e gojës
- × Mungesa e interesimit, mërzitje
- × Reagimet automatike, ose me shumë përsëritje;
- × Mungesa e lidhjes emocionale dhe psikologjike;
- × Përmbledhja e përshpejtuar

2.10. Personi mbështetës nga QPS-ja

KDM-ja e vitit 2018, përveç ndryshimeve tjera, ka sjellë edhe një risi, në kuptim të zgjerimit të mandatit dhe përgjegjësive të QPS-ve e që ndërlidhet me mbështetjen dhe ndihmën që duhet ofruar viktimës së dhunës seksuale.

Kjo përgjegjësi i është caktuar zyrtarëve për shërbime sociale dhe familjare të cilët do ta zbatojnë rolin e personit mbështetës:

*‘1. Që nga fillimi i fazës hetimore dhe gjatë gjithë procesit gjyqësor, **fëmijët viktima ose dëshmitarë mbështeten nga një person** që është trajnuar dhe ka aftësi profesionale për të komunikuar me fëmijët e moshave dhe formimeve të ndryshme dhe për t’u ardhur në ndihmë atyre me qëllim parandalimin e rrezikut të ushtrimit të dhunës, riviktimizimit.*

2. **Personi mbështetës caktohet nga gjyqtari kompetent.** Përpara caktimit të tij, gjyqtari kompetent këshillohet me fëmijën dhe prindërit ose kujdestarin e tij, duke kërkuar edhe mendimin e fëmijës lidhur me gjininë e personit mbështetës që do të caktohet.
3. **Personit mbështetës** jepet kohë e mjaftueshme për t'u njohur me fëmijën përpara se të bëhet intervista e parë.
4. Kur fton fëmijën në një intervistë, hetuesi informon **personin mbështetës** të fëmijës për kohën dhe vendin ku do të zhvillohet intervista.
5. Çdo intervistë e fëmijës viktime ose dëshmitar, që kryhet në kuadrin e procesit gjyqësor, bëhet në prani të **personit mbështetës**.
6. Vazhdimësia e marrëdhënieve mes fëmijës dhe **personit mbështetës** sigurohet për aq sa është e mundur, gjatë gjithë procesit gjyqësor.
7. Gjyqtari kompetent, që caktoi personin mbështetës, monitoron punën e personit mbështetës dhe e ndihmon atë, sipas rastit. Nëse personi mbështetës nuk i kryen detyrat dhe funksionet e tij në përputhje me këtë kapitull, gjykata cakton një **person mbështetës** zëvendësues pas këshillimit me fëmijën.'

[Neni 125 i KDM]

Referencë:

Për të kuptuar më tepër rreth rolit të personit mbështetës, referojuni nenit 124 të Kodit të Drejtësisë për të Mitur.

2.11. Linja institucionale e ndihmës

LMF-ja në kuadër të mekanizmave për ndihmë dhe komunikim me fëmijën ka paraparë edhe themelimin e linjës telefonike për fëmijë.

Qëllimet ndërtimit të sistemit formal dhe linjës telefonike janë:

*'Identifikimi dhe koordinimi i mbrojtjes dhe kujdesit për çdo **rast fëmije të dyshuar ose të identifikuar si të abuzuar**, neglizhuar, të lënë pas dore, keqtrajtuar ose trafikuar';*

*'Ofrimin e ndihmës së fëmijëve që kanë nevojë **të pyesin dhe këshillohen për të drejtat e tyre, si dhe për të raportuar rastet e dhunës**, abuzimit, neglizhencës dhe trafikimit'.*

Neni 22, Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës (Ligji nr.06/L-084)

Linja telefonike është një mekanizëm nëpërmjet të cilës fëmijës i ofrohet ndihmë:

- nga thirrja në linjë telefonike në 7 ditë të javës [24h];
- të gjitha shërbimet janë falas;
- në të gjithë territorin e Republikës së Kosovës;
- pa asnjë dallim të moshës ose prejardhjes;
- trajtim dhe ndërhyrje e menjëhershme për fëmijët dhe të rinjtë në rrezik;
- mbështetje emocionale për fëmijët dhe adoleshentët në gjendje krize;
- ofrimi i këshillimit profesional nëpërmjet telefonit për tematikat që shqetësojnë fëmijët dhe të rinjtë;
- në referimin e rastit tek autoritetet;
- dhënien e këshillave dhe udhëzimeve të nevojshme për trajtim të mëtejshëm;
- raportimin e rasteve tek autoritet e sigurisë dhe drejtësisë, e në raste të caktuara edhe për shërbime të specializuara;
- informimi i fëmijëve, adoleshentëve, të rinjve, prindërve ose personave tjerë që punojnë për fëmijët rreth shërbimeve që ofron linja.

Sistemi formal i mbrojtjes së fëmijës dhe linja telefonike për reagim ndaj rasteve të fëmijëve në rrezik synojnë të drejtohen dhe zbatohen nga punonjës të specializuar të shërbimeve të mbrojtjes së fëmijës. Ky sistem është konceptuar për të ofruar mbështetje, këshillim dhe shërbime sipas nevojave të fëmijëve, gjithmonë në përputhje me interesin më të mirë të tyre¹⁶

¹⁶ Në kohën e përpilimit të këtij udhëzuesi, ky mekanizëm akoma nuk është themeluar dhe është funksionale.

PJESA 3: PROCEDURA GJYQËSORE

3.1. Veprimet nga institucionet e përfshira

Të gjitha veprimet dhe vendimet joformale ose formale, administrative dhe gjyqësore që prekin fëmijën e dhunuar seksualisht, duhet të merren dhe zbatohen me shpejtësi dhe pa vonesa të paarsyeshme.

Të gjithë individët dhe profesionistët duhet t'i japin prioritet rasteve ku jeta dhe interesi i fëmijës rrezikohet. Duhet të reagohet me urgjencë në mënyrë që të shmanget ndonjë dëm i pariparueshëm.

Urgjenca:

*'Procedura ndaj të miturit dhe procedura në të cilën i mituri është i dëmtuar me vepër penale është urgjente. Organet të cilat marrin pjesë në procedurë ndaj të miturit si dhe organet tjera dhe institucionet nga të cilat kërkohen njoftime, raporte ose mendime, janë të detyruar të veprojnë në mënyrë urgjente.'*¹⁷

Shkeljet disiplinore:

*'Mosveprimi sipas procedurës së përcaktuar në paragrafin 9 të këtij neni, si dhe mosrespektimi i afateve të parapara me këtë kod, mund të konsiderohet shkelje disiplinore, në pajtim me dispozitat përkatëse të legjislacionit në fuqi.'*¹⁸

Veprimet konform qasjes miqësore:

'Procedura ndaj fëmijëve dhe të miturve duhet të zhvillohet dhe zbatohet në pajtim me konceptin e qasjes miqësore.'

¹⁷ Neni 4, par.9 i Kodit të Drejtësisë për të Mitur [Kodi Nr.06/L-006]

¹⁸ Po aty. Par 10

Me rëndësi:

Mosnjohja e traumës dhe e parimeve udhëheqëse, me theks të veçantë parimit të ndjeshmërisë ndaj traumës dhe eliminimit të paragjyqimeve ndaj viktimës së dhunës seksuale mund të ndikojë në riviktimizim dhe shtim të traumës.

Referim:

Udhëzimet e përcaktuara në Protokollin Shtetëror për Trajtimin e Dhunës Seksuale në mënyrë të përshtatshme dhe aty ku është e mundur duhet të zbatohen nga të gjitha institucionet e përfshira. Për më tepër për veprimet e institucioneve ju lutemi referojuni Protokollit (pjesa II nga faqe 46 deri faqe 105)

3.2. Ambienti pritës dhe salla e gjykimit

Fëmija, si viktimë ose dëshmitar i dhunës seksuale, mund të përballet me rreziqe të shumta gjatë përfshirjes në sistemin e drejtësisë, përfshirë kërcënimet, hakmarrjen, riviktimizimin, ose në rastet më të rënda, rrezikun për jetën. Prandaj, është thelbësore që çdo hap i procedurës gjyqësore të zhvillohet në përputhje me parimet e drejtësisë miqësore ndaj fëmijëve.

Ambientet pritëse dhe sallat e gjyqit duhet të jenë të sigurta dhe miqësore, duke minimizuar çdo mundësi për rritjen e traumës ose rrezikimin e fëmijës.

Të drejtën në ambient pritës dhe miqësor e ka përcaktuar edhe KDM-ja në nenin 127 nëpërmjet disa paragrafëve. Ky nen ka krijuar obligimin për institucionet e drejtësisë, me theks të veçantë për Gjykatat, krijimin e ambienteve pritëse ku sigurohet prezenca e fëmijës pa cenuar dinjitetin, integritetin dhe jetën e tij. Gjykata duhet të sigurojë si në vijim:

1. Gjykata siguron që fëmijët viktimë ose dëshmitarë të kenë mundësi të presin në ambiente të posaçme pritjeje, të mobiluara në një mënyrë të përshtatshme dhe miqësore për fëmijët, përfshirë lehtësirat për personat me nevojë të veçanta.
2. Ambientet e pritjes, që përdoren nga fëmijët viktimë ose dëshmitarë, nuk janë të dukshme ose të lejueshme për personat e akuzuar për kryerjen e një veprë penale.
3. Kur është e mundur, ambientet e pritjes që përdoren nga fëmijët viktimë ose dëshmitarë, duhet të jenë të ndara nga ambienti i pritjes të caktuar për dëshmitarët në moshë madhore.

4. Gjyqtari kompetent, sipas rastit, mund të urdhërojë që fëmija viktimë ose dëshmitar, **të presë në një vend larg sallës së gjyqit dhe ta ftojë fëmijën për t'u paraqitur kur është e nevojshme.**
5. Gjyqtari kompetent i jep përparësi dëgjimit të dëshmisë së fëmijëve viktime ose dëshmitarë, me qëllim **shkurtimin e kohës së pritjes gjatë paraqitjes në gjykatë.**

Roli i Psikologut në ambientin pritës dhe në sallë të gjykimit

Fëmijët, si viktime ose dëshmitarë të dhunës seksuale, kanë të drejtën për mbështetje psikologjike gjatë gjithë procesit, dhe psikologu mund të caktohet nga prindërit, kujdestari ligjor, Qendra për Punë Sociale ose gjykata.

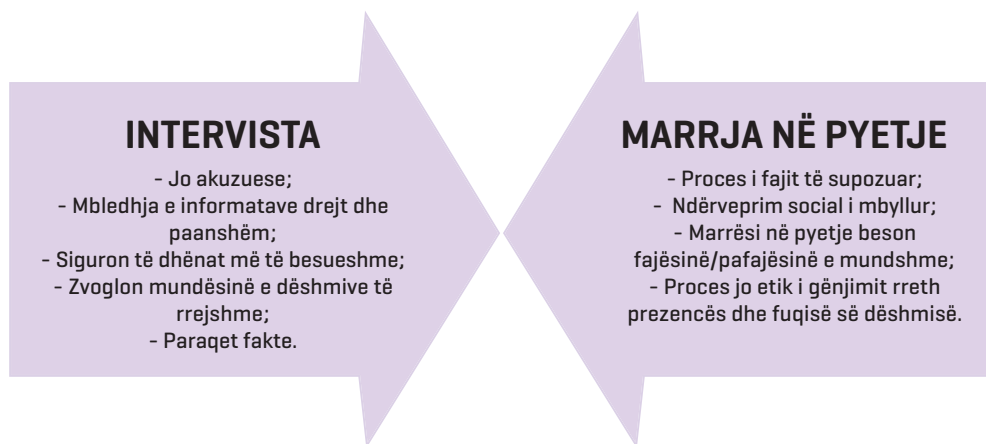
- Roli i psikologut në ambientin pritës dhe në sallë të gjykimit është i rëndësishëm për të mbështetur jo vetëm fëmijën dhe familjen, por edhe gjykatën, duke ofruar dëshmi profesionale për gjendjen mendore të fëmijës.
- Psikologu vlerëson pasojat e abuzimit seksual, ndikon në vendimet që parandalojnë ritraumatizimin e fëmijës dhe ofron udhëzime për masat e nevojshme mbrojtëse. Gjithashtu, psikologu ndihmon në interpretimin e sjelljes së fëmijës në kontekstin e traumës dhe shpjegon se si ajo ndikon perceptimet dhe komunikimet e fëmijës.
- Sugjerimet e psikologut në gjykatë gjithmonë përputhen me interesin më të mirë të fëmijës, duke siguruar që të drejtat e tij të garantuara me ligj respektohen në çdo hap të procesit

Kujdes:

Fëmija nuk duhet në asnjë rrethanë të qëndrojë nëpër korridoret e gjykatës, duke u ekspozuar ndaj zbulimit të identitetit të tij. Është thelbësore të sigurohet që hyrja e fëmijës të bëhet përmes një hyrjeje të veçantë, ku ruhet dhe mbrohet identiteti i tij. Në rastet kur pjesëmarrja e fëmijës në një seancë gjyqësore është e pashmangshme, ai duhet të qëndrojë në një dhomë ose hapësirë të dedikuar për fëmijët viktime, ku mund të ndihet i sigurt dhe i mbrojtur.

3.3. Intervistimi kundrejt marrja në pyetje

Intervistimi dhe marrja në pyetje janë dy metoda kryesore për zbardhjen e së vërtetës gjatë një procesi hetimor. Ndërsa kanë ngjashmëri, ato ndryshojnë në qasje dhe qëllim. Literatura përkatëse përshkruan dallimet dhe ngjashmëritë e tyre, duke ndihmuar në zgjedhjen e metodës së duhur sipas rastit

Forensic Interview Solutions: Oxburg, Fahsing, Hanorth & Blair (2015)

Edhe pse Kodi i Drejtësisë për të Mitur (KDM) dhe Kodi i Procedurës Penale të Kosovës (KPPK) nuk bëjnë një dallim të qartë midis intervistimit dhe marrjes në pyetje, përdorimi i tyre të fëmijët, kur ata janë viktimë ose dëshmitarë, varet nga fazat e procedurës gjyqësore.

Intervistimi zakonisht zhvillohet në fazat para-gjyqësore, kur hetimet preliminare janë në zhvillim, nga ngritja e dyshimit deri te vendimet për akuzë.

Marrja në pyetje ndodh kur dyshimet janë më të bazuara dhe ka filluar faza formale e hetimeve dhe procedura gjyqësore.

Intervista:

KDM-ja përmend termin intervistë vetëm në dy raste, edhe atë në nenin 124 paragrafet 4 dhe 5 ku përcakton rolet e personit mbështetës:

‘Kur fton fëmijën në një intervistë, hetuesi informon personin mbështetës të fëmijës për kohën dhe vendin ku do të zhvillohet intervista.’

&

'Çdo intervistë e fëmijës viktime ose dëshmitar, që kryhet në kuadrin e procesit gjyqësor, bëhet në prani të personit mbështetës.'

Marrja në pyetje:

KDM-ja në nenin 112 kur rregullohen veprimet procedurale përcakton detajet se si bëhet marrja në pyetje.

Në këtë nen, përcaktohen rregulla si në vijim:

- kush është autoriteti që merr në pyetje [*prokurori dhe gjyqtari*];
- kush ka të drejtë të shtrojë pyetje [*prokurori, gjyqtari, mbrojtësi dhe vet fëmija*];
- lokacionin e marrjes në pyetje [*në shtëpi, QPS, OJQ ose lokacion tjetër të përshtatshëm*];
- mënyra si merret në pyetje fëmija, dhe roli i profesionistëve tjerë [*shih më lartë*];
- cilat teknika përdoren [*shih më lartë*];
- sa herë mund të merret në pyetje [*jo më tepër se 2 herë*];
- incizimi dhe përdorimi i teknologjisë [*lejohet dhe është i mirëseardhur*] etj.

Shkathtësitë për realizimin e intervistës dhe marrjes në pyetje!

Të gjithë profesionistët e përfshirë në intervistimin ose marrjen në pyetje të fëmijëve duhet të zotërojnë shkathtësi dhe cilësi që u mundësojnë ta kryejnë këtë përgjegjësi me sukses.

Disa nga shkathtësitë dhe cilësitë e nevojshme përfshijnë:

- ✓ dëgjimi dhe komunikimi i mirë;
- ✓ të kuptuarit e zhvillimit të fëmijës;
- ✓ të kuptuarit e natyrës dhe të pasojave të keqtrajtimit të fëmijës;
- ✓ sinqeriteti ndaj përvojës së fëmijës;
- ✓ krijimi i marrëdhënieve;
- ✓ vetëbesimi;
- ✓ lehtësimi për komunikimin;
- ✓ shkathtësitë e të regjistruarit dhe përmbledhjes së intervistës;
- ✓ shkathtësitë e komunikimit jo verbal;
- ✓ udhëheqja e procesit të intervistës;

- ✓ mirëkuptimi dhe ndjeshmëria me fëmijët;
- ✓ të kuptuarit e dallimeve kulturore dhe fetare;
- ✓ të kuptuarit e gjendjes dhe njerëzve;
- ✓ aftësia për të mësuar nga përvoja;
- ✓ vërtetësia;
- ✓ sinqeriteti ndaj njerëzve të tjerë;
- ✓ paanësia;
- ✓ vetëndërgjegjësimi;
- ✓ shkathtësia;
- ✓ balancimi ose ruajtja e raporteve;
- ✓ zotimi për mundësi të barabarta;
- ✓ kreativiteti;
- ✓ profesionalizmi.

Përveç aftësive dhe shkathtësive të renditura më sipër, është thelbësore që profesionistët të kenë edhe një kuptim të thellë të traumës së shkaktuar tek fëmijët-viktima të dhunës. Njohuria për ndikimin e traumës në zhvillimin dhe sjelljen e fëmijës ndihmon në qasjen e duhur gjatë intervistimit dhe procesit të mbështetjes.

3.4. Garancitë procedurale ligjore

Fëmijëve viktima ose dëshmitarë të dhunës seksuale gjatë një procesi gjyqësor duhet t'u ofrohen shërbime të veçanta për të siguruar zbatimin e të drejtave të tyre ligjore. Kjo është e nevojshme për shkak të nevojave të veçanta që lidhen me moshën e tyre, nivelin e pjekurisë, traumën, frikën dhe faktorët e tjerë që ndikojnë në mirëqenien e tyre. Profesionistët e drejtësisë duhet të ofrojnë mbështetje dhe përkrahje të nevojshme për të garantuar që fëmija të trajtohet me dinjitet dhe të mbrohet gjatë gjithë procesit gjyqësor.

KDM-ja në mënyrë të përmbledhur ka përcaktuar disa garanci të nevojshme për fëmijët ose dëshmitarët e dhunës seksuale gjatë të gjithë procesit, të cilat përfshijnë:

a) Mbrojtësi i viktimave

'Mbrojtësi i viktimave është përfaqësues i autorizuar i cili ka kompetencë për ta njoftuar palën e dëmtuar për të drejtat e tij dhe përfaqësimin e interesave të viktimës në procedurën në prokurori dhe gjykatë, dhe kur është e nevojshme e referon viktimën tek ofruesit tjerë të shërbimeve. Mbrojtësi i viktimave vepron

në emër të viktimës kur është e nevojshme për të ndaluar shkeljen e të drejtave të viktimës dhe për të kërkuar veprim për garantimin e mbrojtjes së tyre.’

[neni 118]

b) Gjuha që kupton dhe përkthyesi falas

‘Gjyqtari kompetent siguron që procedurat lidhur me dëshminë e fëmijës viktimë ose dëshmitar, të zhvillohen në një gjuhë që të jetë e thjeshtë dhe e kuptueshme për fëmijën.’

‘Nëse fëmija ka nevojë për ndihmën e përkthimit në një gjuhë që fëmija e kupton, atij i vihet në dispozicion një përkthyes falas.’

‘Nëse, duke pasur parasysh moshën, nivelin e pjekurisë ose nevojat e veçanta individuale të fëmijës, që mund të përfshijnë, por jo vetëm, aftësitë e kufizuara, nëse ka, varfërinë ose rrezikun e riviktimizimit, vlerësohet se a duhen marrë masa për ndihmë të veçantë, me qëllim që fëmija të dëshmojë ose të marrë pjesë në procesin gjyqësor, këto masa sigurohen falas.’

[Neni 122]

c) Mbrojtja Ligjore (avokati)

‘Mbrojtja ligjore për fëmijët viktimë bëhet përshtatshëm sipas nenit 63 paragrafi 1. dhe 2. i Kodit të procedurës penale¹⁹.’

‘Në rastet kur viktime ose përfaqësuesi i tij ligjor nuk angazhon përfaqësues të autorizuar, gjykata ose prokurori i shtetit ose ndonjë autoritet tjetër që drejton procedurën e emëron një përfaqësues të autorizuar sipas detyrës zyrtare me shpenzime publike.’

[Neni 120]

d) Të drejtat tjera të përcaktuara sipas KPPK

Kodi i Procedurës Penale në mënyrë taksative dhe shumë të detajuar ka përcaktuar të drejtat që duhet t’i sigurohen viktimës dhe dëshmitarit në një proces gjyqësor, e në mënyrë të përshtatshme këto të drejta duhet t’i sigurohen edhe fëmijës si viktimë dhe dëshmitar i dhunës seksuale.

¹⁹ Sipas KPPK [KODI Nr.08/L-032] Gusht 2022, ky nen tani është në renditje në nenin 64.

Referencë:

Të drejtat që i garantohen fëmijës-viktimë dhe dëshmitar të dhunës seksuale janë të përcaktuara në nenin 63 të Kodit të Procedurës Penale, nga paragrafi 1 deri tek paragrafi 21.

3.5. Ekzaminimi për zotësinë dhe zhvillimin e fëmijës

Ekzaminimi për zotësinë dhe zhvillimin e fëmijës janë prej parakushteve kryesore, nga rezultatet e të cilave varet edhe për fillimin ose ndërprerjen e procedurave gjyqësore.

Ekzaminimi për zotësinë e fëmijës mund të kryhet vetëm nëse gjykata konsideron që ka arsye bindëse për ta bërë këtë. Ekzaminimi duhet të bëhet vetëm me vendim gjyqësor dhe duhet të përmbajë arsyetimin për marrjen e këtij vendimi. Gjatë marrjes së vendimit nëse duhet bërë ose jo ekzaminimi për zotësinë, konsiderata kryesore është interesi më i mirë për fëmijën.

Sipas nenit 126 par.1 dhe 2 të KDM: *“1. Ekzaminimi për zotësinë e fëmijës mund të kryhet vetëm nëse gjyqtari kompetent vlerëson se ka arsye bindëse për ta bërë këtë. Arsyet për marrjen e këtij vendimi regjistrohen në gjykatë. Gjatë marrjes së vendimit nëse duhet bërë ose jo ekzaminimi për zotësinë, konsiderata kryesore është interesi më i lartë i fëmijës’ & “2. Ekzaminimi për zotësinë synon të përcaktojë nëse fëmija është i zoti ose jo për të kuptuar pyetjet që i drejtohen atij në një gjuhë që është e kuptueshme për të, si dhe rëndësinë që të thuhet e vërteta. Vetëm moshën e fëmijës nuk është arsye bindëse për të kërkuar ekzaminimin për zotësinë.”*

Ekzaminimi nuk duhet të jetë i ndërlidhur patjetër me moshën e fëmijës. Moshën nuk duhet të jetë asnjëherë rrethanë dhe faktor përcaktues. Nëpërmjet ekzaminimit për zotësinë synohet të përcaktohet në detaje nëse fëmija është i zoti dhe në gjendje për të kuptuar dhe marr pjesë në proces gjyqësor.

Si kryhet ekzaminimi?

Ekzaminimi kryhet nëpërmjet Psikologut ose ekspertit relevant të caktuar nga Gjyqtari²⁰

²⁰ Neni 126, par.3 i Kodit të Drejtësisë për të Mitur [Kodi Nr.06/L-006]

Kush merr pjesë gjatë ekzaminimit?

- Gjyqtari kompetent;
- Prokurori i shtetit për të mitur;
- Përfaqësuesi i autorizuar;
- Personi mbështetës;
- Çdo person tjetër, përfshirë prindërit ose kujdestarin e fëmijës ose kujdestarin për qëllim gjykimi, prania e të cilëve, sipas vlerësimit të gjyqtarit kompetent, është e nevojshme për mirëqenien e fëmijës²¹.

Përfundim: Nëse gjyqtari kompetent vlerëson që ekzaminimi për zotësinë e fëmijës mund të kryhet edhe pa ekspertin, prezenca e të cilit nuk mund të sigurohet, gjyqtari kompetent mund të vazhdojë me vlerësimin e zotësisë në bazë të pyetjeve të paraqitura nga prokurori dhe avokati mbrojtës.

Mënyra e ekzaminimit!

Ekzaminimi realizohet në një mënyrë që është e përshtatshme për fëmijën duke marrë parasysh moshën dhe nivelin e zhvillimit të tij ose saj, dhe ato nuk lidhen me çështje që përfshihen në gjykim. Me anë të pyetjeve dhe metodave profesionale synohet të përcaktohet aftësia e fëmijës për të kuptuar pyetjet e thjeshta dhe për t'iu përgjigjur atyre me vërtetësi.

Së bashku me ekzaminimin për zotësinë mund të bëhet edhe një vlerësim psikologjik për zhvillimin e fëmijës, i cili përfshin gjendjen emocionale dhe aspekte të shëndetit mendor. Psikologu në realizimin e këtij vlerësimi mund të kërkojë ndihmën dhe përfshirjen edhe të psikitatrit të fëmijëve.

Raporti për zhvillimin e fëmijës përveç informatave të përgjithshme duhet të përmbajë edhe të dhëna dhe informata rreth dëmeve që mund t'iu kenë shkaktuar fëmijës nga dhuna seksuale, e të cilat duhet të sillen në vëmendjen e profesionistëve dhe institucioneve për trajtim urgjent.

Ekzaminimi për zotësinë realizohet vetëm një herë²² dhe vendimi për këtë mund të përdoret në çdo fazë të procedurës gjyqësore. Ndërsa vlerësimi për zhvillimin e fëmijës mund të realizohet më tepër se një herë, dhe kjo varësisht nga ecuria e procedurës gjyqësore, si dhe nevojave që lindin për të kuptuar më mirë ndonjë aspekt të zhvillimit të fëmijës.

---

²¹ Po aty, par.3

²² Neni 126 par.7 i Kodit të Drejtësisë për të Mitur [Kodi Nr.06/L-006]

3.6. Ekzaminimet mjekësore dhe marrja e mostrave

Përveç ekzaminimeve për zotësinë dhe zhvillimin e fëmijës viktimë të dhunës seksuale, duhet të bëhen edhe ekzaminimet mjekësore dhe marrja e mostrave nga trupi, të gjitha këto me qëllim të zbardhjes sa më të saktë dhe gjithëpërfshirëse të dhunës.

Kushtet që duhet të përmbushen!

Gjyqtari duhet të lëshojë autorizim me shkrim për ekzaminim mjekësor ose marrjen e mostrës nga trupi. Ndërsa në realizimin e ekzaminimit duhet:

- Të jenë të pranishëm, prindërit, kujdestari ose personi mbështetës i tij ose saj;
- Pas dëgjimit të fëmijës dhe dhënies së pëlqimit nga prindërit²³.

Ekzaminimi shtesë mjekësor!

Nëse, në çdo etapë të fazës hetimore, ekziston një dyshim sa i takon shëndetit të fëmijës viktimë ose dëshmitar, përfshirë shëndetin mendor të fëmijës, autoritetet kompetente që kryejnë procedurat, sigurojnë që fëmijës t'i bëhet një ekzaminim i përgjithshëm mjekësor nga një mjek sa më shpejt që të jetë e mundur.

Pas këtij ekzaminimi mjekësor, autoriteti kompetent që kryen procedurat, bën të gjitha përpjekjet, me qëllim që fëmija të marrë trajtimin që rekomandohet nga mjeku, përfshirë dhe shtrimin në spital nëse është i nevojshëm²⁴.

3.7. Masat dhe urdhërat mbrojtës

KDM-ja dhe LMF-ja kanë paraparë disa masa dhe urdhëresa të cilat duhet të zbatohen me qëllim të mbrojtjes së jetës dhe sigurisë së fëmijës që është viktimë e dhunës seksuale.

Këto masa dhe urdhëresa përfshijnë por nuk kufizohen:

---

²³ Neni 123 par.1 i Kodit të Drejtësisë për të Mitur [Kodi Nr.06/L-006]

²⁴ Po aty, par.2 dhe 3

a) Masat parandaluese, reaguese dhe referuese

‘Qendra për Punë Sociale dhe policia ndihmojnë dhe ndërhyjnë në familje, në bazë të referimit ose në raste kur familja nuk është në gjendje ose kur ekziston dyshimi i bazuar se familja nuk është në gjendje që të mbrojë fëmijën nga rreziku për jetë, dhuna, neglizhimi, keqtrajtimi, abuzimi dhe shfrytëzimi.’

‘Mbrojtja e fëmijës realizohet nëpërmjet marrjes së **masave të mbrojtjes,realizimit të ndërhyrjeve** për respektimin e të drejtave të fëmijës dhe **ofrimit të shërbimeve**, sipas nevojave, të cilat synojnë zhvillimin dhe mirëqenien e fëmijës **në mjedisin e tij familjar ose duke e vendosur atë në përkujdesje alternative**, kur fëmija është i privuar në mënyrë të përkohshme ose të përhershme nga përkujdesja dhe mbrojtja e prindërve, ose kur për shkak të interesit të tij më të mirë, ai nuk mund të lihet në përkujdesjen e prindërve.’

‘Institucionet kompetente **mbështesin prindërit ose kujdestarin në rritjen fëmijës** së tyre dhe duhet të **sigurojnë ndihmat e nevojshme të familjes në nevojë**, madje qysh në fazat e hershme kur një gjë e tillë del të jetë e nevojshme, si dhe t’i **referojë fëmijën dhe familjen në shërbimet e mbrojtjes së fëmijës.**’

[Neni 25, par.1-3 të LMF]

b) Urdhërat mbrojtës

‘Në çdo fazë të procesit gjyqësor, kur siguria e fëmijës viktimë ose dëshmitar gjykohet se është në rrezik, **gjyqtari kompetent vendos për marrjen e masave mbrojtëse** për fëmijën. Këto masa mund të përfshijnë masat e parapara në Ligjin përkatës për Mbrojtje nga Dhuna në Familje, por duke mos u kufizuar si më poshtë:

- 1.1. **të shmangët kontakti i drejtpërdrejtë** mes fëmijës viktimë ose dëshmitar dhe të akuzuarit, në çdo etapë të procesit gjyqësor;
- 1.2. **të kërkohet mbrojtje** për fëmijën viktimë ose dëshmitar nga policia ose institucionet të tjera përkatëse dhe **të mos bëhet publike vendndodhja e fëmijës;**
- 1.3. **të merren ose të kërkohet nga autoritetet kompetente marrja e masave të tjera mbrojtëse që mund të gjykohen të përshtatshme’.**

[Neni 121 i KDM]

c) **Siguria e fëmijës**²⁵

‘Kur fëmija mund të jetë objekt kanosjeje, kërcënimi ose dëmtimi, duhet të krijohen kushtet e përshtatshme për të garantuar sigurinë e fëmijës, përmes marrjes së masave si:

- *shmangia e kontaktit të drejtpërdrejtë mes fëmijës viktimë dhe dëshmitarë dhe autorëve të veprave penale gjatë procedurës;*
- *të lëshohen nga gjykata urdhra për kufizim lëvizjeje;*
- *të urdhërohet paraburgimi ose së paku arresti shtëpiak i të akuzuarit dhe të vendosen kushte të veçanta garancie për “kufizimin e të gjithë kontakteve” për lirimin me kusht;*
- *kur është e mundur dhe e nevojshme, t’u ofrohet fëmijës viktimë dhe dëshmitarë mbrojtje nga policia ose nga Organi i Kujdestarisë, në partneritet me subjektet tjera publike dhe private që ofrojnë mbrojtje dhe strehim dhe të mos bëhet publike vendndodhja e tyre.*

3.8. E drejta dhe kujdesi prindëror

Sipas LMF dhe legjislacionit tjetër relevant, në parim fëmija nuk do të largohet nga kujdesi i prindit/prindërve të tij, pa lejen e tyre ose pa urdhër të gjykatës.

‘Fëmija nuk mund të ndahet nga prindërit, kundër dëshirës dhe vullnetit të tij, përveçse në rastet nëse **kjo ndarje është në interesin më të mirë të fëmijës**, nëse fëmija **është në rrezik** dhe nëse **kjo ndarje është e pashmangshme** dhe nëse kjo **ndarje kërkohet nga ligji ose nga një vendim i gjykatës i formës së prerë**. Nëse fëmija ndahet nga prindërit, pikëpamjet dhe dëshirat e fëmijës duhet të dëgjohen, konsiderohen dhe dokumentohen në dokumentacionin që hartohet për këtë qëllim. **Pikëpamjet e fëmijës duhet të dëgjohen dhe dokumentohen nga Qendra për Punë Sociale, institucionet e tjera pjesëmarrëse në proces dhe gjykata**’.²⁶

Largimi i fëmijës nga kujdesi familjar ose gjendja në të cilën ndodhet, gjithnjë kur është e mundur, duhet të vlerësohet me mundësi të rikthimit pranë ambientit familjar. Dhe largimi duhet të jetë **vetëm si masë e fundit**, edhe atë për **një periudhë sa më të shkurtë kohore të mundshme**. Vendimi për largim duhet t’i nënshtrohet një rishikimi strikt dhe të rregullt.

²⁵ Neni 20 i Udhëzimit Administrativ (QRK) -NR. 02/2021 për zbatimin e drejtësisë mike ndaj fëmijës në procedurën penale, civile dhe administrative.

²⁶ Neni 27 paragrafi 4, i Ligjit për Mbrojtjen e Fëmijës. [Ligji nr. 06/I-084]

Megjithatë, jo gjithnjë kjo është e mundur, sepse interesi i fëmijës kërkon që ai ose ajo të largohen nga kujdesi prindëror dhe familjar. Kjo vjen si rezultat kur prindërit ose anëtarët e familjes janë kryerës të dhunës, ose në rastet kur këta të fundit nëpërmjet neglizhimit dhe mosveprimit ndikojnë që fëmija të jetë viktimë e dhunës seksuale.

Prandaj në të gjitha rastet kur dyshohet që prindërit dhe anëtarët e familjes janë kryerës të veprës penale, ndaj tyre duhet të fillohet procedurë për heqjen e përkohshme të kujdesit prindëror.

‘Nëse gjatë procedurës penale vërtetohet se prindi i keqpërdor ose i lë pas dore detyrat prindërore dhe të drejtat, ose po i shkel të drejtat e fëmijës, prokurori e informon organin e kujdestarisë për procedurën jashtë kontestimore për heqjen e të drejtave për përkujdesje prindërore nga prindi’²⁷.

Ndërsa në rastet kur prindërit janë të dënuar për kryerjen e veprës penale të dhunimit seksual, ndaj tyre mund të fillohet procedurë të heqjes së përkohshme ose edhe të përhershme jo vetëm të kujdesit por edhe të drejtës prindërore.

Me rëndësi:

Heqja e kujdesit, e veçanërisht e të drejtës prindërore, **duhet të shihet gjithnjë si masë e fundit**. Procedura dhe vendimmarrja duhet gjithmonë të udhëhiqen nga interesi më i mirë i fëmijës. Në rastet kur kujdesi dhe e drejta prindërore është hequr përkohësisht ose pjesërisht, duhet të **rishikohet vendimi rregullisht me mundësi rikthimi të kujdesit ose të drejtës**.

Me përjashtim të rasteve kur vet prindërit ose kujdestarët janë kryerës të veprës penale, prindërit ose kujdestarët duhet të jenë prezent gjatë gjithë kohës së bashku me fëmijën. Prezenca e tyre nuk duhet të shikohet vetëm si përmbushje e obligimit ligjor për të përcjellë fëmijën e tyre, por edhe për të marrë rol dhe përgjegjësi në aspekt të mbrojtjes, trajtimit dhe rehabilitimit.

²⁷ Neni 113, Kodi i Drejtësisë për të Mitur [KODI Nr.06/L-006]

PJESA 4: TRAJTIMI DHE REHABILITIMI

4.1. Mbrojtja e jetës private dhe mirëqenies së fëmijës

Pjesëmarrja e fëmijës viktimë ose dëshmitar i dhunës seksuale në procedurat gjyqësore mund ta rrezikojë ndjeshëm jetën private dhe mirëqenien e tij ose saj. Ky rrezik përfshin mundësinë e ekspozimit të identitetit të fëmijës dhe ndikon në aspektet emocionale dhe fizike. Për këtë arsye, Kodi i Drejtësisë për të Mitur ka përcaktuar masat e mëposhtme për ta mbrojtur privatësinë dhe mirëqenien e fëmijëve viktimë dhe fëmijëve dëshmitarë.

*‘Me kërkesën e fëmijës viktimë ose dëshmitar, të prindërve, kujdestarit, përfaqësuesit të autorizuar, personit mbështetës të tij, të caktuar për të ofruar asistencë ose bazuar në kërkesën e vetë institucionit, **gjyqtari kompetent**, duke marrë në konsideratë interesin më të lartë të fëmijës, **mund të urdhërojë një ose më shumë nga masat e mëposhtme për ta mbrojtur jetën private dhe mirëqenien fizike**²⁸.*

²⁸ Neni 131, Kodi i Drejtësisë për të Mitur [KODI Nr.06/L-006]

- 1.1. të fshihet nga arkivi çdo emër, adresë, vend pune, profesion ose çdo informacion tjetër, që mund të përdoret për ta identifikuar fëmijën;
- 1.2. të ndalohet përfaqësuesi i autorizuar që ta zbulojë identitetin e fëmijës ose të bëjë publik ndonjë material ose informacion që prirret të çojë drejt identifikimit të fëmijës;
- 1.3. të urdhërojë mospublikimin e dokumenteve që identifikojnë fëmijën, deri në kohën që gjyqtari kompetent mund ta vlerësojë të përshtatshme;
- 1.4. të caktojë një pseudonim ose një numër për fëmijën, në rastet kur emri i plotë dhe datëlindja e fëmijës i tregohen të akuzuarit brenda një periudhe kohe të arsyeshme për të përgatitur mbrojtjen e tij;
- 1.5. të bëjë përpjekje për të fshehur tiparet ose përshkrimin fizik të fëmijës që jep dëshmi, ose për të parandaluar ankthin ose dëmin për fëmijën, përfshirë dhënien e dëshmisë;
- 1.6. prapa një xhami të patejdukshëm;
- 1.7. duke përdorur pajisje që ndryshojnë figurën ose zërin;
- 1.8. përmes pyetjes në një vend tjetër, që transmetohet njëkohësisht në sallën e gjyqit, me anë të monitorit me qark të mbyllur;
- 1.9. me anë të pyetjes së regjistruar në videokasetë të fëmijës dëshmitar, përpara seancës dëgjimore, në rastet kur përfaqësuesi i autorizuar i kryerësit merr pjesë në pyetje dhe atij i jepet mundësia që ta pyesë fëmijën viktimë ose dëshmitar;
- 1.10. me anë të një eksperti të kualifikuar dhe të përshtatshëm, si, për shembull, por jo duke u kufizuar vetëm tek ai, një përkthyes për fëmijët me çrregullime të dëgjimit, shikimit dhe të folurit ose aftësi të tjera të kufizuara;
- 1.11. të mbahen seanca të mbyllura;
- 1.12. të urdhërohet largimi i përkohshëm i kryerësit nga salla e gjyqit nëse fëmija nuk pranon të japë dëshmi në prani të të akuzuarit, ose nëse rrethanat tregojnë se fëmija mund të frenohet që të thotë të vërtetën në prani të atij personi. Në këto raste, avokati mbrojtës qëndron në sallën e gjyqit dhe pyet, dhe kështu garantohet e drejta e të akuzuarit për ballafaqim;

1.13. të lejohen pushime gjatë kohës që fëmija jep dëshmi;

1.14. të caktohen seancat në ato orë të ditës që janë të përshtatshme për moshën dhe pjekurinë e fëmijës;

1.15. të merret çdo masë tjetër që gjykata mund ta vlerësojë të nevojshme, përfshirë, sipas rastit, ruajtjen e fshehtësisë dhe marrjen në konsideratë të interesit më të lartë të fëmijës dhe të të drejtave të të akuzuarit.

Referencë:

Të drejtën për privatësi e garanton KDF-ja si dhe LMF-ja. Sipas LMF-së:

Neni 39, përcakton që: '4. **Privatësia e fëmijës respektohet** në të gjitha fazat e procedurave gjyqësore ose administrative, duke përfshirë edhe publikimin e tyre në media.'

Neni 57, përcakton që: '9. Masat e përshkruara në mbështetje të fëmijës në këtë kapitull duhet të merren në një **mjedis të favorshëm për sigurinë, shëndetin dhe mirëqenien e fëmijës dhe duhet të sigurojnë trajtim të kujdesshëm të privatësisë së fëmijës**. Masat duhet të përfshijnë mbrojtjen e fëmijës nga konfrontimi me dhunuesit, akomodimin në një vend të sigurt, si dhe përgatitjen psikologjike për të ardhmen.'

4.2. Kthimi dhe kompenzimi i dëmit

Udhëzuesi në lidhje me çështjet e drejtësisë, të cilat përfshijnë fëmijët viktime dhe dëshmitarë të krimit në pikën 35 dhe 37 njuh të drejtën e fëmijës në kthim dhe kompensim. Poashtu, edhe KDF-janë nenin 39 përmend "...rehabilitimin e fëmijës viktimë..." ku theksi i kushtohet fëmijës viktimëe cila duhet të marrë asistencë të duhur në mënyrë që të shërohet në aspektin fizik, psikologjik dhe të riintegrohet në shoqëri. Sipas këtij neni një vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet **kthimit të shëndetit, vetrespektit dhe dinjitetit të fëmijës**.

Në këtë frymë edhe KDM-ja ka përcaktuar të drejtën për kthim në gjendjen e mëparshme dhe kompensimin e dëmit për fëmijën viktimë të dhunës seksuale.

Gjyqtari kompetent e informon fëmijën viktimë ose dëshmitarin, prindërit, kujdestarin dhe përfaqësuesin e autorizuar të tij **për procedurat për të kërkuar kompensim**²⁹.

6

Pas dënimit të kryerësit dhe përveç ndonjë mase tjetër që është marrë kundër tij, gjyqtari kompetent, me kërkesën e prokurorit, viktimës, prindërve ose kujdestarit të tij, ose përfaqësuesit të autorizuar të viktimës, ose bazuar në kërkesën e vetë institucionit, mund të **urdhërojë që kryerësi i veprës penale të bëjë kthimin ose kompensimin për fëmijën, si më poshtë**³⁰:

- 1.1. në rastin e dëmtimit, humbjes ose shkatërrimit të pasurisë së fëmijës viktimë, si rezultat i kryerjes së veprës penale, ose arrestimit ose përpjekjes për ta arrestuar kryerësin e veprës penale, gjykata mund të urdhërojë autorin e veprës penale **që t'i paguajë fëmijës ose përfaqësuesit të tij ligjor, vlerën e zëvendësimit të pasurisë në rast se ajo nuk mund të kthehet e plotë;**

²⁹ Neni 132, par.1 Kodi i Drejtësisë për të Mitur [KODI Nr.06/L-006]

³⁰ Po aty, par.2

- 1.2. në rastin e dëmit fizik ose psikologjik ndaj fëmijës, si rezultat i kryerjes së veprës penale, ose arrestimit ose përpjekjes për të arrestuar kryerësin e veprës penale, gjyqtari kompetent mund ta urdhërojë kryerësin e veprës penale që ta **kompensojë financiarisht fëmijën për të gjitha dëmet e shkaktuara si rezultat i krimin**, përfshirë shpenzimet lidhur me riintegrimin social dhe arsimor, trajtimin mjekësor, kujdesin për shëndetin mendor dhe shërbimet ligjore;
- 1.3. në rastin e dëmit fizik ose kërcënimit për dëm fizik ndaj fëmijës, që ka qenë pjesëtar i familjes së kryerësit të veprës penale në kohën përkatëse, gjyqtari kompetent mund të urdhërojë kryerësin e veprës penale që t'i **paguajë fëmijës kompensim për shpenzimet e bëra si rezultat i largimit nga familja e tij**.

Me rëndësi:

Kompensimi i dëmit, duke përfshi edhe kërkesat pasurore-juridike, mund të kërkohet dhe vendoset si në procedurë penale ashtu edhe në procedurë kontestimore.

Në parim, si dhe duke marrë për bazë interesin më të mirë të fëmijës, vendimi për kompensim dhe kërkesa pasurore-juridike do të duhej të merrej në procedurë penale (si procedurë e adhesionit-procedura e bashkëngjijtes), në mënyrë që mos të vonohej në realizimin e kësaj të drejte në procedura tjera të cilat do të diktonin në rritjen e traumës së fëmijës.

4.3. Përkujdesja pas përfundimit të procesit gjyqësor

Pas përfundimit të procesit gjyqësor, fëmijët që janë viktime ose dëshmitarë të dhunës seksuale shpesh kanë nevojë për mbështetje të shtuar për t'u rikuperuar dhe për t'u integruar përsëri në jetën e përditshme.

Periodha post-gjyqësore është shpesh e vështirë dhe përfshin rehabilitimin dhe riintegrimin në familje, shkollë dhe shoqëri. Ky proces kërkon angazhim të plotë nga ana e familjes dhe profesionistëve për të rikthyer fëmijën në gjendjen e mëparshme, dhe nëse kjo nuk është e mundur, për t'i minimizuar pasojat e dhunës që ka përjetuar.

Sipas KDM-së, roli veçantë i është dhënë personit mbështetës, për të përkrahur dhe realizuar këtë fazë:

*'Menjëherë pas përfundimit të procedurave gjyqësore, personi mbështetës lidhet me organizatat ose profesionistët e përshtatshëm, për të siguruar që fëmijës viktimë ose dëshmitar **t'i ofrohet këshillim ose trajtim i mëtijshëm, nëse është e nevojshme**'³¹*

6

*'Në rastin kur fëmija viktimë ose dëshmitar duhet të riadhesohet, personi mbështetës lidhet me autoritetet kompetente, përfshirë konsullatat, me qëllim që të sigurojë zbatimin në mënyrë korrekte të dispozitave përkatëse kombëtare dhe ndërkombëtare, që **rregullojnë riadhesimin e fëmijëve dhe ta asistojë fëmijën gjatë përgatitjeve për riadhesim**'³².*

Sipas Udhëzuesit³³ në pikën 22, asistenca efektive mund të përfshijë:

- ndihmë financiare;
- ndihmë ligjore;
- këshillim;
- shërbime shëndetësore;
- shërbime sociale;
- shërbime edukative dhe arsimore;
- shërbime për rikuperimin fizik;
- shërbime për rikuperimin psikologjik; dhe
- shërbime tjera.

Mbrojtja e fëmijës nga kontakti me kryerësin ose kryerësit e veprës penale:

Me qëllim të parandalimit të riviktimizimit dhe përkujdesit për një riintegrim të qëndrueshëm, institucionet ose organizatat që ofrojnë shërbime me fëmijë, duhet të sigurojnë që personat e dënuar më vendim të formës së prerë për veprën penale të dhunës seksuale, të mos pranohen në punë.

*'Personi madhor i cili është dënuar me vendim të formës së prerë për një veprë penale të paraparë në nenin 108 të këtij Kodi, **nuk duhet të konsiderohet si kandidat që të punojë** në një shërbim, institucion a organizatë që ofron shërbime për fëmijë.'*

³¹ Neni 134, par.1 Kodi i Drejtësisë për të Mitur [KODI Nr.06/L-006]

³² Po aty, par 2

³³ Udhëzuesi i KB-së në lidhje me çështje të Drejtësisë, të cilat përfshijnë fëmijët viktime [ECOSOC Resolution 2005/20]

'Shërbimet, institucionet ose organizatat që ofrojnë shërbime për fëmijë, marrin masat e përshtatshme me qëllim që personat, të cilët janë akuzuar për një vepër penale, të cilësuar si vepër penale ndaj një fëmije, nuk janë në kontakt me fëmijët.'

[Neni 116 i KDM-së]

Edhe Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës në nenin 58 ka përcaktuar ndalesën për personat e dënuar për abuzim seksual ose shfrytëzim të fëmijës:

'Personat e dënuar për abuzim seksual, shfrytëzim të fëmijës, mundësim në prostitucion dhe pornografi të fëmijës ndalohen të ushtrjnë profesione në përputhje me dispozitat e Kodit Penal të Kosovës, që përfshijnë çdo formë kontakti me fëmijët.'

Referencë:

Regullat dhe procedurat për ndalimin e punësimit dhe ushtrimit të profesionit për personat e dënuar për dhunë seksuale ose formave të ndërlidhura, janë të përcaktuara sipas Udhëzimit Administrativ të parapara në nenin 58 par.2 të LMF-së.

4.4. Rehabilitimi psikologjik , emocional dhe fizik

Dhuna seksuale ndaj fëmijëve shkakton trauma të thella dhe afatgjata, duke lënë pasoja të rënda në jetën e tyre. Këto përvoja traumatike shpesh shoqërohen me ndjenja turpi, stigmatizimi, izolimi dhe ulje të vetëvlerësimit, duke u krijuar fëmijëve ndjesinë e humbjes së kontrollit mbi jetën e tyre.

Për të minimizuar ose eliminuar këto pasoja, është e domosdoshme të ofrohet rehabilitim psikologjik, emocional dhe social, i cili duhet të zgjasë për një periudhë të mjaftueshme kohore dhe të përshtatet sipas nevojave specifike të çdo fëmije. Një qasje holistike, e informuar mbi traumën dhe e përqendruar tek viktima, është jetike për një proces të suksesshëm rehabilitimi.

Sipas evidencës shkencore, në shërbime të drejtpërdrejta për mbrojtjen, rehabilitimin dhe riintegrimin e tyre përfshihen :

Mbështetja psikologjike

Këshillimi i menjëhershëm: Ofrimi i këshillimit për të trajtuar stresin emocional fillestar të fëmijës, duke përdorur një qasje të informuar mbi traumën.

Terapia afatgjate: Terapia psikologjike e përshtatur për nevojat specifike të fëmijës ndihmon në zvogëlimin e simptomave të traumës.

Monitorimi i rregullt: Takimet e rregullta për ta monitoruar progresin e fëmijës dhe për ta përshtatur terapinë janë thelbësore për mirëqenien e tij.

Mbështetja emocionale

Grupet e mbështetjes: Lidhja e fëmijës dhe familjes me grupe mbështetëse për t'i zvogëluar ndjenjat e izolimit dhe stigmatizimit.

Këshillimi familjar: Ofrimi i këshillimit për familjen për ta kuptuar ndikimin e abuzimit dhe për ta mbështetur fëmijën në procesin e shërimit.

Mbështetja e vazhdueshme: Edukimi i familjes për të krijuar një mjedis mbështetës dhe mbrojtës për fëmijën.

Mbështetja sociale

Ambient i sigurt: Sigurimi që fëmija të jetë larg mjedisit abuziv dhe në një ambient të sigurt.

Mbështetja shkollore: Bashkëpunimi me shkollën e fëmijës për të siguruar mbështetje të nevojshme për fëmijën.

Aktivitetet sociale: Pjesëmarrja në aktivitete sociale dhe me moshatarët ndihmon në rindërtimin e aftësive sociale dhe besimit të fëmijës. LMF-ja, duke parë rëndësinë e rehabilitimit për jetën e fëmijës viktime e dhunës seksuale ka përcaktuar një mori shërbimesh të cilat fëmijës duhet t'i garantohen nga shteti dhe të gjitha falas.

1. Fëmija i viktimizuar mbështetet me **ndihmë mjekësore falas**, në mënyrë që të rifitojë shëndetin fizik dhe mendor, si dhe të rehabilitohet nga trauma fizike dhe mendore që mund të ketë përjetuar.
2. Ndihma mjekësore përfshinë **trajtimin e duhur emergjent për shëndetin fizik dhe këshillimin psikologjik, si dhe për masat afatgjata rehabilituese.**
3. Fëmija-viktimë e abuzimit dhe veprimeve tjera kundërligjore abuzive, **merr trajtim të specializuar mjekësor falas të mbuluar nga shteti.**

4. **Është e ndaluar që fëmija-viktimë e abuzimit të lihet vetëm, përveç rastit kur fëmija e kërkon këtë gjë me vullnetin e vet dhe psikologu i fëmijës i specializuar në fushën e mbrojtjes së fëmijës e konsideron si të përshtatshme.**
5. Fëmija-viktimë e abuzimit **nuk duhet të lihet pa ndihmë psikologjike ose forma të tjera të asistencës.**

[Neni 57 i LMF-së]

Vazhdimësia e shërbimeve:

Pra LMF-ja, përveç që krijon obligime për ofrimin e shërbimeve mjekësore dhe psikologjike falas, ai ka përcaktuar që shërbimet për rehabilitim duhet të jenë **të vazhdueshme dhe për aq kohë sa fëmija ka nevojë.**

Edhe KDM-ja në nenin 134 ka përcaktuar mbështetjen për trajtim të mëtejshëm të fëmijës-viktimë të dhunës seksuale:

*‘Menjëherë pas përfundimit të procedurave gjyqësore, personi mbështetës lidhet me organizatat ose profesionistët e përshtatshëm, për të siguruar që **fëmijës-viktimë ose dëshmitar t’i ofrohet këshillim ose trajtim i mëtejshëm, nëse është e nevojshme.**’*

Këto shërbime, përveç mekanizmit institucional shtetëror, mund të ofrohen edhe nga organizatat Joqeveritare (OJQ) për ofrimin e shërbimeve të specializuara për fëmijë dhe të mitur, të cilat luajnë një rol të rëndësishëm në mbështetjen e mirëqenies së fëmijëve të abuzuar seksualisht, duke ofruar ndihmë dhe shërbime të drejtpërdrejta për mbrojtjen, rehabilitimin dhe riintegrimin e tyre.

Këto organizata shpesh plotësojnë boshllëqet që mund të ekzistojnë në sistemin shtetëror, duke ofruar shërbime jetike për fëmijët e abuzuar seksualisht.

Roli i OJQ-ve përfshin disa fusha kyçe:

◆ Mbrojtja dhe ndihma Ligjore

OJQ-të ofrojnë ndihmë ligjore të drejtpërdrejtë për fëmijët dhe familjet e tyre, duke i ndihmuar ata të përballen me proceset gjyqësore dhe siguruar që të drejtat e tyre mbrohen gjatë hetimeve dhe gjykimeve. Po ashtu, ato punojnë për t’u siguruar që viktimat trajtohen me dinjitet dhe kanë qasje në të drejtat e tyre.

● Ndhima psikologjike dhe trajtimet terapeutike

Përmes shërbimeve të specializuara, OJQ-të ndihmojnë në rehabilitimin e fëmijëve që përjetojnë trauma nga abuzimi seksual, neglizhenca dhe vështirësitë tjera. Mbështetja afatgjate për rikuperimin e tyre emocional dhe psikologjik, si dhe përmirësimi i shëndetit mendor i viktimave, është thelbësore për procesin e shërimit.

● Strehimi dhe kujdesi emergjent

OJQ-të ofrojnë qendra strehimi dhe mbrojtjeje për fëmijët e abuzuar, duke parandaluar abuzimin e përsëritur dhe duke ofruar shërbime tjera esenciale si ushqim, strehim, kujdes mjekësor dhe mbështetje sociale.

● Edukimi dhe ndërgjegjësimi

Programet e ndërgjegjësimit janë të domosdoshme për parandalimin e abuzimit seksual. OJQ-të zhvillojnë fushata sensibilizimi për të rritur ndërgjegjësimin publik dhe për të edukuar fëmijët dhe prindërit rreth rreziqeve të abuzimit seksual dhe mënyrave të parandalimit të tij.

● Avokimi dhe ndryshimi i politikave

OJQ-të luajnë një rol të rëndësishëm në avokimin për ndryshimin e politikave në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar për ta përmirësuar mbrojtjen ligjore të fëmijëve. Ato bashkëpunojnë me qeveritë dhe institucionet ndërkombëtare për t'i fuqizuar ligjet dhe për t'i përmirësuar praktikatat që lidhen me mbrojtjen e fëmijëve nga abuzimi seksual.

● Rehabilitimi dhe integrimi në shoqëri

Pasi të jenë përmbushur nevojat fillestare për mbështetje dhe në përputhje me ligjet dhe protokollet përkatëse, OJQ-të punojnë për rehabilitimin dhe integrimin e fëmijëve në shoqëri. Ato përqendrohen në mbështetjen e procesit të shkollimit, zhvillimin e aftësive sociale dhe përmirësimin e mirëqenies së përgjithshme të fëmijëve, për një të ardhme më të sigurt dhe të qëndrueshme.

4.5. Riintegrimi në familje dhe shoqëri

Riintegrimi i fëmijës në familje dhe shoqëri është një fazë kritike për rikuperimin pas dhunës seksuale, pasi nga suksesi i këtij procesi varet qëndrueshmëria dhe efektiviteti i të gjitha veprimeve të ndërmarra, përfshirë trajtimin, mbrojtjen dhe rehabilitimin. Evidenca bazuar në hulumtime tregon se përfshirja e akterëve të rëndësishëm siç janë familja dhe komuniteti është e domosdoshme për të siguruar një riintegrim të suksesshëm dhe të qëndrueshëm të fëmijës.

Këto tre aspekte duhet të jenë baza e të gjitha hapave të procesit të riintegritimit për t'i mbështetur me efikasitet fëmijët që kanë përjetuar abuzim seksual.

Planifikimi i riintegritimit: Zhvillimi i një plani gjithëpërfshirës për riintegrimin e fëmijës në familje dhe komunitet, duke siguruar që të merren parasysh të gjitha aspektet e mirëqenies së tij/saj.

Ndërgjegjësimi i komunitetit: Promovimi i programeve të ndërgjegjësimit të komunitetit për të krijuar një mjedis mbështetës dhe për të parandaluar abuzimet e mëtejshme, duke forcuar një përgjigje gjithëpërfshirëse të komunitetit.

Avokimi për politika: Avokimi për politika dhe burime që mbështesin riintegrimin dhe mirëqenien e viktimave të abuzimit, duke siguruar një qasje të përqendruar tek viktima dhe të informuar mbi traumën.

LMF në nenin 57 par.8 ka përcaktuar obligimin e institucioneve dhe profesionistëve të përfshirë për të ofruar ndihmë për riintegrim në familje dhe shoqëri:

*'Fëmija merr **asistencë të vazhdueshme për t'u riintegruar në shoqëri**. Këto masa riintegruese duhet të hartohen bazuar në nevojat specifike të fëmijës si dhe formave të veçanta të dëmtimit të fëmijës. **Qëllimi final i rehabilitimit duhet të jetë ribashkimi me dinjitet me familjen**, në ato raste kur është e mundur dhe në interesin më të mirë të fëmijës, **riintegrimi në komunitet dhe në jetën sociale**. Këto masa dhe veprime përfshijnë kujdesin mjekësor dhe psikologjik, si dhe **mbështetjen arsimore, formimin profesional dhe këshillimin e vazhdueshëm deri në rehabilitimin e plotë të fëmijës**. Fëmijës i ofrohet mbështetje dhe këshillim i vazhdueshëm për të **shmangur riviktimizimin dhe përjashtimin social**.'*

Ndërsa në paragrafin 10 të nenit 57 përcaktohet obligimi i komunës [drejtorateve përkatëse për shëndetësi dhe mirëqenie sociale] për të siguruar buxhet për trajtimin e fëmijës në nevojë ku bëjnë pjesë edhe fëmijët si viktime të dhunës seksuale:

‘Njësia përkatëse për Shëndetësi, Punë dhe Mirëqenie Sociale, në kuadër të komunës, **obligohet që të sigurojë buxhet për një fond të veçantë për të trajtuar emergjencat e rasteve të fëmijës në nevojë, për mbrojtjen dhe ngritjen e shërbimeve** të emergjencës sipas standardeve të përcaktuara me akt nënligjor të miratuar nga Qeveria dhe të propozuar nga ministria përkatëse për shëndetësi.’

SHTOJCAT

Përkufizimet

Termet dhe përkufizimet e përdorura në këtë udhëzues duhet të interpretohen dhe lexohen konform kuptimit të dhënë në **Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijës, Kodin e Drejtësisë për Fëmijë, Kodin Penal dhe Kodin e Procedurës Penale**.

Termet dhe përkufizimet e paraqitura në këtë pjesë dhe vetëm për qëllimet e këtij udhëzuesit janë nxjerrë dhe përzgjedhur nga LMF, KDM, KP dhe KPK dhe kanë këto kuptime:

Fëmijë³⁴ – nënkupton çdo qenie njerëzore nën moshën tetëmbëdhjetë (18) vjeç, me përjashtim të rasteve kur moshja madhore arrihet më përpara, në përputhje me legjislacionin të cilit ai i nënshtrohet. Në rastin kur moshja e personit nuk është plotësisht e përcaktuar, por ekzistojnë arsye që lënë të nënkuptohet se personi është fëmijë, ky person konsiderohet fëmijë dhe përfiton nga ky ligj derisa moshja e tij të jetë përcaktuar plotësisht;

Fëmijë me aftësi të kufizuar - nënkupton fëmijën me dëmtime fizike, mendore, intelektuale ose shqisore afatgjata të cilat në ndërveprim me barrierat e ndryshme mund ta pengojnë pjesëmarrjen e tij të plotë dhe efektive në shoqëri, njësoj si pjesa tjetër e shoqërisë;

Prind - nënkupton personin/personat që e kanë lindur ose e kanë adoptuar fëmijën, të dy së bashku ose një i vetëm, të martuar ose të pamartuar, ose që kanë njohur amësinë ose atësinë e fëmijës së lindur jashtë martese;

Përgjegjësi prindërore – nënkupton obligimin e prindit për sigurimin e të drejtave dhe detyrave që kanë për qëllim sigurimin e mirëqenies emocionale, sociale dhe materiale të fëmijës, duke u kujdesur dhe mbajtur raporte vetanake me fëmijën dhe obligimin për t'ia siguruar fëmijës mirërritjen, edukimin, arsimimin, përfaqësimin ligjor dhe administrimin e pasurisë së fëmijës;

Kujdestari- nënkupton personin siç është përcaktuar me Ligjin për familjen;

---

³⁴ Përkufizimet nga Ligji për Mbrojtjen e Fëmijës (Ligji Nr.06/L-084)

Mbrojtja e fëmijës - nënkupton parandalimin dhe përgjigjen ndaj dhunës, keqtrajtimit, abuzimit, shfrytëzimit dhe neglizhimit, rrëmbimit, shfrytëzimit seksual, trafikimit dhe punës së fëmijës në dhe jashtë shtëpisë;

Mbrojtësi i viktimës - nënkupton personin zyrtar publik, i cili përfaqëson palën e dëmtuar në procedura gjyqësore dhe administrative, përfshirë edhe fëmijën. Mbrojtësi i viktimës u ofron mbështetje dhe ndihmë viktimave të krimit, përfaqëson viktimën në procedura para gjykatës, njofton viktimën për të drejtat e tij, përfaqëson interesat e viktimës para gjykatës dhe prokurorisë, si dhe vepron në emër të viktimës kur është e nevojshme në përputhje me ligjet në fuqi;

Drejtësia mike ndaj fëmijës - nënkupton sistemin e drejtësisë që garanton respektimin dhe zbatimin efektiv të të drejtave të fëmijës në nivelin më të lartë të arritshëm. Konsideratë mbizotëruese është interesi më i mirë i fëmijës, mosdiskriminimi, mbrojtja e dinjitetit dhe pjesëmarrja e fëmijës duke i dhënë vëmendjen e duhur nivelit të pjekurisë, të kuptuarit e fëmijës dhe rrethanave të rastit;

Fëmijë në nevojë për mbrojtje - është personi nën moshën tetëmbëdhjetë [18] vjeç, pavarësisht fitimit të zotësisë për të vepruar, sipas legjislacionit në fuqi, i cili mund të jetë viktimë e abuzimit, neglizhimit, shfrytëzimit, diskriminimit, dhunës ose i një veprimtarie kriminale, si dhe individ i nën moshën e përgjegjësisë penale, i cili dyshohet se ka kryer ose akuzohet se ka kryer vepër penale, si dhe fëmijët në konflikt me ligjin;

Fëmijë në rrezik - nënkupton çdo fëmijë që përjeton një faktor intensiv dhe/ose të vazhdueshëm të rrezikut, ose një kombinim të faktorëve të rrezikut në rrethana personale, mjedisore dhe/ose relacionale që i pengojnë të ndjekin dhe përmbushin zhvillimin e potencialit të plotë;

Fëmija pa përkujdesje prindërore - nënkupton fëmijën, prindërit e të cilit nuk janë gjallë, prindërit e të cilit janë të panjohur ose janë zhdukur, prindërit e të cilit për çfarëdo arsye, në mënyrë të përkohshme ose të përhershme nuk i kryejnë detyrat e tyre prindërore ose kujdesin prindëror;

Familje në nevojë - nënkupton çdo familje, kur njërit ose të dy prindërve, kujdestarit ose përkujdesësit [ku dallon dhe qysh është anglisht?], u nevojitet ndihma në përkujdesjen për fëmijën për shkak të gjendjes së tyre ose gjendjes së fëmijës, në rrethana kur fëmija është duke pësuar dëmtim serioz për shkak të lënies pas dore, abuzimit nga ana e prindit/ërve ose kujdestarit të tij, për shkak të paaftësisë së prindit ose prindërve, ose kujdestarit që të përkujdesen për të në mënyrë adekuate, ose i është ekspozuar mundësisë që të përjetojë diçka të tillë;

Përfaqësues ligjor - nënkupton prindin ose kujdestarin, i cili brenda përgjegjësi që i janë dhënë nga legjislati në fuqi ose nga gjykata, mbron interesat e fëmijës nëpërmjet kryerjes ose jo të veprimeve juridike, në emër ose për llogari të fëmijës;

Shërbimet për mbrojtjen e fëmijës - nënkupton të gjitha shërbimet, qëllimi i të cilave është që fëmijës t'i ofrohet mbrojtja sipas parimeve të këtij Ligji;

Profesionistët për mbrojtjen e fëmijës - nënkupton të gjithë personat, të cilët brenda mandatit të punës së tyre dhe në kontekstin e punës së tyre, janë në kontakt me fëmijën që ka nevojë për mbrojtje, ose kanë detyrë të përmbushin nevojat e fëmijës sipas këtij ligji ose ndonjë ligji tjetër në fuqi, standardi vendor ose ndërkombëtar;

Person i besueshëm - nënkupton çdo person tjetër përveç prindit ose kujdestarit ligjor, i cili kujdeset për fëmijën, për shkak të një marrëdhënieje profesionale ose joprofesionale;

Dhunë - nënkupton të gjitha format fizike dhe/ose emocionale të keqtrajtitimit, shpërdorimit seksual, neglizhencës ose trajtimit neglizhent, shfrytëzimit komercial ose çdo lloj shfrytëzimi që ka si rezultat dëmtimin e mundshëm ose të vërtetë të shëndetit, mbijetesës, zhvillimit ose të dinjitetit të fëmijës në kontekst të raportit të përgjegjësisë, besimit, ose forcës. Dhuna, përfshin por nuk kufizohet në aktet ose veprimet e qëllimshme që i bëjnë një person personit tjetër, si: përdorimi i forcës fizike, presioni psikik, çdo veprim që shkakton ose kanos dhembjen fizike dhe psikike; shkaktimi i ndjenjës së frikës, rrezikshmërisë personale, cenimi i dinjitetit; sulmi fizik pa marrë parasysh pasojat; ofendimi, sharja, thirrja me emra ofendues dhe mënyra tjera të shqetësimit të vrazhdë; përsëritja e vazhdueshme e sjelljeve me qëllim të përluljes së personit tjetër; vënia e personit tjetër në pozitën që ai të frikësohet për gjendjen fizike, emocionale dhe ekonomike;

Dhunë ndaj fëmijës - nënkupton çdo veprim ose mosveprim me dashje, me anë të të cilit shkaktohet çdo lloj forme e dhunës fizike ose mendore, lëndimi ose abuzimi, lënia pas dore ose trajtimi neglizhent, keqtrajtimi ose shfrytëzimi, përfshirë abuzimin seksual;

Dhunë psikologjike - nënkupton aktet të cilat shkaktojnë ose kanë mundësi të madhe të shkaktojnë dëm në shëndetin ose në zhvillimin fizik, mendor, shpirtëror, moral ose social të fëmijës. Këto akte mund të jenë në kontrollin e prindit ose të një personi i cili ka përgjegjësi, është i besuar ose ka pushtet dhe përfshijnë kufizimin e lëvizjeve, talljen, denigrimin, fajësimin, kërcënimin, trembjen, diskriminimin, përqeshjen, ose forma të tjera jo fizike të armiqësisë ose të trajtimit refuzues;

Dhunë fizike - nënkupton çdo formë të abuzimit fizik duke përfshirë këtu rrahjen me çfarëdo mjeti, goditje me shuplakë ose edhe me mjete të tjera, shtrëngimin e fytyrës dhe çdo veprim tjetër që shkakton dhimbje fizike;

Ndëshkim trupor - nënkupton çdo lloj ndëshkimi që përdor forcën fizike dhe që synon të shkaktojë dhimbje ose shqetësim të fëmijës, nga çdo person ligjshëm përgjegjës për fëmijën. Ndëshkimi trupor përfshin forma, të tilla, si: rrahje, tortura, shkundje, shtytje, djegie, goditje, pickim, çjerrje, kafshim, qortim i rreptë;

Neglizhimi i fëmijës - nënkupton mosveprimin me ose pa dashje nga ana e një personi, i cili është përgjegjës për rritjen, përkujdesjen ndaj fëmijës ose edukimin e saj, e si pasojë rrezikohet jeta, integriteti fizik e mendor dhe zhvillimi i fëmijës;

Abuzim - nënkupton çdo veprim ose mosveprim i qëllimshëm ose me paramendim, i kryer nga prindi, kujdestari, personi i besueshëm ose ndonjë person tjetër në pozitën e të besuarit, ose autoritetit që shkakton ose ka gjasa t'i shkaktojë dëm fizik, psikologjik, emocional ose social fëmijës;

Keqtrajtim - nënkupton të gjitha format e keqtrajtimit fizik dhe/ose emocional, abuzimin seksual, neglizhimin ose trajtimin neglizhues, ose shfrytëzimin tregtar, ose çdo shfrytëzim tjetër që çon në dëmtim real ose të mundshëm të shëndetit të fëmijës, të mbijetesës, zhvillimit ose dinjitetit në kontekstin e një marrëdhënieje përgjegjësie, besimi ose pushteti;

Prostitucion me fëmijë - nënkupton përdorimin e fëmijës për veprimtari seksuale, me ç'rast në këmbim të përfshirjes në veprimtari seksuale të fëmijës ofrohen ose premtohen si pagesë para ose çdo formë tjetër shpërblimi ose kompensimi, pavarësisht nëse ajo pagesë, ai premtim ose shpërblim i bëhet fëmijës ose një pale të tretë;

Pornografi me fëmijë - nënkupton çfarëdo pamje vizuale ose shfaqje ose pasqyrim vizual, duke përfshirë çdo fotografi, film, video, pamje ose imazh, ose fotografi e krijuar me kompjuter, qoftë nëse është krijuar në mënyrë elektronike, mekanike ose me mjete të tjera, që paraqet ose pasqyron: gjenitalet (vagjinën, penisin ose anusin) ose zonën gjenitale të një fëmije, kryesisht për qëllime seksuale; një fëmijë të vërtetë i cili është përfshirë në një sjellje seksualisht eksplicite të vërtetë ose të simuluar; një person i cili duket të jetë fëmijë i vërtetë i përfshirë në një sjellje seksualisht eksplicite të vërtetë ose të simuluar; ose pamje realiste të një fëmije jo ekzistues të përfshirë në një sjellje seksualisht eksplicite të vërtetë ose të simuluar;

Rrëmbimi i fëmijës - nënkupton largimin paligjshëm të fëmijës nga vendi i banimit me anë të forcës, kërcënimit, mashtrimit, abuzimit të pushtetit ose joshjes, në një vend nën kontrollin e kryesit ose të një personi të tretë, ose marrja e paligjshme e fëmijës nga prindi, kujdestari, ose personi i besueshëm, pavarësisht nëse kjo kryhet, lehtësohet ose koordinohet brenda territorit të shtetit ose që përfshin tranzitin në ose përmes shtetit;

Trafikimi i fëmijës - nënkupton rekrutimin, transportimin, transferimin, strehimin, marrjen e fëmijëve për qëllime shfrytëzimi ose pranimi i personave, përfshirë shkëmbimin ose transferimin e kontrollit mbi këta persona, me anë të kanosjes ose të përdorimit të forcës, ose me forma të tjera të shtrëngimit, rrëmbimit, mashtrimit, lajthimit, keqpërdorimit të pushtetit ose të keqpërdorimit të një pozite të ndjeshme, ose me anë të dhënies ose marrjes së pagesave ose përfitimeve për të arritur pëlqimin e personit që ka kontroll mbi personin tjetër, me qëllim të shfrytëzimit;

Shfrytëzim - përfshin por nuk kufizohet në, shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve, pornografisë ose formave tjera të shfrytëzimit seksual, lëmshës, shërbimeve ose punës së detyruar, skllavërisë ose veprimeve të ngjashme me skllavërinë, robërisë ose heqjes së organeve ose qelizave;

Abuzimi seksual i fëmijës - nënkupton shprehjen e abuzimit brenda shtëpisë ose familjes, por nuk përjashton edhe rastet e abuzimit nga persona jashtë familjes duke përdorur përparësitë e pozitës qoftë sociale ose edhe zyrtare për përfitime seksuale nga viktima e abuzimit. Aktiviteti seksual i cili nënkupton marrëdhënie seksuale dhe çdo formë tjetër e kryer nga, me, dhe para fëmijës, ku prania ose pjesëmarrja e fëmijës është për qëllim të kënaqësisë seksuale të personit tjetër;

Qasja e informuar për traumën - nënkupton krijimin e një mjedisi që është i ndjeshëm ndaj nevojave dhe përvojave të individëve që janë ndikuar nga trauma dhe që mbështet rrugëtimin e tyre të shërimit dhe rimëkëmbjes. Ajo nuk përjashton historinë, kulturën dhe gjininë, por i integron ato në çdo aspekt të shërbimit dhe trajtimit të ofruar. Kjo qasje thekson fuqizimin, bashkëpunimin dhe respektin për autonominë dhe agjencinë e individëve, duke e bërë rrugëtimin e tyre të shërimit dhe riintegritit më të mundur dhe më të suksesshëm.

Qasja e përqendruar te viktima - nënkupton krijimin e një mjedisi mbështetës dhe që respekton të drejtat e viktimave ose të mbijetuarve të dhunës seksuale, duke trajtuar secilin individ me dinjitet dhe respekt. Kjo qasje përfshin bindjen se çdo viktima ose i mbijetuar i dhunës seksuale ka të drejtat e veta për mbështetje dhe kujdes, është unik dhe ndryshe, do të reagojë ndryshe në bazë të përvojës

personale, ka burime, kapacitete, dhe nevoja të ndryshme, dhe ka të drejtën për të vendosur për veten e vet në lidhje me informacionin dhe hapat që ndërmerren më pas. Ata duhet të trajtohen me përgjegjësi, respekt, mirësi dhe empati, duke u besuar dhe duke u siguruar një mjedis ku ata ndihen të dëgjuar dhe të kuptuar.

Institucion – nënkupton të gjitha institucionet publike, të nivelit qendror dhe lokal, si dhe personat tjerë juridikë e privat në Republikën e Kosovës, që kanë përgjegjësinë për mbrojtjen e fëmijës në këtë Ligj dhe legjislacionin në fuqi;

Sistemi për mbrojtjen e fëmijës - nënkupton strukturën e caktuar formale dhe jo formale, me funksionet dhe kapacitetet e përmbledhura dhe të bashkuara për të parandaluar dhe reaguar dhunën, abuzimin, neglizhimin dhe shfrytëzimin e fëmijës. Sipas kuptimit të përgjithshëm, sistemi për mbrojtjen e fëmijës përbëhet nga këta komponentë: resurset njerëzore dhe financiare, ligjet dhe politikat, qeverisja, monitorimi dhe mbledhja e të dhënave, shërbimet mbrojtëse dhe reaguese, si dhe menaxhimi i rastit. Sistemi përfshin edhe akterë të ndryshëm, siç janë: fëmijët, familja, komuniteti, shërbyesit dhe zyrtarët e nivelit qendror dhe lokal, duke mos përjashtuar edhe ata të nivelit ndërkombëtar. Funksionimi i sistemit varet nga ndërveprimi dhe marrëdhëniet ndërmjet komponentëve dhe akterëve brenda këtij sistemi;

Tryeza multidisiplinare për ndihmë në menaxhimin e rastit - nënkupton grupin multidisiplinar, që përfshinë profesionistët nga institucionet përkatëse për mbrojtjen e fëmijës dhe akterët tjerë që përfaqësojnë një shumëllojshmëri të disiplinave, të cilët kanë përgjegjësi për mbrojtjen e fëmijës, ndërveprojnë dhe koordinojnë përpjekjet e tyre për t'i trajtuar rastet specifike të abuzimit, keqtrajtimit të fëmijës dhe lënien pas dore të tyre në bazë të interesit më të mirë të fëmijës;

Menaxheri i rastit - nënkupton zyrtarin përgjegjës të caktuar nga Organi i Kujdestarisë, për menaxhimin e rastit të fëmijës, i cili në bashkëpunim me akterët relevantë vlerëson nevojat e fëmijës dhe harton planin e përkujdesjes;

Qendra për Punë Sociale (QPS) - nënkupton institucionin publik profesional, të nivelit komunal, kompetent edhe për mbrojtjen e fëmijës në nevojë;

Organi i kujdestarisë - nënkupton organin që vepron në kuadër të Qendrës për Punë Sociale, përgjegjës për mbrojtjen e fëmijës;

Zyrtar i Shërbimeve Sociale - nënkupton profesionistin e shërbimeve sociale dhe familjare me kualifikim adekuat në fushën e punës sociale, psikologjisë, sociologjisë, drejtësisë, pedagogjisë ose ndonjë lëmi tjetër të lidhur ngushtë me shërbimet sociale dhe familjare, që është i licencuar dhe i regjistruar në regjistrin e Këshillit të përgjithshëm për shërbime sociale dhe familjare.

***

I mitur³⁵ - personi i cili i ka mbushur katëmbëdhjetë [14] vjet por nuk i ka mbushur tetëmbëdhjetë [18] vjet;

I mitur i ri - personi i cili i ka mbushur katëmbëdhjetë [14] vjet, por nuk i ka mbushur gjashtëmbëdhjetë [16] vjet;

I mitur i rritur - personi i cili i ka mbushur gjashtëmbëdhjetë [16] vjet, por nuk i ka mbushur tetëmbëdhjetë [18] vjet;

Madhor i ri - personi i cili i ka mbushur tetëmbëdhjetë [18] vjet, por nuk i ka mbushur njëzetën [21] vjet;

Madhor - personi i cili ka mbushur moshën tetëmbëdhjetë [18] vjet;

Gjyqtari për të mitur - gjyqtari i cili është ekspert për çështjet penale ku është përfshirë i mituri, fëmija dhe madhori i ri, e që është kompetent për ushtrimin e përgjegjësive në këtë Kod. Gjyqtari për të mitur është i caktuar në fazën e procedurës përgatitore dhe si kryetar i trupit dhe i kolegjit në të gjitha fazat e procedurës penale;

Prokuror i shtetit për të mitur - është ekspert në çështjet penale ku është i përfshirë i mituri, fëmija dhe madhori i ri, nëndjekjen e kryerësve madhorë për veprat e kryera ndaj të miturve dhe i cili është kompetent për ushtrimin e përgjegjësive të parapara në këtë Kod;

Trupi gjykues për të mitur - trupi i përbërë prej tre [3] gjyqtarëve prej të cilëve kryetari është gjyqtar për të mitur i cili gjykon gjatë shqyrtimit gjyqësor;

Kolegji për të mitur - kolegji i përbërë prej tre [3] gjyqtarëve prej të cilëve kryetari është gjyqtar për të mitur i cili merr vendime në seancë jashtë shqyrtimit gjyqësor;

---

³⁵ Përkufizimet nga Kodi i Drejtësisë për të Mitur [KODI Nr.06/L-006]

Fëmijë viktimë ose dëshmitar – personi nën moshën tetëmbëdhjetë (18) vjet i cili është viktimë ose dëshmitar i veprës penale;

Fëmijë nën moshën e përgjegjësisë penale – fëmija e cila në kohën e kryerjes së veprës penale nuk i ka mbushur katërmëdhjetë (14) vjet;

Mbrojtësi i të miturit - mbrojtësi i licencuar nga Oda e Avokatëve të Kosovës;

Privimi nga liria – çdo formë e paraburgimit ose burgimit, ose vënie e personit në ambient të arrestit ose ndalimit policor, e të cilin ky person nuk mund ta lëshojë sipas vullnetit të vet, sipas vendimit të ndonjë autoriteti gjyqësor, administrativ ose autoritet tjetër publik;

Riviktimizimi - situatë, në të cilën një person vuan më shumë sesa një incident penal për një periudhë të caktuar kohe.

Profesionist i drejtësisë për të mitur³⁶ – nënkupton të gjithë profesionistët që punojnë dhe merren me trajtimin e të miturve, dhe përfshin këta profesionistë por jo vetëm: policin, avokatin, prokurorin për të mitur, gjyqtarin për të mitur, zyrtarin e shërbimit provues, punëtorin social etj.

Drejtësia restauruese - është një qasje e drejtësisë e orientuar në riparimin –sa më shumë të jetë e mundur– e dëmit të shkaktuar nga një krim ose konflikt

###

Forcë³⁷ - përfshin edhe zbatimin e hipnozës ose të mjeteve të tjera dehëse me qëllim të vënies së personit kundër dëshirës së vet në gjendje të pavetëdijshme ose të paaftësohet për rezistencë.

Policia - Policia e Republikës së Kosovës siç përcaktohet me ligj.

Marrëdhënie familjare - marrëdhënie në mes të personave:

- *që janë të fejuar ose kanë qenë të fejuar ose janë të martuar ose kanë qenë të martuar ose që janë në bashkësi jashtëmartesore ose kanë qenë në bashkësi jashtëmartesore ose bashkëjetojnë në ekonomi të përbashkët ose kanë bashkëjetuar në ekonomi të përbashkët;*

³⁶ Ky term dhe përkufizim si dhe ai për drejtësinë restauruese nuk janë pjesë e KDM-së, por janë përfshirë këtu për qëllime të këtij udhëzuesi dhe bazohen në zhargonin që përdoret në fushën e drejtësisë për të mitur si dhe në fushën e mbrojtjes së fëmijëve në përgjithësi.

³⁷ Përkufizime nga Kodi Penal i Republikës së Kosovës [KODI Nr. 06/L-074]

- *përdorin një shtëpi të përbashkët dhe janë në lidhje gjaku, martesë, adoptimi, krushqie ose janë në lidhje kujdestarie, duke përfshirë prindërit, gjyshërit, fëmijët, nipërit dhe mbesat nga vajza dhe djali, vëllezërit dhe motrat, hallat dhe tezet, dajallarët dhe xhaxhallarët, mbesat dhe nipërit nga vëllai dhe motra, kushërinjtë; ose*
- *janë prindër të një fëmije të përbashkët.*

Anëtar i familjes - prindi, prindi adoptues, fëmija, fëmija i adoptuar, vëllai ose motra, bashkëshorti ose bashkëshortja, i afërmi i gjakut që jeton në të njëjtën shtëpi ose personi me të cilin kryerësi jeton në bashkësi jashtëmartesore.

Bashkësi jashtëmartesore - marrëdhënie siç përcaktohet me Ligjin për Familje.

Viktimë e ndjeshme - është viktima e veprës penale e cila është fëmijë, person me aftësi të kufizuara fizike ose mendore, person me aftësi të zvogëluara, grua shtatzënë, i/e moshuar ose person, marrëdhënia ose varësia e të cilit ndaj kryerësit e bën atë veçanërisht të ndjeshëm ndaj viktimizimit të përsëritur, frikësimit të përsëritur ose hakmarrjes së përsëritur.

###

I dyshuar³⁸ - personi për të cilin policia ose prokurori i shtetit dyshojnë se ka kryer veprë penale, por ndaj të cilit nuk është filluar hetimi.

I pandehur - personi kundër të cilit zbatohet procedura penale. Shprehja “i pandehur” po ashtu përdoret në këtë Kod edhe si shprehje e përgjithshme për të “pandehurin”, “akuzuarin” dhe “personin e dënuar”.

I akuzuar - personi kundër të cilit është paraqitur aktakuza dhe është caktuar shqyrtimi gjyqësor.

I dëmtuar ose viktima - personi i cili ka pësuar dëm, duke përfshirë dëmtimin fizik, mendor ose emocional ose humbjen ekonomike të shkaktuar nga vepra penale, dhe anëtarët e familjes së personit, vdekja e të cilit është shkaktuar drejtpërdrejt nga vepra penale dhe që kanë pësuar dëm si rezultat i vdekjes së atij personi.

³⁸ Përkufizime nga Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Kosovës [KODI Nr. 08/L-032]

Dyshim i arsyeshëm - njohuri për informacionin që do të bindte një vëzhgues objektiv që një veprë penale ka ndodhur, është duke ndodhur ose ka mundësi të konsiderueshme që do të ndodhë dhe se personi në fjalë mund të kryejë ose mund të ketë kryer veprën penale. Se çfarë mund të konsiderohet si “e arsyeshme” do të varet nga të gjitha rrethanat.

Dyshim i bazuar - njohuri për informacionin që do të bindte një vëzhgues objektiv që një veprë penale ka ndodhur, është duke ndodhur ose ka mundësi të konsiderueshme që do të ndodhë dhe se personi në fjalë ka më shumë gjasa të ketë kryer veprë penale sesa që të mos e ketë kryer atë. Dyshimi i bazuar duhet të mbështetet në prova të artikulueshme.

Shkak i bazuar - njohuri për informacionin që do ta bindë një vëzhgues objektiv që një veprë penale ka ndodhur, është duke ndodhur ose ka mundësi të konsiderueshme që do të ndodhë dhe se personi në fjalë ka gjasë të konsiderueshme të ketë kryer veprë penale. Shkaku i bazuar duhet të mbështetet në prova të artikulueshme.

Dyshimi i bazuar mirë - nënkupton bazën për ngritjen e aktakuzës. Posedimi i provave të pranueshme që do të bindte një vëzhgues objektiv që një veprë penale ka ndodhur dhe që është kryer nga i pandehuri.

Kompensimi - kompensimi i dëmeve nga personi i dënuar. Në fund të një procedure penale, gjykata urdhëron të pandehurin i cili është shpallur fajtor për një veprë penale që ta kompensojë të dëmtuarin ose të dëmtuarit për dëmet që rezultojnë drejtpërdrejt ose në mënyrë të tërthortë nga vepra penale.

Dëmi - dëmi që drejtpërdrejt ose në mënyrë të tërthortë rezulton nga një veprim kriminal, duke përfshirë humbjen e pronës, humbjen e fitimit, heqjen e lirisë, dëmtimin fizik, dëmtimin psikik ose humbjen e jetës së bashkëshortit ose anëtarit të familjes së afërme. Shuma e dëmit do të vërtetohet nga mbrojtësi i viktimave ose përfaqësuesi i viktimës ose prokurori i shtetit. Gjykata mund ta urdhërojë pagesën e dëmit bazuar në një vlerësim të arsyeshëm të vlerës monetare të dëmit të drejtpërdrejtë ose të shkaktuar në mënyrë të tërthortë si pasojë e veprës penale.

Palë në procedurë - prokurori i shtetit, i pandehuri dhe i dëmtuari ose viklima. I pandehuri nuk konsiderohet palë sipas nenit 384 të Kodit Penal të Kosovës.

Kontroll intim - kontrolli i cili përbëhet nga kontrolli fizik i zgavrave të trupit të personit, përveç gojës.

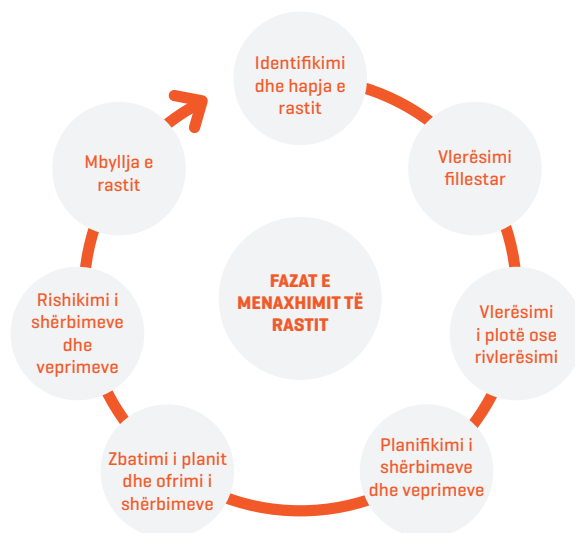
Programi për kompensimin e viktimave të krimit - program i përcaktuar me Ligjin për Kompensimin e Viktimave të Krimit me qëllim të kompensimit të viktimave të krimeve të dhunshme nëse plotësojnë kriteret e pranueshmërisë të përcaktuara në Ligj.

Përmbledhja, transkriptimi, regjistrimi - tri [3] lloje të procesverbaleve. Përmbledhja është një përshkrim i saktë i asaj se çfarë ka thënë një person. Transkriptimi është regjistrim fjalë për fjalë i asaj çfarë ka thënë një person. Regjistrimi mund të jetë regjistrim audio ose video me anë të mjeteve elektronike që mundëson përsëritjen e saktë të fjalëve që ka thënë një person.

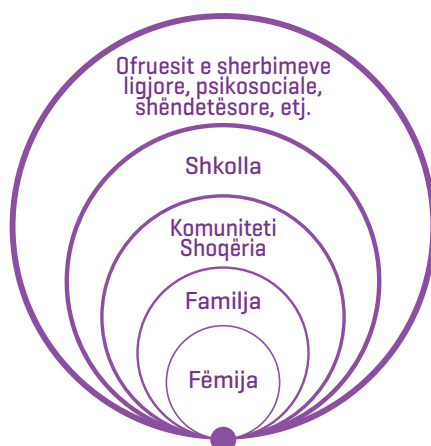
Diagramet

PJESA E PARË – SHQYRTIME TË PËRGGJITHSHME

A) Fazat e menaxhimit të rastit

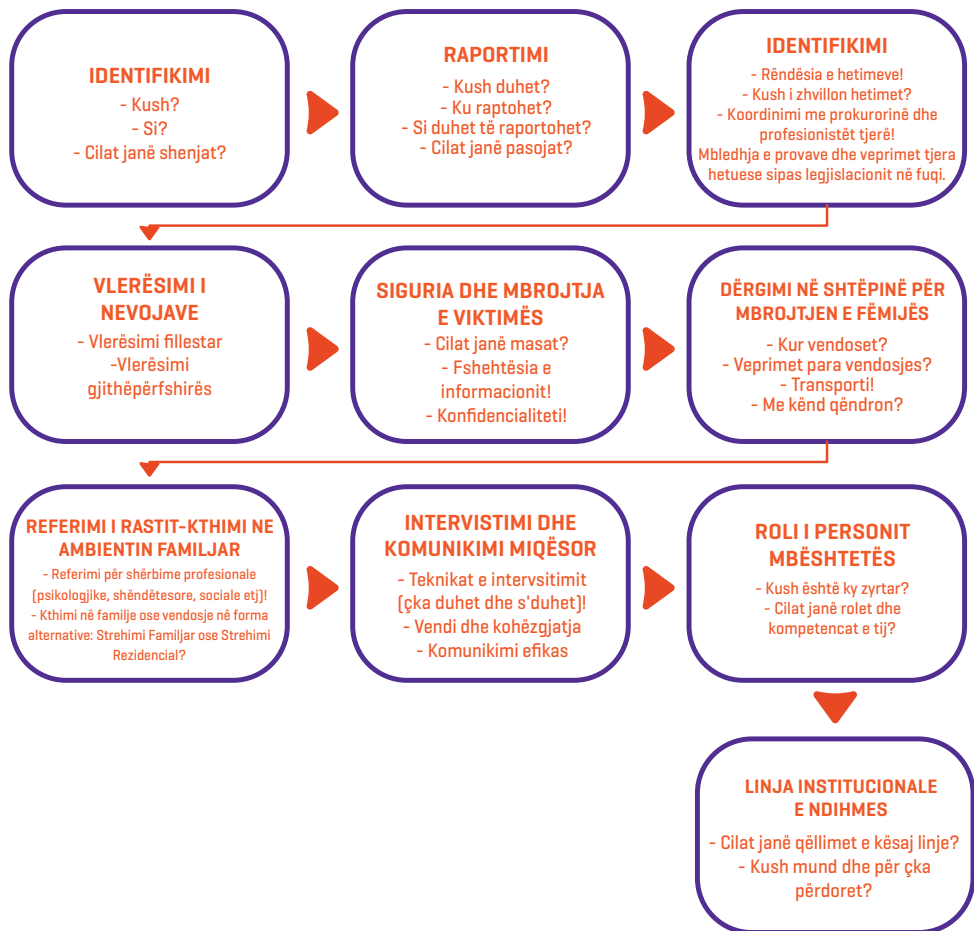

B) Fëmija në qendër të vëmendjes dhe procesit

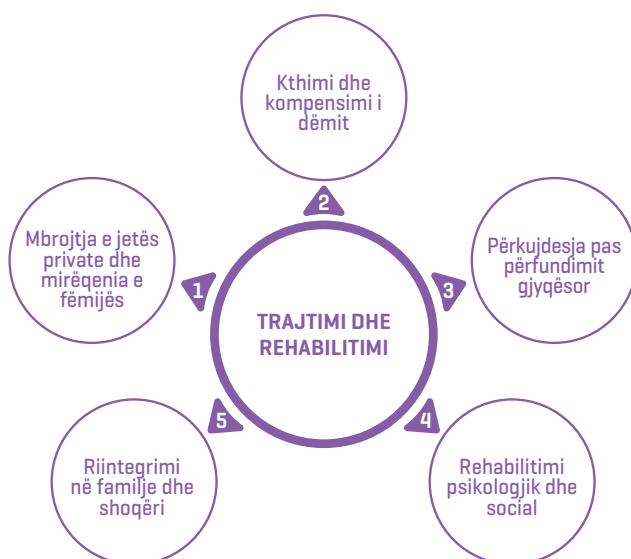
PJESA E DYTË: PROCEDURA E IDENTIFIKIMIT DHE HETIMIT

PJESA E TRETË: PROCEDURA GJYQËSORE

PJESA E KATËRT: TRAJTIMI DHE REHABILITIMI

TABELA E INFORMACIONIT

Institucioni	Informata/kontaktet
Linja telefonike falas (nuk është funksionale)	Adresa: Tel: Email:
Policia e Kosovës	Adresa: Rruga "Luan Haradinaj" p.n. 10000 Prishtina, Kosova Tel: 192 – 038 550 999 Email: info@kosovopolice.com
Prokuroria e Shtetit	Adresa: Rr."Luan Haradinaj", nr.100, 10000, Prishtinë Tel: +383 [0] 38 200 17 473 Email: info.psh@rks-psh.org Info.kpk@rks-psh.org
Gjykatat/Këshilli Gjyqësor	Adresa: Rruga "Luan Haradinaj" 133, Prishtinë Tel: +383 [0]38 200 17 494 Email: kgjk@gjyqesori-rks.org
Zyra për Ndihmë dhe Mbrojtje Viktimave	Adresa: Rr."Luan Haradinaj", nr 100, 10000, Prishtinë Tel: +383 38 200 66 925 Email: info.psh@rks-psh.org
Oda e Avokatëve të Kosovës	Adresa: Rr. Bekim Fehmiu pn. (Ndërtesa e Arting), Kati IV - Prishtinë / Kosovë Tel: +383 [0] 38 610 101 +383 [0] 38 610 102 Email: info@oak-ks.org www.oak-ks.org
Institucioni i Avokatit të Popullit	Adresa: Migjeni 21, Pristina, Kosovo Tel: +381 38 223 782 Email: info.oik@oik-rks.org
Agjencioni për Ndihmë Juridike Falas	Adresa: Rr." Zenel Salihu " Nr.30 Prishtinë Tel: 038 200 18 992 Email: Info.ANJF@rks-gov.net
Shoqata e Psikologëve të Kosovës	Adresa: Rruga "Garibaldi", Prishtinë10000, Kosovë Tel: 049 836 642 Email: shopsiko@gmail.com
Qendra Klinike Universitare e Kosovës	Adresa: Lagjia e Spitalit, Prishtinë 10000, Kosovë p.n. [Rrethi i Spitalit] Tel: +38138500600 Email: drejtoria.shskuk@rks-gov.net

Qendrat për Punë Sociale - Prishtinë	Adresa: Rr.UçK. n.r 69/c - 10000 Email: qpspristine@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Qendrat për Punë Sociale - Gjilan	Adresa: Rr.Bulevardi i Pavarsisë, p.n 60000 Gjilan Email: qpsgjilan@gmail.com Tel: +383 44 125 519
Qendrat për Punë Sociale - Pejë	Adresa: Pejë Email: qpspeje@gmail.com Tel: +383 44 298 803
Qendrat për Punë Sociale - Gjakovë	Adresa: Rr. Marin Barleti, p.n 50000 Email: qpsgjakove@gmail.com Tel: +383 44 122 599
Qendrat për Punë Sociale - Prizren	Adresa: Rr. Remzi Ademaj Prizren, 2000 Kosovë Email: qpsprizren@gmail.com Tel: +383 44 955 168
Qendrat për Punë Sociale - Ferizaj	Adresa: Rr.Dëshmorët e Kombit, p.n - 70000 Email: qpsferizaj25@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Qendrat për Punë Sociale - Mitrovicë	Adresa: Rr.Bedri Gjinaj, p.n - 40000 Email: qpsmitrovicееjugut@gmail.com Tel: +383 44 226 206
QKRMT - Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës	Adresa: Rr.Hamëz Jashari 16b/2 Tel: +383 [0] 38 243 707 Email: info@krct.org
KOMF - Koalicioni i OJQ-ve për Mbrotjen e Fëmijëve	Adresa: Str. Sejdi Kryeziu, HY.1 K.4 Tel: +383 [0] 38 220 287 Email: info@komfkosova

GUIDELINES ON
PSYCHOLOGICAL AND LEGAL SUPPORT OF THE
CHILDREN VICTIMS OR WITNESSES OF SEXUAL
ABUSE IN THE INVESTIGATIVE, JUDICIAL AND
REHABILITATION PROCESS

KRCT, 2024

Author

Ardian Klaiqi, legal expert engaged by
The Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims [KRCT]

Contributors

Florida Gashi – Psychologist /Project Manager , KRCT
Nebahate Zekaj – Psychologist, KRCT
Arbrore Tërnavë – Legal Officer, KRCT

This guideline was developed under the project ‘ Rehabilitation and Reintegration of Minors - Victims of Sexual Violence, through the provision of Rehabilitation and Legal Aid Service and Capacity Building of State Institutions, supported by the Canadian Embassy [Canadian Fund for Local Initiatives, CFLI], and translated with the support of the Sigrid Rausing Trust.

The content of this publication is the sole responsibility of the Kosova Center for the Rehabilitation of Torture Victims [KRCT].

© Copyright is reserved by KRCT. Unauthorized copying, reproduction, publication, whether original or modified in any way, without permission from KRCT is strictly prohibited.

TABLE OF CONTENT

Introduction	89
Purpose of the guidelines	91
Acronyms	92
PART 1: GENERAL REVIEWS	93
1.1 Local legislation	93
1.2. Legislation and international instruments	94
1.3. Fundamental principles and rights	95
1.4. Comprehensive approach and the importance of coordination	96
1.5. Early response contributing to prevention	98
1.6. Case management and its stages	100
PART 2: IDENTIFICATION AND INVESTIGATION PROCEDUR	102
2.1. Information and assistance before and during the process	102
2.2. Identification of the child victim	104
2.3. Reporting	106
2.4. Development of the investigative procedure	108
2.5. Needs assessment	110
2.6. Safety of the child's life	112
2.7. Sending to the Child Protection Houses	114
2.8. Case referral & return to the family environment or referral to a family or residential housing	117
2.9. Friendly interviewing and communication with the child	118
2.10. Support person from CSW	123
2.11. Institutional helpline	125
PART 3: JUDICIAL PROCEDURE	126
3.1. Actions by the institutions involved	126
3.2. Reception environment and courtroom	127
3.3. Interviewing vs. Interrogating	129
3.4. Legal procedural guarantees	131
3.5. Examination for the capability and development of the child	133
3.6. Medical examinations and sampling	135
3.7. Protective measures and orders	135
3.8. Parental right and care	137
PART 4: TREATMENT AND REHABILITATION	139
4.1. Protection of the private life and well-being of the child	139
4.2. Restitution and compensation of damage	141
4.3. Care after the end of the judicial process	143
4.4. Psychological, emotional and physical rehabilitation	145
4.5. Reintegration into family and society	149
ANNEX	151
Annex A: Definitions	151
Annex B: Diagrams	161

Introduction

The rights of children and minors are an integral part of human rights. These rights include not only general rights that belong to all individuals, but also specific rights that address the unique and special needs of children. Recognizing children as active bearers of these rights is essential for their full development. This helps them reach their maximum potential, guaranteeing their well-being and respect for human dignity.

In recent years, Kosovo has made significant progress in the protection of children's rights, adopting a number of laws and developing standard procedures aimed at protecting and improving the treatment of children who, due to life circumstances, have fallen into conflict with the law (as perpetrators of criminal offences) or who are in contact with the law (as victims and witnesses of criminal offences). The entry into force of the Juvenile Justice Code and the Child Protection Law has created a new legal momentum, placing obligations on institutions to ensure equal treatment for all children. Through these two laws, but not limited to, it has been achieved to regulate the protection procedure largely, where the principles, forms of protection, involved institutions, inter-institutional coordination, etc. are provided. In addition, the child victim and witness is guaranteed a long list of rights and protection in accordance with international standards that aim to protect, treat, rehabilitate and ultimately reintegrate the victim or witness of a criminal offense into the family and community.

Although there is a strong legal framework, the full and effective implementation of these standards in practice remains a challenge. It is essential for professionals engaged in case management, particularly in the justice sector including police officers, prosecutors, and judges to enhance their knowledge of the psychological effects of trauma and the impact of legal procedures on the mental health of children who are victims or witnesses of sexual abuse. This is particularly important given that issues concerning child victims and witnesses of crimes, especially in cases of sexual abuse, have drawn increased national attention in recent years.

In this context, the The Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT) aims to contribute to ensuring a protective environment for children through the guidelines titled “ Psychological and legal support for the children victims or witnesses of sexual abuse in the investigative, judicial and rehabilitation process.” These guidelines also seek to strengthen the justice system by ensuring that legal processes are sensitive and oriented toward the needs of child victims or witnesses of sexual abuse.

Purpose of the guidelines

The guideline aims, by providing the material in abbreviated and summarized form, to help legal professionals such as the police, representatives of the injured party or victim (lawyers, victim defenders), prosecutors and judges, in undertaking actions to achieve the main results that affect the improvement of the justice system for children, respectively the guarantee of the rights of children victims and witnesses of sexual violence according to the legislation in force.

The guideline will also be a powerful guide for forensics, health professionals, psychologists, social work centers, shelters, and specialized NGOs that provide services for children to complete and fulfill their roles and responsibilities in the protection and treatment of children in general and with special emphasis on those who are victims and witnesses of sexual violence.

The guideline as additional material from the applicable legislation, as well as the state protocol for the treatment of victims of sexual violence will contribute and influence:

- increasing knowledge on general aspects of child protection;
- facilitating the understanding and implementation of roles, obligations and responsibilities;
- strengthening the capacities of professionals and all providers of psychological, health and legal services to provide services and implement friendly procedures in accordance with the rules in force;
- raising the awareness of individuals, families, communities, and institutions on the role and importance of child protection, with special emphasis on the aspect of early prevention as well as the reporting of cases to the responsible institutions, etc.

Due to the nature and limitations of the guideline, many issues have been left out. Therefore, the issues that are not elaborated in this guideline, please refer to the legal provisions in force, respectively the guidelines defined in the State Protocol for the Treatment of Victims of Sexual Violence

ACRONYMS

CSW	Center for Social Work;
NGO	non-governmental organization;
LCP	Law on Child Protection;
CRC	Convention on the Rights of the Child;
JJC	Juvenile Justice Code;
CCK	Criminal Code of Kosovo
CCPK	Code of Criminal Procedure of Kosovo
JCK	Judicial Council of Kosovo;
PCK	Prosecution Council of Kosovo;
UN	United Nations;
KCRT	Kosova Center for the Rehabilitation of Torture Victims;
UNICEF	United Nations International Children’s Emergency Fund;
UNCCR	United Nations Committee on the Children’s Rights;
MRACM	Multidisciplinary Roundtable for Assistance in Case Management

PART 1:

GENERAL REVIEWS

1.1 Local legislation

The protection and treatment of the child as a victim of sexual violence is guaranteed by the Constitution and many laws that have been issued to guarantee the rights of this category of children. The Constitution of the Republic of Kosovo within Chapter II, Fundamental Rights and Freedoms, in article 50 “Children’s Rights”, defines that:

3. Every child enjoys the right to be **protected from violence, maltreatment and exploitation.**
4. All actions undertaken by public or private authorities concerning children shall be **in the best interest of the children.**

More specifically, through the laws in force, the principles and procedures are regulated in detail, based on which, legal professionals and all those who have roles and responsibilities manage to protect and treat all children as victims and witnesses of sexual violence.

The main laws, but not limited to, that regulate this field are as follows:

- ▶ Law on Child Protection [Law No. 06/L-084];
- ▶ Juvenile Justice Code [Code No. 06/L-006];
- ▶ Criminal Code of Kosovo [Code No. 06/L-074];
- ▶ Criminal Procedure Code of Kosovo [Code No. 08/L-032];
- ▶ Law on the Prevention and Protection from Domestic Violence, Violence against Women, and Gender-Based Violence [Law No. 08/L-185];
- ▶ Law on Social and Family Services [Law No. 08/L-255];
- ▶ Other relevant legislation in the field of criminal and civil law.

These laws, in addition to completing the legal and institutional framework, directly create obligations for the protection of the child from all forms of physical, psychological, emotional, sexual and verbal violence, abuse, exploitation, neglect or any other form that endangers life, safety, health, upbringing, education and development of the child, as well as guarantee and reinforce the responsibilities

of parents, family, guardianship body, society and the state for caring, protection and development of the child based on her/his best interests.

In these laws, have been defined basic principles on which the national child protection policies are supported, the efficient mechanisms, as well as the responsible authorities at the central and local levels and their powers for the rights and protection of the child. In addition, guaranteeing the well-being and improving the quality of the child's life, by promoting and enabling their development in society, assistance, and effective care for the child, whose health and well-being are at risk taking measures to ensure the child realizes their rights, in accordance with the gradual development of the child's abilities.

Moreover, through these laws, cooperation is ensured between institutions at the central and local levels, including child protection organizations, the establishment of coordinating mechanisms, the functioning of mandated institutions, and the implementation of concrete measures for the prevention, response, and protection of children, as well as the creation of an integrated and functional child protection system to prevent and effectively respond to all forms of violence, with special emphasis on sexual violence.

1.2 Legislation and international instruments

Although Kosovo is not a signatory to international conventions, Article 22 of the Constitution has defined the direct implementation of the international agreements and instruments, where, together with other conventions, it has included as part of its internal legislation the Convention on the Rights of the Child (CRC). In addition to the inclusion of the Convention in the legal order of the Republic of Kosovo, it has given priority to the Convention over the provisions of other laws and acts, which stipulate that:

*"Human rights and fundamental freedoms guaranteed by the following international agreements and instruments are guaranteed by this Constitution, **are directly applicable in the Republic of Kosovo and, in the case of conflict, have priority over provisions of laws and other acts of public institutions**".*

CRC on article 39 defines some of the obligations that States Parties shall take all appropriate measures to promote *physical and psychological recovery and social reintegration of a child victim of* any form of neglect, exploitation, or abuse; torture or any other form of cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment; or armed conflicts. Such recovery and reintegration shall take place in an environment which fosters the health, self-respect and dignity of the child”.

In addition to the CRC, international instruments include, but are not limited to, the following:

- ▶ *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse [Lanzarote Convention, 2007]*
- ▶ *Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council on Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography, Replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA*
- ▶ *United Nations Resolution 2005/20 - Guidelines on Justice Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime*
- ▶ *Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters [2002/12]*
- ▶ *Council of Europe Guidelines on Child-Friendly Justice [Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe]*
- ▶ *UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12 [2009] on “The Right of the Child to be Heard”*
- ▶ *UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 [2019] on “Children’s Rights in the Child Justice System”*

1.3 Fundamental principles and rights

Although principles are more declarative in content, they are mandatory in the legal sense, and present instructions to implement and interpret all provisions that are in the JJC [Juvenile Justice Code] or LCP [Law on Child Protection], and when required the interpretation against the provisions of other applicable Laws.

The principles should always be read and understood as principles that are interconnected and cannot be applied separately, as they are both a legal norm [a right] and a tool [a guideline].

The following principles are some of the guiding principles that apply in procedures when a child is a victim of sexual violence. For the purposes of this guide, we have selected only some of the totality of all principles from the field of children’s rights:

- Best interest of the child;**
- Safety**
- Non-discrimination;**
- Gradual development;**
- Expression of opinion and point of view**
- Not doing harm;**
- Confidentiality;**
- Treatment with dignity and compassion**
- Susceptibility to trauma;**
- Legal and professional assistance;**
- The right to privacy;**
- Emergency.**

Interpretation of principles:

The principles and rights used in this guide have meanings and should be interpreted and read in accordance with the meaning given in the Child Protection Law, other relevant legislations as well as the Convention on the Rights of the Child.

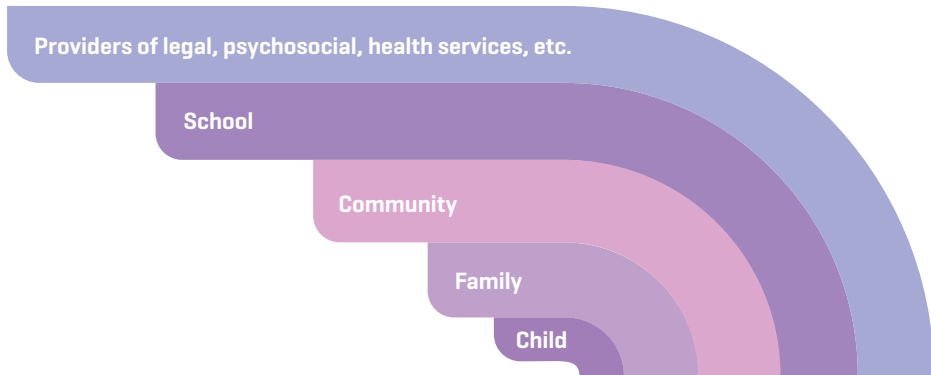
1.4 Comprehensive approach and the importance of coordination

The implementation of legal provisions for the protection and treatment of children victims or witnesses of sexual violence requires an organized and professional approach by all the institutions and professionals involved.

It is essential that all stakeholders follow a comprehensive approach, involving parents, society, and specialized organizations in providing services for children and the community, except in cases where these individuals or groups are the perpetrators of the criminal offense.

In addition, this extensive collaboration requires close coordination between all stakeholders, to ensure that each plan, from treatment to the reintegration of the child into the family and community, is implemented consistently and effectively.

Rule:

Regardless of the role and responsibility of everyone involved in the case, the child must always be **at the center** of any planning or intervention we undertake to protect and treat him.

In order to successfully carry out the protection, treatment, and rehabilitation of the child victim or witness of sexual violence, cooperation and interaction is required from these institutions and mechanisms, but not limited to:

- ▶ Center for Social Work;
- ▶ The victims' defense counsel;
- ▶ Free Legal Aid;
- ▶ House for Child Protection;
- ▶ Residential Shelter;
- ▶ Free Telephone Line;
- ▶ School;
- ▶ Health [primary, secondary and tertiary];
- ▶ Police;
- ▶ Prosecution;
- ▶ Court;
- ▶ Defense lawyer;
- ▶ Ombudsperson Institution of Kosovo;
- ▶ NGOs;
- ▶ Media etc.

1.5. Early response contributing to prevention

Despite common perceptions that perpetrators are always unknown or distant from the victim's circle, sexual violence can happen in any environment or place and can be committed by anyone.

For this reason, as professionals and as members of society, including parents, we must be vigilant and recognize the signs or indications of sexual violence against children. This enables us to react in time and prevent, where possible, the victimization of the child. Sexual violence can occur in a variety of places and settings, including, but not limited to:

- ▶ The family
- ▶ The wider family circle;
- ▶ Society;
- ▶ Educational institutions/schools [at all levels];
- ▶ Health institutions;
- ▶ Residential institutions;
- ▶ Sports, recreation and similar activities, etc

Apart from the place, it can be carried out in many ways that often are very sophisticated, by using methods and actions that leave very little room for suspicion.

In addition to the classic and traditional ways that we are used to knowing and seeing, with the development and extension of the Internet, the ways and forms of sexual violence against children have changed and expanded alarmingly.

Important notice:

In the digital age, the greatest dangers and opportunities for child victimization are those carried out through the Internet. Therefore, one of the areas in which we must be very careful are those that are done **through online communication.**

Increased care and response should be focused on:

- Any form of Internet logging or browsing;
- Social networks;
- E-mails and private messages;
- Online chats;
- Comments on live stream pages;
- Voice or text chats in online games;
- Audio, visual and audio-visual contents.

The response serving the prevention means and includes undertaking the necessary professional and legal measures through which we promote the rights of the child, raising the awareness and education of children, parents and society in general, as well as setting up proactive policies and measures to reach out groups of children who are vulnerable, parents and to provide family support.

The Child Protection Law foresees some additional obligations in terms of preventing risks that could lead to sexual violence:

*'The risks that endanger the well-being and development of the child **must be prevented in order to ensure the rights and well-being of the child**. Prevention shall include the perception of child-threatening situations and events at the earliest time possible as well as their response, including the identification of child development and behavioral problems, problems occurring in the family environment, the identification of abuse and the increase of protective measures that promote the well-being and development of the child'¹.*

8

*'Public and private institutions and non-governmental organizations, according to their mandate, **should develop measures to prevent the child's need for assistance and to reduce existing problems**. Measures should be based on the needs of the child, support the relationship between the child and the persons raising the child, and support social behaviour. Such measures should be achievable, timely, and have a positive long-term effect'².*

---

¹ Article 24, par.1 Law on Child Protection [Law Nr.06/L-084]

² Ibid., par.2

1.6. Case management and its stages

Case Management is a methodology that ensures in a systematic manner the continuous and effective provision of assistance to individuals in need (child, adult, or family) and aims to promote and further encourage the protection of rights and well-being of the sexually abused persons³.

At the same time, in the literature there are a number of definitions on case management, which in general focus on the characteristics of the clients to whom they are applied to, the methodology it follows and its goals that will be addressed further. One such definition is that of Klicpatrick & Holland (2003), according to whom “the case management is a process to help individuals and families who have multiple service needs. It is suitable for individuals and families at different levels of need, when they have multiple complex difficulties which require a range of services from different providers”. The goals of case management are to mobilize the strengths of the individual/family, gather resources and maximize the functional ability of the individual/family⁴.

In the legal aspect of the protection of the child-victim of violence, the case management is done according to the procedures defined by the Law on Social and Family Services and the Law on Child Protection.

For the practical purposes of this guide, we have the model that is carried out by the Multidisciplinary Roundtable for Assistance in Case Management (MRACM), which means *‘Multidisciplinary Roundtable for Assistance in Case Management - shall mean a multidisciplinary group that includes professionals from relevant child protection institutions and other stakeholders representing a variety of disciplines, who are responsible for child protection, interact and coordinate their efforts to address specific cases of child abuse, child ill-treatment and neglect based on the best interests of the child’*⁵.

The professional or team leading the process is called the **Case Manager⁶ or Case Management Squad/Team**.

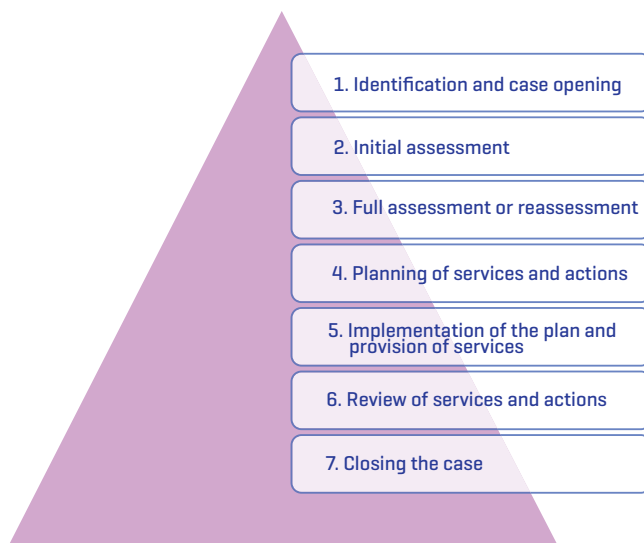
³ State protocol for handling cases of sexual violence

⁴ CASE MANAGEMENT IN SOCIAL CARE SERVICES, January 2014, page 12. Prepared by: Alketa Lasku, Consultant: Stephanie Delaney

⁵ Law on Child Protection [Law No. 06/L-084], Article 3, para.1. point 1.41.

⁶ Law on Child Protection [Law No. 06/L-084], Article 3, paragraph 1. point 1.43, Case manager - means the responsible official appointed by the Custody Body, for the management of the child’s case, who, in cooperation with the relevant stakeholders, assesses the child’s needs and draws up the care plan

Depending on the specifics and circumstances in which the case occurred, the management of a case where a child is a victim of sexual violence is done at least according to these stages:

These phases, but not limited to, should appropriately include, where possible, the actions that are defined in the phases for case management according to social work methods applied by the social service officials and those defined in the State Protocol for the Treatment of Cases of Sexual Violence.

Important notice:

Case management, respectively its stages are never unique and templates should not be used for all cases in the same way. They must always undergo a regular and very strict evaluation and review in order to always adapt to the needs of the child victim.

The case manager and other professionals who are part of the case management must be flexible and careful to make the necessary changes and additions whenever required and not necessarily be bound by the defined phases.

PART 2: IDENTIFICATION AND INVESTIGATION PROCEDURE

2.1. Information and assistance before and during the process

All professionals, without exception, must offer help to the child victim or witness of sexual violence, as well as inform him/her about all the rights, services, and mechanisms that are available. This includes information, both before and during the entire process and of all criminal phases.

The Juvenile Justice Code [JJC] recognizes the right to information and assistance not only to the child victim and witness, but also to the child's parents and guardians [see Article 119].

Who should be informed and helped?

- ▶ The victim or witness child
- ▶ Parents,
- ▶ Adoptive parent,
- ▶ Guardian,
- ▶ Authorized representative,
- ▶ Victims' defense counsel

When should they be informed and helped?

- ▶ From the first contact with the trial; and
- ▶ During the entire process

What should they be informed about?

- ▶ For criminal court proceedings including both adults and juveniles, including the role of victim or witness children, importance, time and manner the testifying is provided, as well as the methods how the interviews are conducted during the preparatory or trial proceedings;
- ▶ For the existing supporting mechanisms for victim or witness child when he files an appeal and participates in the preparatory proceedings or court proceedings, including assigning of an authorized representative or other appropriate person, appointed to provide assistance for the victim;

- ▶ For the location and special schedule of sessions and other relevant activities;
- ▶ For the availability of protection measures;
- ▶ For the existing mechanisms for reviewing of rulings that harm the victim or witness child;
- ▶ For the relevant rights of the victim and witness children;
- ▶ For the existing opportunities for gaining compensation from the offender or the state through court proceedings, civil proceedings and other proceedings;
- ▶ For the availability of health, psychological, social and other relevant services and means that provide for the use of these services, as well as the availability of counseling and legal representation or any other kind and emergency financial support, if such a thing is possible;
- ▶ For the progress and solution of a specific case, including detention, arrest and detention on remand of the defendant, any close change of this situation, the prosecutor's ruling, relevant developments after completion of the trial and the final result of the case.

Attention:

The child as a victim or witness, although legally considered a party in the proceedings, must be treated and protected within the legal framework with special care.

This is necessary, as children are more vulnerable for several reasons: they often do not have enough knowledge and experience to fully understand the nature and consequences of legal proceedings; they may have high emotional sensitivity and react differently to stress and trauma, and they may be adversely affected by involvement in litigation.

2.2. Identification of the child victim

The identification of the child victim of sexual violence is the first and most important step, because the other stages of the process depend a lot on the time, place, way, and form we identify the child in. With the identification of the child, we managed to accomplish the most difficult part, which has to do with discovering the violence and removing the child from the perpetrator and the environment where the violence was committed.

Identification of sexual violence must be done by the:

- Parents or guardian;
- Schools and educational institutions;
- Center for social work;
- Health institutions;
- Child protection professionals;
- Police;
- Prosecution and court;
- Public institutions at the municipal and central levels;
- Private institutions;
- Non-governmental organizations;
- Media;
- As well as any natural or legal person who comes into contact with the child, as well as the child himself for his/her peers.

What are the signs of sexual violence?

Knowing the signs, symptoms and risk factors in the child or the behaviors of the child and of the family are possible indicators of sexual violence, therefore it is necessary to recognize and familiarize with these signs:

Physical manifestations of child sexual abuse	Behavioral manifestations of child sexual abuse	Emotional manifestations of child sexual abuse⁷
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bleeding in the genital and anal area ▶ Bruises in the genital and anal area ▶ Difficulty walking ▶ Itching in the genital area ▶ Pregnancy ▶ Self-harm injuries [such as from suicide attempts] ▶ Significant weight gain or loss [from appetite disturbances] ▶ Sleep problems 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Alcohol and substance abuse ▶ Aggression ▶ Bed-wetting ▶ Delinquency ▶ Disrupted peer relations ▶ Eating disorders ▶ Hostility ▶ Hyperactivity ▶ Impaired trust; ▶ Impaired trust ▶ Lying ▶ Nightmares ▶ Phobias ▶ Running away from home ▶ Sexualized behavior ▶ Self-harm or self-mutilation ▶ Suicidal thoughts and attempts 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Anxiety ▶ Anger ▶ Blame ▶ Denial ▶ Depression ▶ Distress ▶ Frustration ▶ Guilt ▶ Low self-esteem ▶ Self-hatred or self-loathing ▶ Shock ▶ Sympathy and pity toward offender ▶ Vengefulness ▶ Emotional withdrawal ▶ Worthlessness

⁷ Training Programme on the Treatment of Child Victims and Child Witnesses of Crime for the Law Enforcement Official. 2016 New York. Publication of UNICEF and UNODC. Page 31

2.3. Reporting

Upon suspicion or identification of the case, each person is obliged to report and refer without delay any information received regarding the reasonable suspicion that a child has been sexually abused. The obligation also includes the identification of all situations and circumstances and is not subject to the statute of limitations to report the case.

What is the reporting form and content?

Who is obliged to report ⁸:

- Any person;
- Parent or guardian;
- Child protection professionals including but not limited to:** (educators, teachers, doctors, dentists, nurses, psychologists, social workers, police, any public or private child protection service providers, or NGO representatives for child protection, and anyone who has a reason to suspect that a child has experienced violence...⁹)

When there are reasonable suspicions of a case of violence, the case should be reported either verbally or in writing, accordingly. In cases where the circumstances do not allow a postponement to compile a written report, due to the damages that may be caused, it is enough to make an oral report, and then, in accordance with the requirements and needs of the case, attach a report in writing.

Regardless of whether the report is verbal or written, at least the following information about the child victim must be provided:

- Name and age of the victim;
- Names and contact information of parents or guardians;
- Reasons for suspecting violence;
- Description and determination of physical injuries of the victim (if this is possible);
- If known, describe the suspected perpetrator;

⁸ Article 26 Law on Child Protection [Law no. 06/L-084]

⁹ In addition, the Juvenile Justice Code in Article 114 foresees the obligation to report and make a criminal report 'Obligation to report criminal offenses where the child is a victim'

- Description of the child's condition, possible injuries;
- Photographing the child, places and injuries, recording the statements of the child or his/her friends about the circumstances of the violence¹⁰;
- Current location of the victim;
- Known information about the incident or the chronology of events.

All those who do not report suspected and identified cases are criminally liable and may be fined and imprisoned

It should be noted that the Criminal Code of the Republic of Kosovo has foreseen four qualifying circumstances for all persons who may commit a criminal offense if they do not report the case.

- Paragraph 1, can commit a criminal offense '*...whoever*'
- Paragraph 2, has foreseen the family circle '*by a parent, an adoptive parent or guardian*'
- Paragraph 3, has foreseen '*professionals*'
- Paragraph 4, has foreseen as the most aggravating circumstance '*results in the death of the child or serious impairment to his/her health*'

Criminal sanctioning of non-reporting:

1. Notwithstanding other provisions of law, whoever has reason to suspect that a child has suffered an incident of child abuse, mistreatment, abandonment or neglect, and fails to immediately report the abuse or neglect shall be punished by a fine or imprisonment of up to three (3) years.
2. When the offense provided for in paragraph 1. of this Article is committed by a parent, an adoptive parent or guardian shall be punished by imprisonment of six (6) months to three (3) years.
3. Whoever while engaged in a professional capacity related to the child, has reason to suspect that a child has suffered an incident of child abuse, mistreatment, abandonment or neglect or has been subjected to violence or a threat of violence and fails to immediately report it, shall be punished a fine or imprisonment of three (3) months to three (3) years.
4. When the offense provided for in paragraphs 1., 2., or 3. of this Article results in the death of the child or serious impairment to his or her health, the perpetrator shall be punished by imprisonment of one (1) to eight (8) years..

Article 247 Failure To Report Child Abuse. Criminal Code Of The Republic Of Kosovo

¹⁰ The police and the prosecutor's office can only do photographing and taking statements. This is to avoid the possibility of information leakage

Where to report?

- Police;
- Center for Social Work
- Victims' Defense Counsel;
- Helpline;
- NGOs specialized in providing services for children or
- To any reliable person, bearer of public responsibilities, or relevant institution.

How should it be reported?

- in writing (mail, e-mail or other form); or
- verbally (with physical presence, telephone, etc.).

2.4. Development of the investigative procedure

The investigation and collection of evidence are necessary in cases of sexual violence and are carried out exclusively by Police officers and the state prosecutor who must be experienced and well trained and coordinate actions with the CSW. Accurate and thorough investigation can provide evidence that will shed light on what happened, beyond the parties' statements. The police officer should of the incident from different places and people, for example from the crime scene, electronic devices, social media, from interviewing witnesses, etc., to identify the suspect and prove his connection to the victim/ the survivor, or the crime scene.¹¹

'Criminal offences committed against children are **investigated by police officers specialized** in this field. A 109 par.2 JJC

The Juvenile Justice Code, not by chance, has defined in this provision the specialization of police officers, because the investigation of criminal offenses committed against children in general, but with particular emphasis on sexual violence, requires very in-depth and comprehensive knowledge of which cannot be achieved without proper specialization.

Notification and coordination with the Prosecutor's Office:

The investigation must be carried out in full coordination with the State Prosecutor's Office and other professionals who have responsibility at this stage. Police officers must notify the Prosecutor's Office of any action and take necessary instructions and decisions whenever required.

¹¹ State Protocol For Treatment Of Sexual Violence Cases, page 51

Going to the site of the event:

After receiving information or identifying that a child has been sexually abused, police officers immediately go to the scene of the event. The Center for Social Work should join the team of police officers.

The on-scene team should study and prepare by analyzing information, if any, regarding:

- the event that has happened;
- what has happened?
- where has it happened?
- is the abuser aggressive, or does he have any dangerous weapons?
- is the victim's life in danger?
- is there any need for emergency medical help?
- the location;
- who is present besides the victim?
- if the perpetrator is known, his/her information;
- the background the perpetrator of the criminal offense;
- if violence has occurred in the family, ensure that the child leaves the family;
- ensuring that the scene and evidence are not damaged or lost;

Collection of evidence:

The police officer must collect evidence from various sites and persons, for example from the crime scene, electronic devices, social media, from interviewing witnesses, etc., in order to identify the suspect and prove the connection of the suspect to the victim, or the crime scene.

It is important that investigations of sexual violence crimes begin in a timely manner, be conducted professionally, meet evidentiary and investigative requirements, and use all available tools to identify and arrest the suspect.

Throughout the process, care must be taken and the safety and dignity of the victim/survivor/survivor must be guaranteed.¹²

The collection of evidence by the Police usually occurs parallel to the investigation of the incident and is related to the forensic treatment of the scene, securing it as well as collecting evidence and sending it to the laboratory for further examinations. Police officers must protect the integrity of evidence at the scene and maintain the chain of custody of evidence by properly marking,

---

¹² State Protocol for Treatment Of Sexual Violence Cases, page 51

packaging, and labeling all evidence collected. DNA evidence plays a crucial role in the investigation of sexual violence. Samples from the body of the victim and the suspect as a perpetrator of sexual violence as well as their clothing are taken only by the forensic doctor¹³

Continuation and completion of investigations:

The investigative procedure continues and ends according to the rules defined in the Juvenile Justice Code (JJC) and Code of Criminal Procedure of Kosovo (CCPK) with special emphasis on the parts and provisions that regulate the participation of the child victim and witness of sexual violence.

This includes all the stages and actions required, from interviewing the victim to filing the indictment and starting the trial

2.5. Needs assessment

After receiving the initial assessment of the case by the CSW Manager for child protection, the multidisciplinary desk for assistance in case management (MRT) has the task of taking all the necessary measures and actions to verify the received information and review the case.

The assessment of the case from the table can be done in two stages:

The first assessment	The comprehensive assessment
The first assessment should be a rapid assessment of the level of risk, which based on the information received from the initial assessment should be performed within 24 hours and a maximum of 48 hours after the case is presented to the table	The comprehensive assessment determines the level of risk in which the child is in more detail and should be realized within 21 days after the presentation of the case to the table.

¹³ ibid.page 53

To ensure the protection of the best interests of the child, **the first evaluation** should include

- Child safety and level of risk for the short term;
- Essential needs such as housing, food, hygiene and health care;
- Take action and provide recommendations on services that are necessary in order to meet the needs identified in emergency situations.

During the **comprehensive evaluation**, the multidisciplinary roundtable for assistance in case management should take into account

- The level of risk in which the child is in the short, medium and long term;
- What are the risk factors;
- What are the needs of the child according to age and development, assessing the needs of the child, family, or foster family where the child lives?
- In case the child is under protection or / or care of a foster family because of a special court decision, the comprehensive assessment should include the court decision in order to confirm the measure by the court.

Comprehensive evaluation should include, but is not limited to

- Observation and conversation with the child according to the age and communication skills of the child, with parents, family members and other persons who are well acquainted with the situation of the child and the family;
- Conducting a visit to the child's place of residence by the case manager who may request to be accompanied by a police officer during the visit, in cases where the parent or legal guardian is not cooperative;
- Collection and analysis of necessary data by professionals of other services with whom the child and family have been in contact, such as police, health, education, other social institutions, non-governmental organizations, etc;
- Assessment of the injuries caused to the child, respectively assessment of the risk to which the child is exposed;
- Identification of measures and services that can be used to provide protection to the child in his / her family;

- Recommendation if the matter is open for further measures and services at the center or referring to other services;
- All data collected from paragraph 6 of this article must be recorded in a special case evaluation form;
- **The comprehensive assessment must be completed no later than fifteen (15) working days** from the first assessment and in advance is obliged to verify the data identified or reported in cases where the child in need of protection is at medium and high-risk level.

The recommendation for the protection measure and the comprehensive assessment should be sent to the institutions responsible for approval by the court.

Instruction:

In addition to the steps described for assessment by the Multidisciplinary Roundtable for Assistance in Case Management (MRT), the Case Manager appointed by the Center for Social Work (CSW) can, based on his/her professional judgment, make other assessments with other professionals and with different institutions, depending on the needs and requirements for protection and treatment of the child victim or witness.

2.6. Safety of the child's life

In addition to treatment and protection in legal and procedural terms, the child's life must also be ensured, because the perpetrators of these criminal offenses can be family members, social circle and in certain cases individuals who act as part of the organized crime.

The defendants try to influence the child through fear, threats, or other related forms not to declare or even testify by hiding and changing the facts and statements in order for the investigations to take a direction in favor of the defendants.

Guaranteeing the safety of the child as a victim or witness of sexual violence should include the following measures, but not limited to:

- protective and security measures, in order to prevent harm, intimidation or further retaliation against them;
- strict implementation of the principle of confidentiality, regarding information and testimony;
- elimination of contact with the accused;
- not revealing the location of the child, if he/she is staying in a shelter.

An extremely important part that affects the safety of the life of the child victim or witness of sexual violence is the secrecy of information and data related to the child's present and past.

Confidentiality of data and information is an obligation for all persons and professionals who work with the victim or witness child.

Confidentiality of information:

Apart from existing legal protection for the private life of victim or witness child, except Article 12 paragraph 3 of this Chapter, all persons working with the victim or witness child shall keep the confidentiality of all information on victim and witness children that may have obtained when performing their task.

[Article 115, Juvenile Justice Code]

Confidentiality:

1. All proceedings involving juveniles shall be confidential. No recording of the proceedings, including audio and video recording, may be made public without the authorization of the court.
2. Only the part of the decision rendered in the proceedings authorized for publication shall be made public.
3. When an authorized part of recorded proceedings or of the decision is made public, personal data that can be used to identify the juvenile shall not be revealed.
4. The provisions of this Article shall apply to proceedings involving adults tried for criminal offences committed as juveniles.

[Article 47, Juvenile Justice Code]

2.7. Sending to the Child Protection Houses¹⁴

Institutional novelties:

The Law on Child Protection (LCP), within the many innovations it has brought in terms of child protection, has foreseen setting up the homes for the Protection of Children:

According to article 30 par. 2 and 3 of LCP: “Child Protection Houses shall provide emergency child protection services, no longer than three (3) days”

¶

“The houses shall also serve as centres for conducting the procedures in all cases of violence, with special emphasis on offenses against sexual integrity, when the child is a victim or a witness. Provide counseling services, especially for different therapies, and shall also serve as temporary shelter for children who are unable to return home, children who cannot be accommodated in family shelters or children who are at home but are required to leave from there because their lives or health are highly endangered.”

When is the child placed into the House?

Child Protection Houses provide emergency services and protection for the child until a solution is found in the best interest of the child, no longer than three (3) days, return to the family or through basic forms of legal and family protection, due to the following reasons, when the Custodial Body has a well-founded reason:

- that there is a serious immediate risk to the health, safety or well-being of the child and the child needs a safe place and care;
- when learning about the existing danger for the child due to abuse, mistreatment, neglect or any danger that threatens the child, upon what measures must be urgently taken to protect the personality, rights and interests of the child;

¹⁴ The concept of the Child Protection House was first introduced in Iceland and was taken from the experience with Child Advocacy Centers (CAC) in the USA. In Europe, it supports the PROMISE project financed by the EU and the work of the Council of Europe. Although the Nordic countries were early adopters of the concept, there are now almost 20 countries in Europe with at least one Barnahus or on the verge of establishing such a centre. Read more: <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>

- that the child, due to special circumstances or needs, requires emergent protection, without excluding any category of children in need of services and protection;

Actions before placement into the House?

After receiving the information and referring the case from the Police to the Center for Social Work, the case is identified and the criteria for placement are evaluated.

The Center for Social Work during the identification of the case must provide evidence and record the following data:

- the referral source;
- the name and surname of the child;
- the child's date of birth;
- location of the child;
- parents' first and last name and their location (if known);
- current circumstances for the child;
- social report (anamnesis);
- if a criminal case has been opened, viewing the criminal report or any information that helps to understand the child's situation.

The center for social work assesses the needs and finds that the criteria for placing the child into the house have been met. In cases where the center for social work finds that the conditions for placing the child in the house have been met, it notifies the coordinator of the house and in coordination together take the steps to place the child.

Before placing the child in the house, the child's consent must be obtained, and when this is not possible due to age or mental development capacities, this consent must be given by the parent, who is not involved in the criminal offense, or the guardian assigned to the child. Consent must be in writing and placed in the child's file.

How is the transportation carried out?

Transportation to the House must be done:

- respecting and guaranteeing the dignity of the child;
- in a friendly way;

- avoiding stigmatization or any particular trauma;
- the means of transportation and accompanying staff must be civilian and without uniform;
- have food and drinks during the transportation [in cases where the transportation time is so long that it affects the child's nutrition]

At least the case manager or legal guardian must accompany transportation of the child. Exclusively, in cases of high risk, the police officer must also be present during the transportation.

Who does the child stay with?

In principle, siblings are not separated during placement, unless it is clearly assessed that there is a high risk of any form of violence or any other reason justifying the separation in their interest. In case of their separation, at any time and moment efforts should be made for them to unite, to have a regular contact between them, as long as this is not against the wishes and will of the latter.

Exclusively, the mother must also stay inside the house with the child if:

- the child is in the breastfeeding period;
- the minor is a victim of the same criminal offense committed against his/her mother;
- due to the young age, being alone and being separated from the mother can affect and cause further trauma.

Reference:

The steps and instructions provided in these guidelines regarding the delivery, placement, handling and removal of the child from the house are instructions taken from the models of houses already operational across Europe. These guidelines are subject to change, therefore all future references to Child Protection Homes should be based on the by-law that will be drawn up and approved by the Government. [At the time these guidelines were drafted, this sub-legal act was not published in the Official Gazette; last clicked January 29, 2024].

According to LCP [Law on Child Protection], article 30 par. 7 "The organization and scope of the Child Protection Houses shall be regulated by a sub-legal act proposed by the respective Ministry of Labour and Social Welfare and approved by the Government."

2.8. Case referral & return to the family environment or referral to a family or residential housing

The process of treating a child victim of sexual violence includes many actions, which the institutions and professionals involved must undertake. The movement of the child from one service to another means referring the case to the appropriate addresses, all this in order for the child to receive and accept what belongs to him/her according to the law.

Referral of the case [child] should take place according to a multi-sectoral and comprehensive approach. Despite the referral and provision of services by different institutions, an aspect that is very sensitive and that needs to be taken care of is related to the family status of the child.

In cases where the child has left the home or family environment, all professionals must take extra care and take action so that he or she returns when possible to the previous state, i.e. to his or her family environment.

Part of the referral and investigation stages is the removal of the child from the family environment and sending him/her to the house for the protection of the child, which includes a short period.

After the period of stay in the house for the protection of the child has passed, basically the child must return to his/her family environment and if this is not possible, the possibility of placing him or her in one of the forms of alternative care such as : Family Housing or Residential Housing.

Placement, treatment including the removal of the child from Family Housing or Residential Housing is done according to the Law on Social and Family Services and the relevant Administrative Instructions in force.

Recommendation:

Placing the child in a family or residential housing should not contribute to the continuation of trauma or violence caused as a result of separation or departure from parents and family, on the contrary, this should affect the facilitation of the transition, as well as the necessary preparation for the child continue life in a family housing or in residential housing, under the belief that he or she is living with his or her parents, or with the feeling that he or she will soon return to his or her parents, whenever possible.

Depending on the level of physical injuries and mental state, professionals involved should **refer the case to the following services**, but not limited to:

- Medical;
- Psychological;
- Social;
- Educational;
- Rehabilitation;
- Legal;
- Recreational etc.

2.9. Friendly interviewing and communication with the child

Interviews at the CSW, Police or even those at the Court are stressful and with the possibility of increasing the level of trauma. The child, as a victim of sexual violence, in some cases may not be aware of the consequences of his or her actions or inactions, and may not be able to judge the gravity of his or her actions until he or she appears at the CSW, Police station or in any institution, that is part of the justice system. In any case, his/her rights must be protected during the investigative process; however, the application of appropriate interviewing techniques and the use of child-friendly methods are essential.

A) Friendly interviewing techniques	
Should	Should not
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Be given the child an uninterrupted attention; ✓ Appear friendly by showing your details, interest and respect for the child; ✓ Recognize the difficulty in talking to the child, try to establish a friendly relationship; ✓ Use language that is understood by the child;	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Interruption during the conversation should not be allowed, e.g. phone calls, conversations with someone else, distractions with other actions; ✗ It should not be assumed that the child knows the whole event and situation; ✗ You should not immediately focus on suspicions

- ✓ Ask only open questions; try to get the child's version of what happened to him/her;
- ✓ Be a supporter of the child and the family; make the child feel safe;
- ✓ Listen carefully; give comments
- ✓ Be aware of any feelings created by the conversation and how these affect the child;
- ✓ Be honest;
- ✓ Use interpreters for the child in need (if necessary) who understand confidentiality issues;
- ✓ Sit at the child's eye level - allow the child to sit first, then you;
- ✓ After you have received the permission from the court for a special conversation, then notify the child of this action;
- ✓ Ask the child if he/she is ready for a conversation and if he/she has understood the purpose of this conversation?
- ✓ Give time and do not rush the child in giving answers.

- ✗ Jargon and official language should not be used
- ✗ We should not lead the conversation by asking yes/no questions
- ✗ The child should not be blamed and no side should be taken
- ✗ You should not be disturbed by the silence
- ✗ You should not express evaluations about the information you receive from the child
- ✗ You must not lie
- ✗ You must not use the child as an interpreter;
- ✗ You should not sit behind the table;
- ✗ You should not lie to the child about permission to chat
- ✗ The preliminary preparation told to the child before the interview should not be considered
- ✗ You shouldn't make promises you can't keep

Additional instructions

- Interviews should take place as soon as possible after the allegation or suspicion of abuse emerges;
- The child should feel supported and safe during the interview , ensuring the presence and support of the psychologist;
- The child's developmental stage and needs should be considered in planning the interview ;
- The characteristics of the child, the child's family background and the interviewer should be considered in planning the interview;
- The children should be given an opportunity to tell their story in their own way, before they are asked explicit questions
- The questions should begin with open questions and direct or leading questions should be reserved for the later part of the interview.

Where is the interview taking place?

The interview should take place in an informal setting and the interviewer should be able to communicate with children.

The interview can and is preferably done:

- At home [except if the violence happened there];
- At the Center for Social Work;
- In health facilities;
- Specialized NGOs
- Wherever the child feels comfortable and safe

Exclusively, in cases where the interview cannot be carried out in the places mentioned above, it can also be done at the police station, but only in premises that are friendly and where information on the case is kept confidential. The police and anyone participating during the interview ***must be in civilian clothes and not display weapons or any object*** that attracts the child's attention.

Duration of the interview

If possible, the duration of the interview should be kept to a minimum to prevent fatigue among the children . Always and depending on the child's condition, a break should be made and the child should be offered the opportunity to relax through some kind of game or activity that affects his/her relaxation.

Issues to have in consideration when interviewing children:

- The child's developmental stage
- The child's level of understanding
- The child's memory, suggestibility
- The child's knowledge and use of language
- The child's culture and religion
- The child's educational level
- The child's capacity to see the events that happened to them in the wider context of events around them
- The child's psychological state
- The level of resources and support available for the child
- Whether the child may have been taught a story to tell investigators or police, or is likely to be influenced by fear or coercion

B) Effective communication with the child ¹⁵	
Things that make listening effective:	Things that make listening less effective:
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Same physical level ✓ Relaxed posture ✓ Physical safety ✓ Pleasant surroundings ✓ No distractions ✓ Privacy ✓ Clear boundaries (e.g. time, place, duration and frequency of meeting; confidentiality, mutual expectations and responsibilities) ✓ Good psychological contact ✓ Genuineness ✓ Non-judgmental acceptance ✓ Respect and valuing the other person ✓ Showing interest and alertness ✓ Open mindedness ✓ Good eye contact ✓ Acknowledgment of the other person and what is said (e.g. reflecting back, nodding) ✓ Open body language ✓ Confidentiality ✓ Trust ✓ Showing undivided attention ✓ Not interrupting ✓ Reflecting back ✓ Mirroring ✓ Allowing silences ✓ Clarification, owning confusions or lack of understanding ✓ Checking out to confirm understanding 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Tension, lack of trust ✗ Background noise, distractions, interruptions ✗ Physical discomfort ✗ Strong emotions in listener preventing good listening ✗ Speaker overwhelmed with emotions, feeling self conscious, embarrassed ✗ Listener pre-occupied with other things ✗ Moving away, turning away ✗ Fiddling with hair or pen; ✗ Making notes ✗ No eye contact ✗ Changing the subject ✗ Standing or sitting at different levels ✗ Language problems or cultural differences ✗ Inappropriate body language or posture ✗ Impatience ✗ Trivialization, or scorning ✗ Being patronizing or dogmatic ✗ Sarcasm ✗ Asking too many questions, interrogating ✗ Making assumptions ✗ Judging and evaluating ✗ Blaming ✗ Arguing, not accepting the other's experience or feelings ✗ Personality conflicts between listener and speaker ✗ Provocation

¹⁵ Let's Talk- Developing effective communication with child victims of abuse and human trafficking. Practical handbook for social workers, police and other professionals Barbara Mitchels, September 2004

- ✓ Paying attention to body language
- ✓ Being able to be wrong
- ✓ Not defensive
- ✓ Allowing enough time
- ✓ Open questions
- ✓ Patience
- ✓ Encouragement
- ✓ Supportiveness

- ✗ Humoring
- ✗ Reassuring
- ✗ Labeling and diagnosing
- ✗ Moralizing
- ✗ Advising, teaching or preaching
- ✗ Inappropriately talking about yourself
- ✗ Directing and leading
- ✗ Using 'trigger' words to turn the conversation
- ✗ Jumping in before the speaker has finished
- ✗ Explaining or over-interpreting
- ✗ Putting on a professional façade
- ✗ Faking attention
- ✗ Falling asleep, yawning
- ✗ Lack of interest, boredom
- ✗ Automatic responses, or too much repetition
- ✗ Lack of emotional and psychological connection
- ✗ Summing up too soon

2.10. Support person from CSW

The CRC of 2018, in addition to other changes, has also brought an innovation, in terms of expanding the mandate and responsibilities of CSWs, which is related to the support and assistance that should be offered to victims of sexual violence.

This responsibility is assigned to the officers of social and family services, who will fulfill the role of the support person:

1. From the beginning of the investigation stage and during the trial, **victim or witness children shall be supported by a trained person** who has the professional capabilities to communicate with children of different ages and development stages and to assist them in order to prevent the risk from violation, re-victimization.

2. **The supporting person shall be appointed by the competent judge.** Prior to his appointment, the competent judge shall consult the child and his parents or guardian asking also for the child's opinion on the gender of the supporting person to be appointed.
3. **The supporting person** shall be given sufficient time to familiarize with the child before the first interview is conducted.
4. When a child is invited for interview, the investigator shall inform **the supporting person** of the child for the time and the location where the interview will be conducted.
5. Every interview of the victim or witness child conducted within the court proceedings shall be conducted in the presence of **the supporting person**.
6. The continuity of relations between the child and the supporting person shall be ensured for as long as it is possible during the court proceedings.
7. The competent judge that appointed **the supporting person** shall monitor the work of the supporting person and shall assist him, where appropriate. If the supporting person fails to perform his duties and functions in accordance with this Chapter, the court shall appoint a replacing supporting person after consulting the child'

[Article 125, JJC]

Reference:

To learn more about the role of a support person, you should refer to Article 125 of the Juvenile Justice Code.

2.11. Institutional helpline

The LCP [Law on Child Protection], within the framework of mechanisms for help and communication with the child, has foreseen the establishment of a telephone line for children.

The goals of setting up the formal system and the telephone line are:

*'To identify and coordinate the protection and care in any case **where a child is suspected or identified as abused**, neglected, mistreated or trafficked
'To serve children who **need to ask and receive advice, and to report cases of violence, abuse**, negligence and trafficking'.*

Article 22, Law on Child Protection [Law No.06/L-084]

The telephone line is a mechanism through what help is provided to the child:

- *by calling the telephone line 7 days a week (24h);*
- *all services are free of charge;*
- *throughout the territory of the Republic of Kosovo;*
- *without any discrimination against the age or background;*
- *immediate treatment and intervention for children and young people at risk;*
- *emotional support for children and teenagers in a state of crisis;*
- *offering professional counseling over the phone on topics that concern children and young people;*
- *referring the case to the authorities;*
- *providing advice and instructions necessary for further treatment;*
- *reporting cases to the security and justice authorities, and in certain cases to the specialized services;*
- *informing children, teenagers, young people, parents, or other persons who work with children about the services offered by the line.*

Formal child protection system and phone line for responding to children's cases at risk are intended to be directed and implemented by the specialized service workers in child protection. This system is designed to provide support, advice and services according to the needs of children, always in accordance with their best interest¹⁶

¹⁶ At the time of compiling these guidelines, this mechanism has not been established yet.

PART 3: JUDICIAL PROCEDURE

3.1. Actions by the institutions involved

All informal or formal, administrative and judicial actions and decisions affecting the sexually abused child must be taken and implemented promptly and without unreasonable delay.

All individuals and professionals must give priority to cases where the child's life and interest are at risk. It must be reacted urgently in order to avoid any irreparable damage.

Emergency:

*'The procedure towards the minor and the procedure in which the minor is damaged by a criminal offense are urgent. The bodies that participate in the procedure against minors, as well as other bodies and institutions from which notifications, reports or opinions are requested, are obliged to act urgently.'*¹⁷

Disciplinary violations:

*'Failure to act according to the procedure defined in paragraph 9 of this article, as well as non-compliance with the deadlines set by this code, can be considered a disciplinary violation, in accordance with the relevant provisions of the legislation in force.'*¹⁸

Actions in accordance with the friendly approach:

'The procedure against children and minors must be developed and implemented in accordance with the concept of a friendly approach.'

---

¹⁷ Article 4, par. 9 of the Juvenile Justice Code [Code No. 06/L-006]

¹⁸ Ibid. par 10

Important:

Failure to recognize the trauma and guiding principles, with special emphasis on the principle of compassion toward the trauma and elimination of prejudices against the victim of sexual violence can affect re-victimization and increase of trauma.

Reference:

The guidelines set out in the State Protocol for the Treatment of Sexual Violence should be applied appropriately and where possible by all institutions involved. In addition to the actions of the institutions, please refer to the Protocol [part II from page 46 to page 105]

3.2. Reception environment and courtroom

A child, as a victim or witness of sexual violence, may face multiple dangers when involved in the justice system, including threats, retaliation, re-victimization, or in the most serious cases, risk to life. Therefore, it is essential that every step of the court proceedings be conducted in accordance with the principles of child-friendly justice.

Reception areas and courtrooms should be safe and friendly, minimizing any possibility of increasing trauma or endangering the child.

The right to a welcoming and friendly environment has also been defined by the JJC in Article 127 through several paragraphs. This article has created the obligation for justice institutions, with special emphasis on the Courts, to create reception facilities where the child's presence is ensured without violating his/her dignity, integrity and life. The court must ensure as follows:

- 1. The Court shall ensure that the victim or witness children have the opportunity to wait **in special waiting environments, furnished in an appropriate and friendly manner for the children**, including facilitations for people with special needs.*
- 2. The waiting environments used by victim or witness children, **are not visible or allowable for the persons charged** for committing the criminal offence.*
- 3. When possible, the waiting environments used by victim or witness children shall be **separated from the certain waiting environment** for adult witnesses.*

4. The competent judge, when appropriate, **may order the victim or witness child wait in a further location from the courtroom** and invite the child to present when necessary.
5. The competent judge shall give priority to hearing of the evidence of victim or witness children, in order **to shorten the time of waiting when presenting in the court.**

The role of the psychologist in the reception environment and in the courtroom

Children, as victims or witnesses of sexual violence, have the right to psychological support throughout the process, and the parents, the legal guardian, center for social work or the court, can appoint a psychologist.

- The role of the psychologist in the reception environment and in the courtroom is important to support not only the child and the family, but also the court, providing professional testimony about the mental state of the child.
- The psychologist assesses the consequences of sexual abuse, influences decisions that prevent re-traumatization of the child, and provides instructions for the necessary protective measures. In addition, the psychologist helps interpret the child's behavior in the context of the trauma and explains how it affects the child's perceptions and communications.
- The psychologist's suggestions in the court are always in the best interest of the child, ensuring that his/her rights guaranteed by the law are being respected at every step of the process.

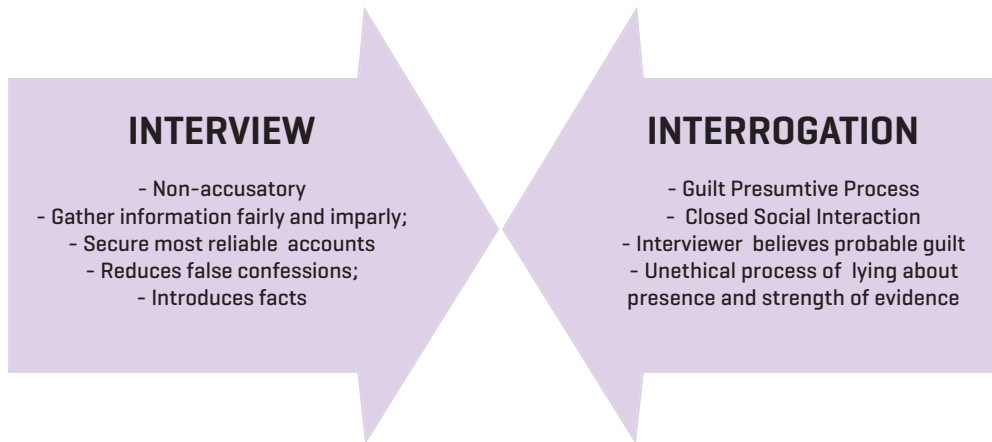
Attention:

The child should not under any circumstances stand in the corridors of the court, exposing himself to the discovery of his/her identity. It is essential to ensure that the child's entry is through a separate entrance, where his/her identity is preserved and protected. In cases where the child's participation in a court session is unavoidable, he/she should stay in a room or space dedicated to child victims, where he/she can feel safe and protected.

3.3. Interviewing vs. Interrogating

Interviewing and interrogating are two main methods for uncovering the truth during an investigative process. While they have similarities, they differ in approach and purpose. The relevant literature describes their differences and similarities, helping to choose the right method according to the case.

Forensic Interview Solutions: Oxburg, Fahsing, Hanorth & Blair (2015)

Although the Juvenile Justice Code [JJC] and the Code of Criminal Procedure of Kosovo [CCPK] do not make a clear distinction between interviewing and interrogating, their use with children, when they are victims or witnesses, depends on the stages of the judicial procedure.

Interviewing usually takes place in the pre-trial stages, when preliminary investigations are in progress, from the raising of suspicion to decisions on charges.

Interrogation occurs when suspicions are better founded and the formal phase of investigations and court proceedings have begun.

Interview:

The JJC mentions the term interview only in two cases and that in article 124 paragraphs 4 and 5 where it defines the roles of the support person:

'When a child is invited for interview, the investigator shall inform the supporting person of the child for the time and the location where the interview will be conducted.'

8

'The continuity of relations between the child and the supporting person shall be ensured for as long as it is possible during the court proceedings.'

Interrogation:

The JJC in article 112, when regulating procedural actions, determines the details on how the interrogation is done.

In this article, the following rules are defined:

- *who is the interrogating authority* **[prosecutor and judge];**
- *who has the right to ask questions* **[the prosecutor, the judge, the defender and the child himself];**
- *the location of the interrogation* **[at home, CSW, NGO or other suitable location];**
- *the way the child is interrogated, and the role of other professionals* **[see above];**
- *what techniques are used* **[see above];**
- *how many times the child can be interrogated* **[not more than 2 times];**
- *recording and use of technology* **[allowed and welcome] etc.**

Interviewing and interrogation skills

All professionals involved in interviewing or interrogating children must possess skills and qualities that enable them to carry out this responsibility successfully.

Some of the skills and qualities needed include:

- ✓ Listening and good communication
- ✓ An understanding of child development
- ✓ An understanding of child abuse issues
- ✓ Openness to the child's experience
- ✓ Building rapport
- ✓ Assertiveness
- ✓ Facilitation
- ✓ Non-verbal communication
- ✓ Management of the interview process
- ✓ Understanding and empathy with children and adolescents

- ✓ Understanding cultural and religious differences
- ✓ Understanding situations and people
- ✓ Ability to learn from experience
- ✓ Genuineness
- ✓ Openness to the experience of others
- ✓ Impartiality
- ✓ Self-awareness
- ✓ Balance
- ✓ Commitment to equal opportunities
- ✓ Creativity
- ✓ Professionalism

In addition to the skills and abilities listed above, it is essential that professionals have a deep understanding of the trauma caused to children victims of violence. Knowledge of the impact of trauma on a child's development and behavior helps in the right approach during the interviewing and support process.

3.4. Legal procedural guarantees

Children victims or witnesses of sexual violence during a judicial process should be offered special services to ensure the implementation of their legal rights. This is necessary because of the special needs related to their age, maturity level, trauma, fear, and other factors that affect their well-being. Legal professionals must provide the necessary support and advocacy to ensure that the child is treated with dignity and protected throughout the court process.

JJC [Juvenile Justice Code] has summarized several necessary guarantees for children or witnesses of sexual violence throughout the process, which include:

a) The victims' defense counsel

*'The victims' defense counsel is an authorized representative who shall have the jurisdiction to **inform the injured party of his rights and to represent the interests** of the victim in the proceedings in the prosecutor's office and court, and when necessary **shall refer the victim to other service providers**. The victims' defense counsel shall act on behalf of the victim, when necessary, **to stop the violation of victim's rights and to request action for guaranteeing their protection**'.*

[Article 118]

b) The language it understands and free of charge translator

*'The competent judge shall ensure that the procedures in relation to the testifying of the victim or witness child **are conducted in a language that is simple and understandable for the child.***

*'If the child needs assistance in translation to a language he understands, a translator shall be made **available free of charge.***

*'If it is assessed that special assistance measures should be undertaken, having into consideration the age, **level of maturity or individual special needs of the child that may include, but not limited to, disabilities, if any, poverty or risk from re-victimization,** in order for the child to testify or participate in the court proceedings, such measures are provided free of charge'.*

[Article 122]

c) Legal Protection (the lawyer)

'The legal defense for the victim children shall be done mutatis mutandis in accordance with the Article 63 paragraph 1 and 2 of the Criminal Procedure Code'.¹⁹

*'In cases when the victim or his legal representative engages no authorized representative, the court or the state prosecutor or any other authority heading the proceedings shall appoint **ex officio an authorized representative at public expenses'**. **[Article 120]***

d) Other rights defined under the CCPK

The Criminal Procedure Code has explicitly and in great detail defined the rights that must be ensured for victims and witnesses in a judicial process. Appropriately, these rights must also be guaranteed to children as victims and witnesses of sexual violence.

Reference:

The rights guaranteed to the child victim and witness of sexual violence are defined in Article 63 of the Code of Criminal Procedure, from paragraph 1 to paragraph 21.

¹⁹ The judge must issue a written authorization for a medical examination or taking a sample from the body. While performing the examination, must:

3.5. Examination for the capability and development of the child

The examination for the capability and development of the child are among the main prerequisites, the results of which also depend on the initiation or termination of court proceedings.

Examination of the child's capability can only be carried out if the court considers that there are compelling reasons to do so. The examination must be done only by court decision and must contain the reasoning for taking this decision. When deciding whether to perform competency testing, the primary consideration is the best interest of the child.

According to article 126 par.1 and 2 of the JJC: *"1. Examination on capability of the child may be conducted only if the competent judge assesses that there is convincing reason to do so. The reasons for taking such a decision shall be registered in the court. During the taking of decision whether examination on capability should be conducted or not, the main consideration shall be higher interest of the children& "2.Examination on capacity shall seek to determine if the child is capable to or not to understand questions addressed to him in a language understandable to him, as well as the importance of telling the truth. The age of the child alone is not convincing reason to request an examination on capability..."*

The examination should not necessarily be related to the age of the child. Age should never be a determining factor. Through the capability examination, it is intended to determine in detail whether the child is competent and able to understand and participate in the judicial process.

How is the examination performed?

The examination is carried out by a psychologist or the relevant expert appointed by the Judge²⁰

---

²⁰ Article 126, par. 3 of the Juvenile Justice Code [Code No. 06/L-006]

Who participates during the examination?

- Competent judge;
- Juvenile state prosecutor;
- Authorized representative;
- Supporting person;
- Every other person, including parents and guardian of the child or the guardian for the purposes of trial, whose presence, according to the assessment of the competent judge, is necessary for the wellbeing of the child²¹.

Exception: If the competent judge assesses that the examination on capability of the child may be conducted without the presence of the expert whose presence may not be secured, the competent judge may continue with the assessment of the capability based on the questions asked by the prosecutor and the defending advocate.

Examination method

The examination is carried out in a way that is appropriate for the child taking into account his or her age and level of development, and they are not related to issues involved in the trial. Through professional questions and methods, the aim is to determine the child's ability to understand simple questions and to answer them truthfully.

Along with the capability test, a psychological assessment of the child's development can be done, which includes the emotional state and aspects of mental health. In carrying out this assessment, the psychologist may ask for the help and involvement of the child psychiatrist.

The report on the child's development, in addition to general information, should also contain data and information about the injuries that may have been caused to the child by sexual violence, which should be brought to the attention of professionals and institutions for urgent treatment.

The examination on capability shall not be repeated²² and the decision on this can be used at any stage of the judicial procedure. While the evaluation of the child's development can be carried out more than once, and this depends on the progress of the judicial procedure, as well as the needs that arise to better understand any aspect of the child's development.

---

²¹ Ibid., par.3

²² Article 126 par.7 Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

3.6. Medical examinations and sampling

In addition to the examinations for the capability and development of the child victim of sexual violence, medical examinations and the taking of samples from the body should also be done, all with the aim of clarifying the violence as accurately and comprehensively as possible.

Conditions to be met

The judge must issue a written authorization for a medical examination or taking a sample from the body. While performing the examination:

- Must be present child's parents, guardian or support person;
- After hearing the child and obtaining the parents' consent²³.

The judge must issue a written authorization for a medical examination or taking a sample from the body. While performing the examination, must:

Additional medical examination

If, at any stage of investigation, there is a suspicion in regards to the health of the victim or witness child, including the mental health of the child, the competent authorities that conduct proceedings shall ensure that a doctor carries out general medical examination to the child as soon as possible.

After this medical examination, the competent authority conducting proceedings shall make all efforts in order for the child to get the treatment recommended by the doctor, including also hospitalization if necessary.²⁴

3.7. Protective measures and orders

The Juvenile Justice Code (JJC) and the Law on Child Protection (LCP) have foreseen some measures and orders to be implemented in order to protect the life and safety of the child who is a victim of sexual violence.

These measures and orders include, but are not limited to:

---

²³ Article 123 par.1 Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

²⁴ Ibid. par 1 and 2

a) Preventive, responsive and referral measures

'The Centre for Social Work and the Police assist and intervene in families, on referral basis or in cases when the family is unable or when there is a grounded suspicion that the family is unable to protect the child from the risk against his or her life, violence, negligence, maltreatment, abuse and exploitation'.

'Child protection shall be realized through undertaking protective measures, implementing interventions to respect the rights of the child and provide services, as needed, which aim at the development and well-being of the child in his or her family environment or by placing him/her in alternative care, when the child is temporarily or permanently deprived of the care of the parents or when, due to his best interest, he or she cannot be left under the care of the parents'.

'Competent institutions support the parents or guardian in raising their child and should try to provide the necessary assistance to the family in need, even in the early phases when such a thing is necessary and to refer the child and family to the child protection services.'

'Competent institutions support the parents or the guardian in raising their child and must provide the necessary assistance to the family in need, even from the early stages when such a thing turns out to be necessary, as well as refer the child and the family to child protection services.'

[Article 25, par.1-3, LCP]

b) Protection measures

At every stage of the court proceedings, when the security of the victim or witness child is at risk, the competent judge shall decide to undertake protection measures for the child. These measures may include the measures provided by the relevant Law on protection against domestic violence, but not limited to:

- 1.1. avoid direct contact between the victim or witness child and the defendant at any stage of the court proceedings;**
- 1.2. require protection for victim or witness child from the police or other relevant institutions and to not make public the location of the child;**
- 1.3 undertake or request from the competent authorities undertaking of other protection measures that may be judged as appropriate'**

[Article 121 i KDM]

c) **Child's safety**²⁵

'Where children may come into contact with intimidation, threats or harm, appropriate conditions must be established to ensure the safety of the child, by taking measures such as:

- *avoiding direct contact between the child victim and witnesses and perpetrators during the proceedings;*
- *issuing restriction orders by the court;*
- *ordering the detention of the accused and imposing particular conditions of guarantee on "limiting all contacts" on bail;*
- *where possible and necessary, provide child protection and witness protection to the child by the police or the Custodian Body, in partnership with other public and private entities providing protection and shelter, and not disclose their whereabouts.*

3.8. Parental right and care

According to the LCP [Law on Child Protection] and other relevant legislations, in principle, a child shall not be removed from the care of their parent[s] without their consent or a court order.

'A child cannot be separated from his/her parents or guardian against his/her will and desire, except in cases when **such separation is in the best interest of the child**, the child **is at risk**, or **such separation is inevitable**, and if **this separation is required by law or by a final court decision**. If the child is separated from his/her parents or guardian, child's opinions and desires should be taken into consideration and documented in the documentation that is developed for this purpose. **The opinion of the child should be heard and documented** by social services or the Center for Social Work, other participating institutions in the process and courts.²⁶

The removal of the child from family care or the situation in which he/she is, whenever possible, should be evaluated with the possibility of returning to the family environment. And leaving should **only be as a last resort**, even for the **shortest possible period of time**. The decision to leave must be subject to a strict and regular review.

---

²⁵ Article 20 of Administrative Instruction [GRK] - No. 02/2021 For the Implementation of Child friendly Justice in the Criminal Civil and Administrative Proceedings.

²⁶ Article 27 par 4 .Law on Child Protection [Law no. 06/I-084]

However, this is not always possible, since the child's interest requires him or her to leave parental and family care. This comes as a result when parents or family members are the perpetrators of violence, or in cases where the latter, through neglect and inaction, influence the child to be a victim of sexual violence.

Therefore, in all cases where it is suspected that parents and family members are perpetrators of the criminal offense, a procedure for the temporary removal of parental care should be initiated against them.

'If it is established during criminal proceedings that the parent is abusing or grossly neglecting parental duties and rights or is violating the rights of the child, the prosecutor shall inform the guardianship authority regarding the non-contentious proceedings to remove the rights of parental care from the parent'²⁷.

Whereas in cases where the parents are convicted of committing the criminal offense of sexual violence, a procedure of temporary or even permanent removal not only of care but also of parental rights can be initiated against them.

Important notice:

Termination of care, and especially of parental rights, **should always be seen as a last resort**. The procedure and decision-making should always be guided by the best interest of the child. In cases where custody and parental rights have been removed temporarily or partially, the decision must be **reviewed regularly with the possibility of restoring custody or rights**.

Except for cases where the parents or guardians themselves are the perpetrators of the criminal offense, the parents or guardians must be present at all times with the child. Their presence should not only be seen as fulfilling the legal obligation to accompany their child, but also to assume a role and responsibility in terms of protection, treatment and rehabilitation.

---

²⁷ Article 113, Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

PART 4: TREATMENT AND REHABILITATION

4.1. Protection of the private life and well-being of the child

The participation of a child victim or witness of sexual violence in court proceedings can significantly endanger his or her private life and well-being. This risk includes the possibility of exposure of the child's identity and affects its emotional and physical aspects. For this reason, the Juvenile Justice Code has determined the following measures to protect the privacy and well-being of children victims and witnesses.

*'With the request of victim or witness child, parents, guardian, authorized representative, his supporting person appointed to provide assistance or based on the request of the institution, **the competent judge** shall, taking into consideration **the best interest of the child, order one or many of the below measures to protect the private life and physical wellbeing** ²⁸.*

²⁸ Article 131, Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

- 1.1 *to delete from archive every name, address, working place, occupation or every other information that may be used to identify the child;*
- 1.2 *to prohibit the authorized representative reveal the identity of the child or make public any material or information expected to lead towards identification of the child;*
- 1.3 *to order non-publication of documents that identify the child until the time the competent judge may assess it as appropriate;*
- 1.4. *to set a nickname or a number for the child, in cases when the full name and date of birth of the child are shown to the defendant within a reasonable period of time to prepare his defence;*
- 1.5. *to make efforts to hide traits or physical description of the testifying child or to prevent anxiety or harm to the child, including testifying;*
- 1.6. *behind a non-transparent glass;*
- 1.7. *using equipment that change the image and voice;*
- 1.8. *through questioning in a different location simultaneously transmitted to the courtroom through a closed circuit monitor;*
- 1.9. *through a questioning of a witness child recorded in videotape, before the hearing session, in cases when the authorized representative of the offender participates in the questioning and when he is given the possibility to ask the victim or witness child;*
- 1.10. *through a qualified and appropriate expert, such as for example, but not limited to him, a translator for children with hearing, seeing and talking disorders or other disabilities;*
- 1.11. *to hold close trial sessions;*
- 1.12. *to order temporary removal of the offender from the courtroom if the child refuses to testify in the presence of the defendant or if the circumstances show that the child may refrain to tell the truth in the presence of that person. In such cases, the defending advocate shall remain in the courtroom thus guaranteeing the right of the defendant for confrontation;*

- 1.13. to allow holidays during the time the child is testifying;
- 1.14. to schedule sessions in those hours of the day that are appropriate for the age and maturity of the child;
- 1.15. to undertake every other measure that the court may assess necessary, including, mutatis mutandis maintaining of confidentiality and taking into consideration the best interest of the child and the rights of defendant

Reference:

The right to privacy is guaranteed by the Convention on the Rights of the Child [CRC] and Law on Child Protection [LCP]. According to the LCP:

Article 39 determines that: 4. '**A child's privacy** shall be respected in all stages of court or administrative proceedings, including their publication in the media.'

Article 57, determines that: 9. '*The measures prescribed in support of the child in this chapter shall be taken in a **favourable environment to the safety, health and welfare of the child and provide careful treatment of child privacy.** Measures should include child protection from confrontation with the offenders/abusers, accommodation in a safe place and psychological preparation for the future'*

4.2. Restitution and compensation of damage

The guide to justice matters, which include children victims and witnesses of crime in points 35 and 37 recognizes the child's right to restitution and compensation. Also, Article 39 of the Convention on the Rights of the Child [CRC] mentions "...rehabilitation of the child victim..." where the emphasis is on the child victim who must receive appropriate assistance in order to recover physically and psychologically and reintegrate into society. According to this article, a special attention should be paid to **the return of health, self-respect and dignity of the child.**

In this spirit, the Juvenile Justice Code [JJC] has also determined the right to return to the previous state and compensation for the damage for the child victim of sexual violence.

'The competent judge shall inform the victim or witness child, parents, guardian and his authorized representative **of the procedures to ask for compensation**'²⁹.

&

'After the punishment of the offender and apart from any other measure imposed against him, the competent judge, with the request of juvenile state prosecutor, victim, parents or his guardian or victim's authorized representative or based on the request of the institution itself **may order that offender make the restitution or compensation** for the child, as below'³⁰:

- 1.1. in the case of damage, loss or destroying of the property of the victim child, as a result of committing the criminal offence or arresting or efforts to arrest the offender, the court may order the author of the criminal offence **to pay the child or his legal representative the amount of the replacement of the property in case it shall not be able to be completely restored**;

²⁹ Article 132, par.1 Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

³⁰ Ibid., par. 2

- 1.2. in the case of physical or psychological harm against the child, as a result of committing the criminal act or attempt to arrest the offender, the competent judge may order the offender to **financially compensate the child for all the damages caused as a result of crime, including expenses related to social and educational re-integration, medical treatment, mental health care and legal services;**
- 1.3. in the case of physical harm or threat for physical harm against the child, who was member of the offender's family at the relevant time, the competent judge may order the offender **to pay the child compensation for the expenses made as a result of removal from his family.**

Important notice:

Damage compensation, including property-legal claims, can be requested and decided both in criminal proceedings and in contested proceedings.

Basically, and taking the best interest of the child as a basis, the decision on compensation and property-legal claims should be made in criminal proceedings [as an adhesion procedure-attachment procedure], so as not to be delayed in realization of this right in other procedures which would affect the increase of the child's trauma.

4.3. Care after the end of the judicial process

After the court process is over, children who are victims or witnesses of sexual violence often need additional support to recover and reintegrate into everyday life.

The post-judicial period is often difficult and involves rehabilitation and reintegration into family, school and society. This process requires full commitment on the part of the family and professionals to return the child to his previous state, and if this is not possible, to minimize the consequences of the violence he/she has experienced.

According to JJC, a special role has been given to the support person, to support and move through this phase:

*'Immediately after the completion of court proceedings, the supporting person shall connect with the appropriate organizations and professionals to ensure that the victim or witness child **is provided with further counselling and treatment, if necessary**'.*³¹

&

*'In case the victim or witness child must be repatriated, the supporting person shall connect with the competent authorities, including consulates, in order to provide proper implementation of relevant national and international provisions **that regulate repatriation of children and to assist the child during his efforts for repatriation***.³²

According to the Guidelines³³ in point 22, effective assistance may include:

- financial assistance;
- legal assistance;
- counseling;
- health services;
- social services;
- educational services;
- services for physical recovery;
- psychological recovery services; and
- other services.

Protection of the child from contact with the perpetrator or perpetrators of the criminal offense:

In order to prevent re-victimization and ensure a stable reintegration, institutions or organizations that provide services with children must ensure that persons convicted by a final decision for the criminal offense of sexual violence are not accepted to work.

*'The adult person convicted with a final decision for a criminal offence foreseen by Article 108 of the present Code, **shall not be considered as a candidate to work in a service**, institution or organization that provides services for children'*

*'Services, institutions or organizations that provide services for children **shall undertake the appropriate measures so the person** scharged for a criminal*

---

³¹ Article 134, par.1 Juvenile Justice Code [Code No.06/L-006]

³² Ibid. par 2

³³ UN Guidelines on Justice Matters Involving Child Victims [ECOSOC Resolution 2005/20]

offence, considered as a criminal offence against a child, **have no contact with children**'.

[Article 116, JJC]

Even the Law on Child Protection in Article 58 has defined the ban for persons convicted of sexual abuse or child exploitation:

*'Persons sentenced for sexual abuse, child exploitation, enabling prostitution and child pornography **shall not be allowed to exercise their professions that include any contact with children, in accordance with the provisions of the Criminal Code of Kosovo**'*

Reference:

The rules and procedures for banning the employment and exercise of the profession for persons convicted of sexual violence or related forms, are defined according to the Administrative Instruction provided in Article 58, par. 2 of LCP.

4.4. Psychological, emotional and physical rehabilitation

Sexual violence against children causes deep and long-term trauma, leaving serious consequences in their lives. These traumatic experiences are often associated with feelings of shame, stigmatization, isolation and low self-esteem, giving children a sense of loss of control over their lives.

In order to minimize or eliminate these consequences, it is necessary to provide psychological, emotional and social rehabilitation, which should last for a sufficient period of time and should be adapted according to the specific needs of each child. A holistic, trauma-informed and victim-centered approach is vital to a successful rehabilitation process.

According to scientific evidence, direct services for their protection, rehabilitation and reintegration include:

Psychological support

Immediate counseling: Providing counseling to address the child's initial emotional distress, using a trauma-informed approach.

Long-term therapy: Psychological therapy tailored to the specific needs of the child helps reduce the symptoms of trauma.

Regular monitoring: Regular appointments to monitor the child's progress and adjust therapy are essential for their well-being.

Emotional support

Support groups: Connecting the child and family with support groups to reduce feelings of isolation and stigmatization.

Family counseling: Providing counseling for the family to understand the impact of the abuse and to support the child in the healing process.

Ongoing support: Educating the family to create a supportive and protective environment for the child.

Social support

Safe environment: Ensuring that the child is away from the abusive environment and in a safe environment.

School support: Cooperating with the child's school to provide necessary support for the child.

Social Activities: Participating in social and peer activities helps rebuild a child's social skills and confidence.

The LCP, seeing the importance of rehabilitation for the life of a child victim of sexual violence, has defined a multitude of services which must be guaranteed to the child by the state and all of them free of charge.

- 1. Victimized child is supported with **free medical assistance** in order to regain mental and physical health and be rehabilitated from physical and mental trauma that he/she might have experienced.*
- 2. Medical assistance includes **the proper emergent treatment for physical health and psychological counselling, as well as for long-term rehabilitation measures.***
- 3. Child victim of abuse and other illegal abusive actions **shall receive specialized medical treatment free of charge covered by the state.***

4. ***It is prohibited for a child victim of abuse to be left alone, except in cases when the child so requests with his/her will and this is considered appropriate by the psychologist of the child, who is specialized in the field of child protection.***
5. ***Child victim of abuse should not be left without psychological assistance or other forms of assistance.'***

[Article 57 , LCP]

Continuity of services:

So the LCP, in addition to creating obligations for the provision of free medical and psychological services, has determined that rehabilitation services must **be continuous and for as long as the child needs them.**

In addition, the JJC in article 134 has defined the support for further treatment of the child-victim of sexual violence:

*'Immediately after the completion of court proceedings, the supporting person shall connect with the appropriate organizations and professionals to ensure that the **victim or witness child is provided with further counselling and treatment, if necessary.**'*

These services, in addition to the state institutional mechanism, can also be provided by Non-Governmental Organizations [NGOs] for the provision of specialized services for children and minors, which play an important role in supporting the well-being of sexually abused children, by providing assistance and direct protection, rehabilitation and reintegration services.

These organizations often fill gaps that may exist in the state system, providing vital services to sexually abused children.

The role of NGOs includes several key areas:

◆ Legal protection and assistance

NGOs provide direct legal assistance to children and their families, helping them cope with court proceedings and ensuring that their rights are protected during investigations and trials. They also work to ensure that victims are treated with dignity and have access to their rights.

● Psychological help and therapeutic treatments

Through specialized services, NGOs help rehabilitate children who experience trauma from sexual abuse, neglect and other difficulties. Long-term support for their emotional and psychological recovery, as well as improving victims' mental health, is essential to the healing process.

● Housing and emergency care

NGOs provide shelter and protection centers for abused children, preventing repeated abuse and providing other essential services such as food, shelter, medical care and social support.

● Education and awareness

Awareness programs are essential for the prevention of sexual abuse. NGOs conduct awareness campaigns to raise public awareness and educate children and parents about the dangers of sexual abuse and ways to prevent it.

● Advocacy and policy change

NGOs play an important role in advocating for policy change at national and international levels to improve the legal protection of children. They collaborate with governments and international institutions to strengthen laws and improve practices related to the protection of children from sexual abuse.

● Rehabilitation and integration into society

Once the initial support needs have been met and in accordance with the relevant laws and protocols, NGOs work for the rehabilitation and integration of children into society. They focus on supporting the schooling process, developing social skills and improving the general well-being of children, for a safer and more sustainable future.

4.5. Reintegration into family and society

The reintegration of the child into the family and society is a critical stage for recovery after sexual violence, since the success of this process depends on the sustainability and effectiveness of all actions undertaken, including treatment, protection and rehabilitation. Evidence based on research shows that the involvement of important stakeholders such as family and community is necessary to ensure a successful and sustainable reintegration of the child.

These three aspects should be the basis of all steps of the reintegration process to effectively support children who have experienced sexual abuse.

Reintegration planning: Developing a comprehensive plan for the child's reintegration into the family and community, ensuring that all aspects of his/her well-being are taken into account.

Community Awareness: Promoting community awareness programs to create a supportive environment and prevent further abuse, strengthening a comprehensive community response.

Policy Advocacy: Advocacy for policies and resources that support the reintegration and well-being of victims of abuse, ensuring a victim-centered and trauma-informed approach.

LCP in article 57 par. 8 has determined the obligation of the institutions and professionals involved to offer help for reintegration into family and society:

*'The child receives **continued assistance to be reintegrated into society**. These measures of reintegration should be developed based on specific needs of the child and specific forms of harm caused to the child. **The ultimate goal of rehabilitation should be dignified family reunion**, when possible and in the best interests of the child, **reintegration in the community and social life**. These measures include medical and psychological care, **as well as educational support, vocational training and continued counselling until full rehabilitation of the child has been achieved**. The child is offered constant support and counselling **to avoid re-victimization and social exclusion**'.*

While paragraph 10 of article 57 defines the obligation of the municipality (the relevant directorates for health and social welfare) to provide a budget for the treatment of children in need, including children as victims of sexual violence:

*'The relevant unit of Health, Labour and Social Welfare, within the municipality, **is obliged to provide a budget for a special fund to address emergency cases of children in need of protection and establishment of emergency services** according to standards defined by sublegal act approved by the Government and proposed by the relevant Ministry of Health.'*

ANNEX

Definitions

The terms and definitions used in these guidelines should be interpreted and read in accordance with the meaning given in **the Law on Child Protection, the Juvenile Justice Code, the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure**.

The terms and definitions presented in this section and only for the purposes of these guidelines are derived and selected by the LCP, JJC, CC and CCP and have the following meanings:

Child³⁴ - shall mean any human being under the age of eighteen [18], excluding the cases when the adult age is reached earlier, in compliance with the legislation he/she is subject to. In cases when the age of the person is not fully determined, but there are reasons which imply that the person in question is a child, this person is considered as a child and benefits from this Law until his/her age is fully determined;

Children with Disabilities - shall mean child with long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which, in interaction with different barriers, may hinder its full and effective participation in society just as the rest of the society;

Minor - shall mean the child who is between the age of fourteen [14] and eighteen [18] years.

Parent - shall mean a person or persons who have given birth to or have adopted a child, as a couple or alone, whether married or not, or who have acknowledged maternity or paternity of the child born out of wedlock;

Parental responsibility - means the parent's obligation to ensure the rights and duties aimed at ensuring the child's emotional, social and material well-being, by caring for and maintaining relation with the child and the obligation to provide upbringing, parenting, education, legal representation, and property management of the child;

Guardian - shall mean the person as it is defined in the Law on Family;

---

³⁴ Definitions from the Law on Child Protection [Law No. 06/L-084]

Child protection - shall mean the prevention of and response to violence, maltreatment, abuse, exploitation and negligence, kidnapping, sexual abuse, trafficking of the child and child labour in and outside the house;

Victim's Advocate - shall mean the official public person who represents the damaged party in court and administrative proceedings, including the child. The Victim's Advocate shall provide support and assistance to crime victims, represent the victim in proceedings before the court, notifies the victim of his/her rights, represent the victim's interests before the court and the prosecution and acts on behalf of the victim, when appropriate, in accordance with the applicable laws;

Child-friendly justice - shall mean the justice system that ensures observance and effective implementation of the rights of children at the highest level, primarily taking into account the best interest of the child, non-discrimination, dignity protection, and child participation by giving the proper attention to the level of maturity and understanding of the child, and to the circumstances of the case;

Child in need of protection - shall mean the person under eighteen [18] years of age, irrespective of having the capacity to act, according to the legislation in force, who may be a victim of abuse, negligence, exploitation, discrimination, violence or any criminal activity, and also the individual under the age of criminal responsibility, who is alleged to have committed or accused of the commission of a criminal offence, and the children in conflict with the law;

Children at risk - shall mean any child experiencing an intense and/or persistent risk factor, or a combination of risk factors in personal, environmental and/or relational circumstances that prevent them from pursuing and fulfilling full potential development;

Child without parental care - means a child whose parents are not alive, or whose parents are unknown or missing, or whose parents for whatever reason temporarily or permanently fail to perform their parental duties or parental care;

Family in need - shall mean any family where one or both of the parents, the guardian and the caregiver need assistance in taking care of the child because of their condition or child's condition, in circumstances where the child is suffering serious injury due to being neglected or abused by his/her parent(s)/guardian, or due to his/her parent(s) or guardian inability to adequately take care of him/her, or in circumstances where he/she is exposed to the possibility of experiencing such a thing;

Legal representative - shall mean a parent or guardian who, within the responsibilities conferred by the legislation in force or by the court, protects the child's interests by performing or not the legal actions on behalf of the child;

Child protection services - shall mean all services the purpose of which is to provide protection to the child according to the principles foreseen in this Law;

Professionals for child protection - shall mean all persons who, within the mandate of their work and in the context of their work, are in contact with the child in need of protection, or whose duty is to meet the needs of the child under this Law or any other applicable law, and national or international standards;

Trustworthy person - shall mean any person, other than the parent or legal guardian, who takes care of the child as a result of a professional or non-professional relationship;

Violence - shall mean all physical and/or emotional forms of maltreatment, sexual abuse, negligence or negligent treatment, commercial exploitation or any exploitation resulting in a potential or actual harm to the child's health, survival, development or dignity in terms of responsibility, trust, or power. Violence includes but is not limited to intentional acts or actions of a person to another, such as: the use of physical force, the psychological pressure, any act that causes or leads to physical and psychological pain; causing a sense of fear, personal danger, violation of dignity; physical attack regardless of the consequences; offending, insulting, calling by insulting names and other ways of harsh harassment; continuous repetition of behaviours in order to humiliate another person; putting another person in a position where he/she is afraid of the physical, emotional and economic condition;

Violence against the child - shall mean any intentional act or omission through which any form of physical or mental violence, injury or abuse, negligence or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse is caused

Psychological violence - shall mean the acts that cause or are likely to cause harm to the health or to the physical, mental, spiritual, moral or social development of the child. These acts may be under the control of the parent or of a person who has the responsibility, is entrusted with or has power, and includes the restriction of movements, mockery, denigration, blaming, threat, intimidation, discrimination, sneering, or other non-physical forms of hostility or rejecting treatment;

Physical violence – shall mean any form of physical abuse including beating by any means, slapping with hands or with other means, grabbing by the throat and any other acts that cause physical pain;

Corporal punishment – shall mean any form of punishment in which physical force is used and intended to cause pain or discomfort to the child, by any person who is legally responsible for the child. Corporal punishment includes the following forms such as: smacking, torturing, shaking, pushing, burning, slapping, and pinching, scratching, biting, scolding;

Child negligence– shall mean the omission, whether or not intentional, by a person who is responsible for the upbringing, care or education of the child, as a consequence of which the life, physical and mental well-being and development of the child may be at risk;

Abuse - shall mean any act or omission, whether or not intentional, by a parent, guardian, trustworthy person or any other person in the position of trust or authority, that causes or is likely to cause physical, psychological, emotional or social harm to the child;

Maltreatment - shall mean all forms of physical and/or emotional maltreatment, sexual abuse, negligence or negligent treatment or commercial exploitation, or other exploitation that leads to real or potential harm to the child's health, survival, development or dignity in the context of a relationship of responsibility, trust or power;

Child prostitution – shall mean the use of a child for sexual activities where money or any other form of remuneration or consideration is given or promised as payment in exchange for the child engaging in sexual activities, regardless of whether that payment, promise or consideration is made to the child or to a third party;

Child pornography - shall mean any visual image or visual depiction or representation, including any photograph, film, video, picture or computer generated image or picture, whether made or produced by electronic, mechanical or other means, which shows or represents: the genitals (vagina, penis or anus) or the pubic area of a child primarily for sexual purposes; a real child engaged in actual or simulated sexually explicit conduct; a person appearing to be a real child engaged in actual or simulated sexually explicit conduct; or realistic images of a non-existent child engaged in actual or simulated sexually explicit conduct;

Child abduction - shall mean the illegal departure of a child from his/her place of residence by force, threat, fraud, abuse of power or seduction, into a place under the control of a perpetrator or a third person, or illegally taking the child from the parent, guardian, or trustworthy person, regardless of whether this is done, facilitated or coordinated within the territory of the country or involving transit to or through the country;

Child trafficking - shall mean the recruitment, transportation, transfer, accommodation, taking children for the purpose of exploitation or acceptance of persons, including the exchange or transfer of control to such persons, by threat or use of force or other forms of coercion, abduction, fraud, misuse, abuse of power or misuse of a sensitive position or by giving or receiving payments or benefits to obtain the consent of a person having control over another person for the purpose of exploitation;

Exploitation - includes, but is not limited to, exploitation of prostitution of others, pornography or other forms of sexual exploitation, charity, services or forced labour, slavery or acts similar to slavery, removal of body organs or cells;

Child sexual abuse - shall mean the expression of abuse within the home or the family, but does not exclude cases of abuse by persons outside the family by taking advantage of either social or official position for sexual benefit from the victim of abuse. Sexual activity which implies sexual intercourse and any other form performed by, with, and before the child, where the presence or the participation of the child is for the purpose of sexual satisfaction of the other person;

Trauma-informed approach - means creating an environment that is sensitive to the needs and experiences of individuals who have been affected by the trauma and that supports their journey of healing and recovery. It does not exclude history, culture and gender, but integrates them into every aspect of service and treatment provided. This approach emphasizes empowerment, collaboration and respect for the autonomy and agency of individuals, making their journey of healing and reintegration more possible and successful.

A Victim-Centered Approach - means creating a supportive environment that respects the rights of victims or survivors of sexual violence, treating each individual with dignity and respect. This approach includes the belief that each victim or survivor of sexual violence has their own rights to support and care, is unique and different, will react differently based on their experience, has different resources, capacities, and needs, and has the right to decide for themselves about the information and the steps to be taken afterwards. They must be

treated with responsibility, respect, kindness and empathy, being trusted and provided with an environment where they feel heard and understood.

Institution – shall mean all public, central and local institutions, as well as other private legal persons in the Republic of Kosovo, who have the responsibility for the child protection under this Law and the legislation in force;

Child Protection System - shall mean the specific formal and non-formal structure with general and unified functions and capacities to prevent and respond to violence, abuse, negligence and exploitation of the child. In general terms, the child protection system consists of the following components: human and financial resources, laws and policies, governance, monitoring and data collection, protection and response services, and case management. The system also includes different stakeholders such as children, the family, the community, the civil servants and officials of the central and local level, not excluding those working at international level. The functioning of the system depends on the interaction and the relationships between the components and stakeholders within this system'

Multidisciplinary Roundtable for Assistance in Case Management - shall mean a multidisciplinary group that includes professionals from relevant child protection institutions and other stakeholders representing a variety of disciplines, who are responsible for child protection, interact and coordinate their efforts to address specific cases of child abuse, child ill-treatment and neglect based on the best interests of the child;

Case manager – shall mean the responsible officer, appointed by the Guardian Body, for case management of a child, who, in cooperation with relevant stakeholders, assesses needs of the child and drafts care plans;

Centre for Social Work [CSW] - shall mean the public professional institution at municipal level, competent for protection of the child in need;

Guardian Body – shall mean the body responsible for child protection, which acts within the Centre for Social Work

Social Service Official - shall mean the social and family service professional with adequate qualifications in the field of social work, psychology, sociology, justice, pedagogy or any other field closely related to social and family services, who is licensed and registered in the register of General council for social and family services.

###

Juvenile³⁵ a person who has reached fourteen [14] years old, but not eighteen [18] years old;

Young juvenile - a person who has reached fourteen [14] years old, but not sixteen [16] years old

Adult juvenile - a person who has reached sixteen [16] years old, but not eighteen [18] years old;

Young adult - a person who has reached eighteen [18] years old, but not twentyone [21] years old;

Adult - a person who has reached the age of eighteen [18] years;

Juvenile judge - a judge who has expertise in criminal matters involving the juvenile, child and young adult and who is competent to exercise the responsibilities set forth in the present Code. The Juvenile judge is appointed at the preparatory procedure stage as a chairperson of the body or panel at all stages of the criminal procedure;

Juvenile State Prosecutor - a State Prosecutor who has expertise in criminal matters involving the juvenile, child and young adult, prosecution of adult offenders for the offences caused to juveniles, and who is competent to exercise the responsibilities set forth in the present Code

Juvenile panel - a panel which is constituted of three [3] judges of which the president is a juvenile judge that judges during the trial ;

Juvenile Collegiate - a collegiate which is constituted of three [3] judges of which the president is a juvenile judge that takes decisions outside the trial;

Child victim or witness - a person under the age of eighteen [18] years old who is a victim or witness of a criminal act;

Child under the age of criminal responsibility - the child who at the time of committing of the criminal act has not reached fourteen [14] years old ;

Juvenile advocate - the advocate licensed by the Kosovo Chamber of Advocates;

---

³⁵ Definitions from the Juvenile Justice Code [CODE No. 06/L-006]

Deprivation of liberty – any form of detention or imprisonment or putting the person under an environment of arrest or police detention, and this person may not leave it upon his will, based on a decision of any court, administrative authority or other public authority

Re - victimization– the situation in which a person suffers more than a criminal incident for a certain period of time.

Juvenile Justice Professional³⁶ – means all professionals working with and dealing with juveniles, and includes but is not limited to: Police, Attorney, Juvenile Prosecutor, Juvenile Judge, Probation Officer, Social Worker etc.

Restorative justice - is an approach to justice oriented towards repairing - as much as possible - the damage caused by a crime or conflict

###

Force³⁷ - the implementation of hypnosis or other means of intoxication for the purpose of bringing a person against his or her will into a state of unconsciousness or incapacitating him or her for resistance.

Police – The Republic of Kosovo Police as defined by law

Family relationship - the relationship between the persons:

- *who are engaged or were engaged or are married or were married or are in extra marital union or were in extra marital union or are co-habiting in a common household or were co-habiting in a common household;*
- *who use a common house and who are related by blood, marriage, adoption, in-law or are in a guardian relationship, including parents, grandparents, children, grandchildren, siblings, aunts, uncles, nieces, nephews, cousins; or*
- *who are the parents of a common child.*

---

³⁶ This term and definition, including the one for restorative justice are not part of the JJC, but are included here for the purposes of this guide and are based on the jargon used in the field of juvenile justice as well as in the field of child protection in general

³⁷ Definitions from the Criminal Code of the Republic of Kosovo [CODE No. 06/L-074]

Member of the family - parent, adoptive parent, child, adopted child, sibling, a spouse, blood relative living in the same home or a person with whom the perpetrator lives in an extramarital communion.

Extramarital Community - a relationship as defined by the Law on Family.

Vulnerable victim - is a victim of a crime who is a child, a physically or mentally handicapped person, a person suffering from diminished capacity, a pregnant woman, the elderly or a person whose relationship to and dependence on the offender make them particularly vulnerable to repeat victimization, intimidation or retaliation.

###

Suspect³⁸ - a person whom the police or state prosecutor suspects to have committed a criminal offense, but against whom an investigation has not been initiated.

Defendant - a person against whom criminal proceedings are conducted. The term "defendant" is also used in this Code as a general term for a "defendant," "accused" and "convicted person"

Accused - a person against whom an indictment has been submitted and the main trial has been scheduled

Harmed party or victim - a person who has suffered harm, including physical, mental or emotional harm or economic loss which was caused by a criminal offense, and family members of a person whose death was directly caused by a criminal offense and who have suffered harm as a result of that person's death.

Reasonable Suspicion - knowledge of information which would satisfy an objective observer that a criminal offense has occurred, is occurring or there is a substantial likelihood that one will occur and the person concerned may or may have committed the offense. What may be regarded, as "reasonable" will depend on all the circumstances.

Grounded Suspicion - knowledge of information which would satisfy an objective observer that a criminal offense has occurred, is occurring or there is a substantial likelihood that one will occur and the person concerned is more likely

---

³⁸ Definitions from the Criminal Code of the Republic of Kosovo [CODE No. 08/L-032]

than not to have committed the offense. Grounded suspicion must be based upon articulable evidence.

Grounded Cause - knowledge of information which would satisfy an objective observer that a criminal offense has occurred, is occurring or there is a substantial likelihood that one will occur and the person concerned is substantially likely to have committed the offense. Grounded cause must be based upon articulable evidence

Well Grounded Suspicion - means the ground for filing an indictment. Possession of admissible evidence that would satisfy an objective observer that a criminal offense has occurred and the defendant has committed the offense.

Restitution - the repayment of damages by a convicted person. At the end of a criminal proceeding, the Court shall order a defendant found guilty of a criminal offense to repay the injured party or parties for any damages that directly or indirectly result from a criminal offense.

Damages - harm that directly or indirectly results from a criminal action, including loss of property, loss of profits, loss of liberty, physical harm, psychological harm, or the loss of life of a spouse or member of an immediate family member. The amount of damages shall be proven by the victim advocate or victim's representative or the state prosecutor. A court may order the payment of damages based on a reasonable estimate of the monetary value of the harm directly or indirectly caused by a criminal offense.

Party to the Proceedings - the state prosecutor, the defendant and injured party or victim. The defendant is not considered a party according to Article 384 of the Criminal Code of Kosovo.

Intimate Search - a search that consists of the physical examination of a person's bodily orifices other than the mouth.

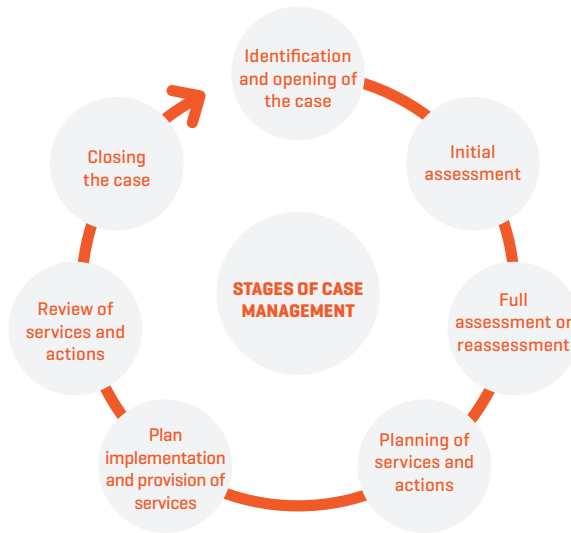
Crime Victim Compensation Program - a program established by Law on Crime Victim Compensation with the purpose of compensating victims of violent crimes if they meet the eligibility criteria set in the Law

Summary, transcript, recording - three [3] types of record. A summary is an accurate description of what a person said. A transcript is a verbatim record of what a person said. A transcript is a literal record of what a person has said. A recording is either an audio or a video recording through electronic means, which is capable of repeating the exact words that a person said.

PART ONE – GENERAL REVIEW

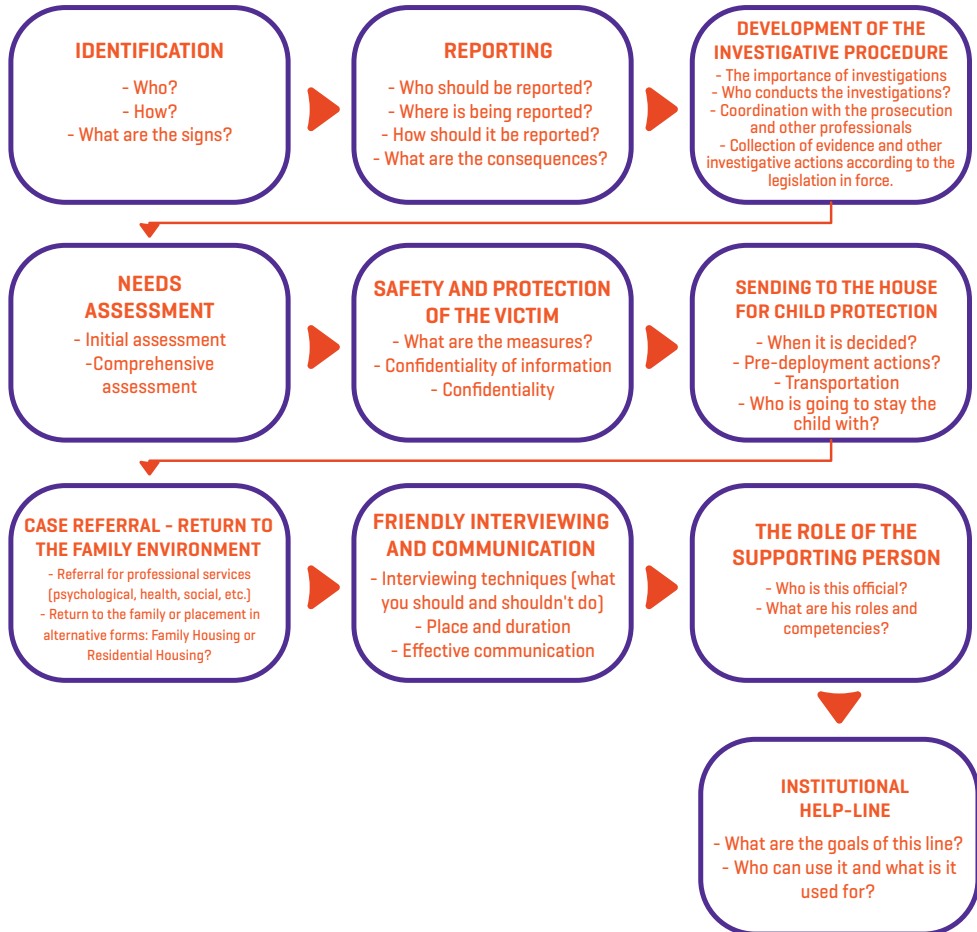
A) Stages of case management

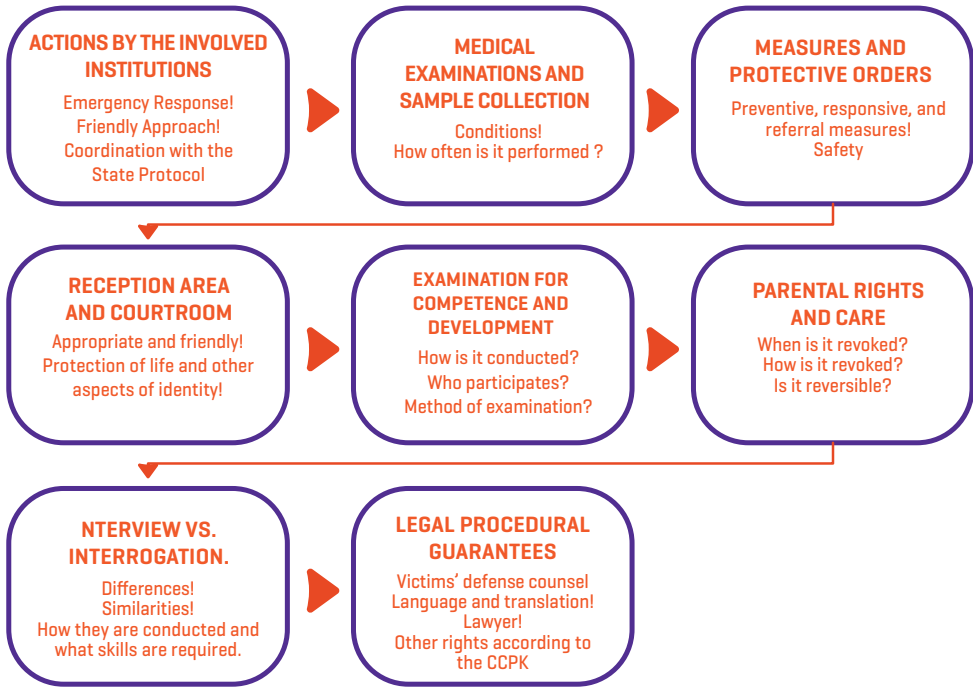
B) The child in the center of attention and process

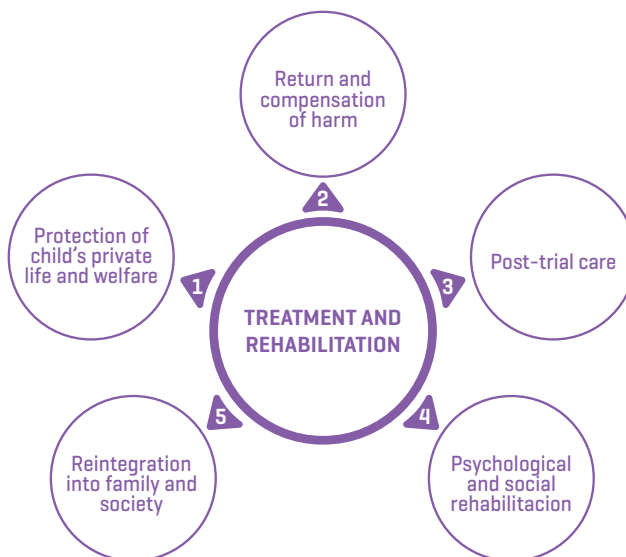
PART TWO: IDENTIFICATION AND INVESTIGATION PROCEDURE

PART THREE: JUDICIAL PROCEDURE

PART FOUR: TREATMENT AND REHABILITATION

INFORMATION TABLE

Institution	Information/contacts
Free phone line (it is not functional)	Address: Tel: E-mail:
Kosovo Police	Address: "Luan Haradinaj" Str., No.N. 10000 Prishtina, Kosova Tel: 192 - 038 550 999 E-mail: info@kosovopolice.com
State Prosecutor's Office	Address: "Luan Haradinaj" Str, No.100, 10000, Prishtinë Tel: +383 [0] 38 200 17 473 E-mail: info.psh@rks-psh.org Info.kpk@rks-psh.org
Courts/Judicial Council	Address: "Luan Haradinaj" Str., 133, Prishtinë Tel: +383 [0]38 200 17 494 E-mail: kgjk@gjyqesori-rks.org
The victims' defence counsel	Address: : "Luan Haradinaj" Str.,No. 100, 10000, Prishtinë Tel: +383 38 200 66 925 E-mail: info.psh@rks-psh.org
Kosova Bar Association	Address: Bekim Fehmiu Str., No N. (Ndërtesa e Arting), Kati IV - Prishtinë / Kosovë Tel: +383 [0] 38 610 101 +383 [0] 38 610 102 E-mail: info@oak-ks.org www.oak-ks.org
Ombudsperson Institution	Address: Migjeni 21, Pristina, Kosovo Tel: +381 38 223 782 E-mail: info.oik@oik-rks.org
Council for Free Legal Aid (CFLA)	Address: " Zenel Salihu" Str No.30 Prishtinë Tel: 038 200 18 992 E-mail: Info.ANJF@rks-gov.net
Association of Psychologists of Kosovo	Address: "Garibaldi" Str., Prishtinë10000, Kosovë Tel: 049 836 642 E-mail: shopsiko@gmail.com
University Clinical Center of Kosovo	Address: Lagjia e Spitalit, Prishtinë 10000, Kosovë Tel: +38138500600 E-mail: drejtoria.shskuk@rks-gov.net

Center for Social Work - Prishtinë	Address: "UçK" Str. n.r 69/c - 10000 E-mail: qpsprishtine@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Center for Social Work - Gjilan	Address: "Bulevardi i Pavarisë", n.r 60000 E-mail: qpsgjilan@gmail.com Tel: +383 44 125 519
Center for Social Work - Pejë	Address: Adem Jashari, Str. 30000 E-mail: qpspeje@gmail.com Tel: +383 44 298 803
Center for Social Work - Gjakovë	Address: "Marin Barleti", n.r 50000 E-mail: qpsgjakove@gmail.com Tel: +383 44 122 599
Center for Social Work - Prizren	Address: "Remzi Ademaj", 2000 Kosovë E-mail: qpsprizren@gmail.com Tel: +383 44 955 168
Center for Social Work - Ferizaj	Address: "Dëshmorët e Kombit", n.r 70000 E-mail: qpsferizaj25@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Center for Social Work - Mitrovicë	Address: "Bedri Gjinaj", n.r - 40000 E-mail: qpsmitrovicejugut@gmail.com Tel: +383 44 226 206
The Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims [KRCT]	Address: "Hamëz Jashari" 16b/2 10000 Tel: +383 [0] 38 243 707 E-mail: info@krct.org
Coalition of NGOs for Child Protection in Kosovo [KOMF]	Address: Str. Sejdi Kryeziu, HY.1 K.4 Tel: +383 [0] 38 220 287 E-mail: info@komfkosova

VODIČ ZA
PSIHOLOŠKA I PRAVNA PODRŠKA DECI
ŽRTVAMA ILI SVEDOCIMA SEKSUALNOG
ZLOSTAVLJANJA U ISTRAŽNOM, SUDSKOM
I REHABILITACIONOM POSTUPKU

KCRPT, 2024

Autor

Ardian Klaiqi, Ardian Klaiqi, pravni ekspert angažovan od strane
Kosovski Centar za Rehabilitaciju Preživeli Torture – KCRPT

Saradnici

Florida Gashi - Psiholog / Menadžer projekta, KCRPT
Nebahate Zekaj – Psiholog, KCRPT
Arbrore Tërnavë - Pravni službenik, KCRPT

Ovaj vodič je pripremljen u okviru projekta 'Rehabilitacija i reintegracija maloletnika – žrtava seksualnog nasilja, kroz pružanje usluge rehabilitacije i pravne pomoći i jačanje kapaciteta državnih institucija, uz podršku Kanadske ambasade [Kanadski fond za lokalne inicijative, CFLI] i preveden od strane Sigrid Rausing Trust.

Sadržaj ovog publikovanja je u potpunosti i isključivo KCRPT.

© Autorska prava pripadaju KCRPT. Kopiranje, reprodukcija i neautorizovano objavljivanje, bilo u originalu ili u modifikovanoj formi na bilo koji način, zabranjeno je bez dozvole KCRPT-a.

SADRŽAJ

Ulazak	171
Svrha vodiča	173
Skraćenice	174
DEO 1: OPŠTI PREGLED	175
1.1 Lokalno zakonodavstvo	175
1.2. Zakonodavstvo i međunarodni instrumenti	176
1.3. Osnovni principi i prava	177
1.4. Sveobuhvatan pristup i značaj koordinacije	178
1.5. Rani odgovor koji doprinosi prevenciji	180
1.6. Upravljanje slučajem i njegove faze	182
DEO 2: POSTUPAK IDENTIFIKACIJE I ISTRAGE	184
2.1. Informacije i pomoć pre i tokom procesa	184
2.2. Identifikacija deteta žrtve	186
2.3. Prijavljenje	188
2.4. Razvoj istražnog postupka	190
2.5. Procena potreba	192
2.6. Bezbednost života deteta	194
2.7. Slanje u Dom za zaštitu deteta	196
2.8. Upućivanje predmeta i povratak u porodično okruženje ili slanje u porodični ili stambeni smeštaj	199
2.9. Prijateljsko intervjuisanje i komunikacija sa detetom	200
2.10. Lica za podršku iz CSR-a	205
2.11. Institucionalna linija za pomoć	207
DEO 3: SUDSKI POSTUPAK	208
3.1. Akcije uključenih institucija	208
3.2. Prijemni prostor i sudnica	209
3.3. Intervjuisanje naspram ispitivanje	211
3.4. Pravne procesne garancije	213
3.5. Pregled sposobnosti i razvoja deteta	215
3.6. Lekarski pregledi i uzorkovanje	217
3.7. Zaštitne mere i nalozi	207
3.8. Roditeljsko pravo i briga	219
DEO 4: TRETIRANJE I REHABILITACIJA	221
4.1. Zaštita privatnog života i blagostanje deteta	221
4.2. Restitucija i naknada štete	223
4.3. Briga nakon završetka sudskog procesa	225
4.4. Psihološka, emocionalna i fizička rehabilitacija	227
4.5. Reintegracija u porodicu i društvo.....	231
ANEKS	233
Aneks A: Definicije	233
Aneks B: Dijagrami	243

Ulazak

Prava dece i maloletnika su sastavni deo ljudskih prava. Ova prava obuhvataju ne samo opšta prava koja pripadaju svim pojedincima, već i posebna prava koja se odnose na jedinstvene i posebne potrebe dece. Prepoznavanje dece kao aktivnih nosilaca ovih prava je od suštinskog značaja za njihov potpuni razvoj. To im pomaže da ostvare svoj maksimalni potencijal, garantujući njihovo blagostanje i poštovanje ljudskog dostojanstva.

Poslednjih godina Kosovo je postiglo značajan napredak u zaštiti prava deteta, usvajajući niz zakona i razvijajući standardne procedure za zaštitu i poboljšanje tretmana dece koja su usled životnih okolnosti došla u sukob sa zakonom (npr. izvršiocima krivičnih dela) ili su u kontaktu sa zakonom (kao žrtve i svedoci krivičnih dela). Stupanjem na snagu Zakonika o maloletničkom pravosuđu i Zakona o dječijoj zaštiti stvoren je novi pravni zamah, stavljajući na institucije obavezu da osiguraju jednak tretman za svu djecu. Kroz ova dva zakona, ali ne samo, postignuto je da se u velikoj meri reguliše postupak zaštite, gde se predviđaju principi, oblici zaštite, uključene institucije, međuinstitucionalna koordinacija itd. Pored toga, deci žrtvama i svedocima je zagantovana duga lista prava i zaštite u skladu sa međunarodnim standardima, čiji je cilj zaštita, lečenje, rehabilitacija i na kraju reintegracija žrtve ili svedoka krivičnog dela u porodicu i zajednicu.

Ako postoji snažna pravna osnova, potpuno i efikasno sprovođenje ovih standarda u praksi ostaje izazov. Ključno je da profesionalci uključeni u upravljanje predmetima, posebno u sektoru pravde, uključujući policajce, tužioce i sudije, unaprede svoje znanje o psihološkim efektima traume i uticaju pravnih procedura na mentalno zdravlje dece koja su žrtve ili svedoci seksualnog zlostavljanja. Ovo je posebno važno, s obzirom na to da su pitanja dece žrtava i svedoka zločina, posebno u slučajevima seksualnog zlostavljanja, u poslednjim godinama privukla sve veću pažnju na nacionalnom nivou.

U ovom kontekstu, Kosovski Centar za Rehabilitaciju Preživeli Torture (KCRPT) ima za cilj da doprinese obezbeđivanju zaštitnog okruženja za decu putem vodiča *“Psihološka I Pravna Podrška Deci Žrtvama Ili Svedocima Seksualnog Zlostavljanja U Istražnom, Sudskom I Rehabilitacionom Postupku”* Ovaj vodič takođe ima za cilj da ojača pravosudni sistem, obezbeđujući da pravni procesi budu osetljivi i orijentisani ka potrebama dece žrtava ili svedoka seksualnog zlostavljanja.

Svrha vodiča

Vodič ima za cilj da pruži materijal u skraćenom i sažetom obliku kako bi pomogao pravnim stručnjacima kao policajci, predstavnici oštećenih ili žrtava (advokati, branioci žrtava), tužioci i sudije, u preduzimanju radnji za postizanje glavnih rezultata koji utiču na unapređenje pravosudnog sistema za decu, odnosno garantovanje prava koja pripadaju deci žrtvama i svedoci seksualnog nasilja u skladu sa važećim zakonima.

Vodič će takođe biti moćan vodič za forenzičare, zdravstvene radnike, psihologe, centre za socijalni rad, prihvatilišta i specijalističke nevladine organizacije koje pružaju usluge za decu kako bi ispunile svoje uloge i odgovornosti u zaštiti i tretmanu deteta uopšte i sa posebnim naglaskom na koji su žrtve i svedoci seksualnog nasilja.

Vodič kao dodatni materijal važećeg zakonodavstva, kao i državnog protokola za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja doprineće i uticati na:

- povećanje znanja o opštim aspektima zaštite dece;
- olakšavanje razumevanja i implementacije uloga, obaveza i odgovornosti;
- jačanje kapaciteta profesionalaca i svih pružalaca psiholoških, zdravstvenih i pravnih usluga za pružanje usluga i sprovođenje prijateljskih postupaka u skladu sa važećim pravilima;
- podizanje svesti pojedinaca, porodice, zajednice i institucija o ulozi i značaju dečije zaštite, sa posebnim akcentom na ranu prevenciju, kao i prijavljivanje slučajeva nadležnim institucijama i dr.

Zbog prirode i ograničenja vodiča, mnoga pitanja su izostavljena. Stoga, pitanja koja nisu elaborirana u ovom uputstvu, molimo da se obratite zakonskim odredbama na snazi, odnosno smernicama definisanim u Državnom protokolu za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

SKRAĆENICE

CSR	Centar za socijalni rad;
NVO	Nevladina organizacija;
ZZD	Zakon o zaštiti dece;
KPD	Konvencija o pravima deteta;
ZPM	Zakonik pravde o maloletnicima;
KZK	Krivični zakonik Kosova
ZKPK	Zakonik o krivičnom postupku Kosova
SSK	Sudski savet Kosova;
TSK	Tužilački savet Kosova;
UN	Organizacija Ujedinjenih nacija;
KCRPT	Kosovski centar za rehabilitaciju preživeli torture;
UNICEF	Fond Ujedinjenih Nacija za decu;
KUNPD	Komitet Ujedinjenih Nacija za prava deteta;
MDPUS	Multidisciplinarni desk za pomoć i upravljanje slučajevima

DEO 1:

OPŠTI PREGLED

1.1 Lokalno zakonodavstvo

Zaštita i tretman deteta kao žrtve seksualnog nasilja zagarantovana je Ustavom i mnogim zakonima koji su doneti da garantuju prava ove kategorije dece. Ustav Republike Kosovo u okviru poglavlja II, Osnovna prava i slobode, u članu 50 "Prava deteta" definiše da:

3. Svako dete ima pravo da bude zaštićeno **od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije**.
4. Sve radnje koje se tiču djeteta, preduzete od strane državnih, javnih ili privatnih institucija, moraju biti u **najboljem interesu djeteta**.

Tačnije, kroz važeće zakone detaljno su regulisani principi i procedure na osnovu kojih pravni stručnjaci i svi oni koji imaju uloge i odgovornosti uspevaju da zaštite i tretiraju svu decu kao žrtve i svedoke seksualnog nasilja.

Glavni zakoni koji regulišu ovu oblast su ovi, ali ne samo:

- ▶ Zakon o Zaštiti Deteta [Zakon br. 06/L-084];
- ▶ Zakonik Pravde O Maloletnicima [Zakonik br. 06/L-006]
- ▶ Krivični Zakonik Kosova [Zakonik br. 06/L-074]
- ▶ Zakonik o Krivičnom Postupku Kosova [Zakonik br. 08/L-032]
- ▶ Zakon o Sprečavanju i Zaštiti od Nasilja u Porodici, Nasilja nad Ženama i Nasilja na Polnoj Osnovi [Zakon br. 08/L-185];
- ▶ Zakon o Socijalnim i Porodičnim Uslugama [Zakon br. 08/L-255]
- ▶ Druga relevantna zakonodavstva iz oblasti krivičnog i građanskog prava.

Ovi zakoni, pored toga što su zaokružili pravni i institucionalni okvir, direktno stvaraju obaveze zaštite deteta od svih oblika fizičkog, psihičkog, emocionalnog, seksualnog i verbalnog nasilja, zloupotrebe, eksploatacije, zanemarivanja ili bilo kog drugog oblika koji rizikuje život, bezbednost, zdravlje, vaspitanje, obrazovanje i razvoj deteta, kao i garantuje i obezbeđuje odgovornost roditelja, porodice,

organa starateljstva, društva i države u nezi, zaštiti i razvoju deteta po osnovu najbolji interes deteta.

U ovim zakonima definisani su osnovni principi na kojima se podržavaju nacionalne politike zaštite dece, efikasni mehanizmi, kao i nadležni organi na centralnom i lokalnom nivou i njihova ovlašćenja za prava i zaštitu deteta. Zatim, garantujući dobrobit i poboljšanje kvaliteta života deteta, unapređujući i omogućavajući njegov razvoj u društvu, efikasnu pomoć i brigu o detetu čije su zdravlje i dobrobit ugroženi, preduzimanje mera da se detetu obezbedi ostvarivanje prava, u skladu sa postepenim razvojem sposobnosti deteta.

Štaviše, kroz ove zakone se obezbeđuje saradnja između institucija na centralnom i lokalnom nivou, kao i organizacija za zaštitu dece, definisanje mehanizama koordinacije, funkcionisanje obaveznih institucija i preduzimanje konkretnih mera za prevenciju, reagovanje i zaštitu dece, uspostavljanje integrisanog i funkcionalnog sistema zaštite dece, radi prevencije i efikasnog reagovanja na sve oblike nasilja, sa posebnim akcentom na seksualno nasilje.

1.2 Zakonodavstvo i međunarodni instrumenti

Iako Kosovo nije potpisnik međunarodnih konvencija, član 22. Ustava definisao je direktno sprovođenje međunarodnih sporazuma i instrumenata, gde je, zajedno sa drugim konvencijama, kao deo svog unutrašnjeg zakonodavstva uvrstio Konvenciju o pravima deteta [KPD]. Pored uključivanja Konvencije u pravni poredak Republike Kosovo, ona je dala prednost Konvenciji u odnosu na odredbe drugih zakona i akata koji predviđaju da:

*'Ljudska prava i slobode, koja su utvrđena sljedećim međunarodnim sporazumima i instrumentima garantovana su ovim Ustavom, i **direktno se primjenjuju na teritoriji Republike Kosovo i imaju premoć, u slučaju konflikta, nad svim zakonskim odredbama i ostalim aktima javnih institucija.***

KPD u članu 39. definiše neke od obaveza koje "Strane ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere da podstiču fizički i psihološki oporavak i društvenu reintegraciju deteta žrtve: svakog oblika zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja; mučenja ili bilo kog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ili oružanog sukoba. Takav oporavak i reintegracija će se vršiti u uslovima koji podstiču zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta."

Pored KPD-a, međunarodni instrumenti uključuju, ali nisu ograničeni na, sledeće:

- ▶ *Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija, 2007)*
- ▶ *Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Saveta o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije dece i dečje pornografije, koja zamenjuje Okvirnu odluku Saveta 2004/68/JHA*
- ▶ *Rezolucija Ujedinjenih nacija 2005/20 - Smjernice o pitanjima pravde koja se tiču dece kao žrtava i svedoka zločina*
- ▶ *Osnovni principi o korišćenju programa restorativne pravde u krivičnim stvarima (2002/12)*
- ▶ *Smjernice Saveta Evrope o pravdi prilagođenoj deci (usvojene od strane Komiteta ministara Saveta Evrope)*
- ▶ *Generalna komentara Komiteta Ujedinjenih nacija o pravima deteta br. 12 (2009) o "Pravu deteta da bude saslušano generalna komentara Komiteta Ujedinjenih nacija o pravima deteta br. 24 (2019) o "Pravima dece u sistemu pravde za decu"*

1.3 Osnovni principi i prava

Iako su principi više deklarativni po sadržaju, oni su u pravnom smislu obavezni i predstavljaju uputstva za primenu i tumačenje svih odredaba koje se nalaze u ZPMu [Zakon o maloletničkom pravosuđu] ili ZZDu [Zakon o zaštiti dece], a kada je to potrebno tumačenje protiv odredbe drugih važećih zakona.

Načela uvek treba čitati i shvatati kao principe koji su međusobno povezani i ne mogu se zasebno primenjivati, zbog činjenice da su oba i pravna norma [pravo] i sredstvo [smernica].

Sledeći principi su neki od vodećih principa koji se primenjuju u postupcima kada je dete žrtva seksualnog nasilja. Za potrebe ovog vodiča odabrali smo samo neke od ukupnosti svih principa iz oblasti prava deteta:

- Najbolji interes deteta;**
- Bezbednost**
- Nediskriminacija;**
- Postepeni razvoj;**
- Izražavanje misli i pogleda**
- Ne čineći štetu;**
- Poverljivost;**
- Tretman sa dostojanstvom i saosećanjem**
- Osetljivost na traumu;**
- Pravna i stručna pomoć;**
- Pravo na privatnost;**
- Hitni slučajevi.**

Tumačenje principa:

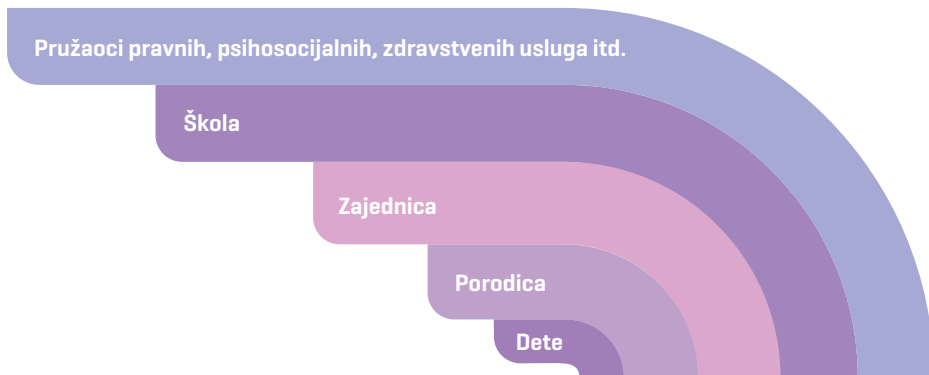
Principi i prava korišćeni u ovom vodiču imaju značenja i moraju se tumačiti i čitati u skladu sa značenjem koje je dato u Zakonu o zaštiti dece, drugim relevantnim zakonima kao i Konvenciji o pravima deteta.

1.4 Sveobuhvatan pristup i značaj koordinacije

Sprovođenje zakonskih odredbi za zaštitu i tretman dece, žrtava ili svedoka seksualnog nasilja zahteva organizovan i profesionalan pristup svih uključenih institucija i stručnjaka.

Neophodno je da svi akteri slede sveobuhvatan pristup, koji uključuje roditelje, društvo, organizacije specijalizovane za pružanje usluga deci i zajednicu, osim ako su oni sami počinioци krivičnog dela.

Takođe, ova obimna saradnja zahteva blisku koordinaciju između svih aktera, kako bi se osiguralo da se svaki plan, od tretmana do reintegracije deteta u porodicu i zajednicu, sprovodi dosledno i efikasno.

Pravilo:

Bez obzira na ulogu i odgovornost svih uključenih u slučaj, dete uvek mora biti **u centru** bilo kakvog planiranja ili intervencije koju preduzimamo da bismo ga zaštitili i tretirali.

U cilju uspešne zaštite, tretiranja i rehabilitacije dece žrtava ili svedoka seksualnog nasilja neophodna je saradnja i interakcija ovih institucija i mehanizama, ali ne samo:

- ▶ Centar za socijalni rad;
- ▶ Advokat žrtava;
- ▶ Besplatna pravna pomoć;
- ▶ Dom za zaštitu dece;
- ▶ Stambeno sklonište;
- ▶ Besplatna telefonska linija;
- ▶ Škola;
- ▶ Zdravlje [primarno, sekundarno i tercijarno];
- ▶ Policija;
- ▶ Tužilaštvo;
- ▶ Sud;
- ▶ Branilac;
- ▶ Institucija narodnog advokata;
- ▶ NVOi;
- ▶ Mediji itd.

1.5. Rani odgovor koji doprinosi prevenciji

Uprkos uobičajenim percepcijama da su počinioci uvek nepoznati ili udaljeni od kruga žrtve, seksualno nasilje se može desiti u bilo kom okruženju ili mestu i može ga počiniti bilo ko.

Iz tog razloga, kao profesionalci i kao članovi društva, uključujući roditelje, moramo biti na oprezu i prepoznati znakove ili sumnje na seksualno nasilje nad djecom. To nam omogućava da na vreme reagujemo i sprečimo, gde je to moguće, viktimizaciju dece. Seksualno nasilje se može desiti na različitim mestima i okruženjima, uključujući, ali ne ograničavajući se na:

- ▶ Porodicu
- ▶ Širi porodični krug ;
- ▶ Društvo;
- ▶ Obrazovne ustanove/škole [na svim nivoima];
- ▶ Zdravstvene ustanove;
- ▶ Stambene ustanove;
- ▶ Sportske, rekreativne i slične aktivnosti itd.

Osim na mestu, može se sprovesti na mnogo načina, koji su u mnogim slučajevima veoma sofisticirani koristeći metode i radnje koje ostavljaju vrlo malo prostora za sumnju.

Pored klasičnih i tradicionalnih načina koje smo navikli da znamo i vidimo, razvojem i širenjem interneta, načini i oblici seksualnog nasilja nad decom su se alarmantno promenili i proširili.

Važno:

U digitalnom dobu, najveći rizici i mogućnosti za viktimizaciju dece su oni koji se iskorišćavaju putem interneta. Stoga, jedna od oblasti u kojoj moramo biti veoma oprezni su one koje se obavljaju **putem onlajn komunikacije**.

Povećana briga i odgovor treba da budu fokusirani na:

- Bilo koji oblik prijavljivanja ili pregledavanja Interneta;
- Društvene mreže;
- Mejlovi i privatne poruke;
- Internet časkanje;
- Komentari na sajtovima za striming uživo;
- Glasovno ili tekstualno časkanje u onlajn igrama;
- Audio, vizuelni i audio-vizuelni sadržaj.

Odgovor u službi prevencije podrazumeva i obuhvata preduzimanje potrebnih stručnih i zakonskih mera kojima promoviramo prava deteta, podizanje svesti i edukacije dece, roditelja i društva uopšte, kao i donošenje proaktivnih politika i mera za pružanje ruku grupe dece koja su ugrožena, i za podršku roditelja i porodice.

Zakon o zaštiti deteta predviđa neke dodatne obaveze u smislu sprečavanja rizika koji bi mogli dovesti do seksualnog nasilja:

*‘Da bi se obezbedila prava i blagostanje deteta, **trebaju se sprečavati rizici koji ugrožavaju blagostanje i razvoj deteta**. Sprečavanje uključuje percepciju situacije i događaja koji ugrožavaju deteta što je pre moguće i njihovo reagovanje, uključujući identifikaciju razvoja problema i ponašanja deteta, problemi koji se javljaju u porodičnom okruženju, identifikacija zlostavljanja i povećanje zaštitnih mera koje promovišu blagostanje i razvoj deteta’¹.*

⊗

*‘Javne, privatne institucije, i nevladine organizacije, u skladu sa svojim mandatom, **treba darazvijaju mere za sprečavanje potrebe deteta za pomoć i smanjenje postojećih problema**. Mere treba da budu zasnovane na potrebama deteta, da podržavaju odnose između deteta i osoba koja podižu dete, da podržavaju socijalno ponašanje. Takve mere treba da budu dostižne, blagovremene i da imaju pozitivan dugoročni efekat’².*

---

¹ Član 24, stav 1 Zakona o zaštiti dece [Zakon br. 06/L-084]

² Ibid., stav.2

1.6. Upravljanje slučajem i njegove faze

Upravljanje slučajem je metodologija koja obezbeđuje, korak po korak, kontinuirano i efikasno pružanje pomoći pojedincima u potrebi (deci, odraslima ili porodicama) i koja ima za cilj da promoviše i dalje promoviše zaštitu prava i dobrobit seksualno zlostavljanih osoba³.

Istovremeno, u literaturi postoji niz definicija upravljanja slučajem, koje se u celini fokusiraju na karakteristike klijenata kod kojih se koristi, metodologiju koju sledi i njene ciljeve, o čemu će se dalje govoriti. Jedna takva definicija je od Klicpatrick & Holland (2003), prema kojima „upravljanje slučajevima je proces koji pomaže pojedincima i porodicama koji imaju višestruke potrebe za uslugama. Pogodan je za pojedince i porodice na različitim nivoima potreba, kada imaju višestruke složene poteškoće koje zahtevaju niz usluga različitih provajdera“. Ciljevi upravljanja slučajem su mobilizacija snaga pojedinca/porodice, prikupljanje resursa i maksimiziranje funkcionalnih sposobnosti pojedinca/porodice⁴.

U pravnom aspektu zaštite deteta žrtve nasilja, upravljanje slučajem se vrši po procedurama definisanim Zakonom o socijalnim i porodičnim uslugama i Zakonom o zaštiti deteta.

Za praktične svrhe ovog vodiča imamo model koji realizuje Multidisciplinarni okrugli sto za pomoć u upravljanju slučajevima (MOPUS), što znači *‘Multidisciplinarni okrugli sto za pomoć u upravljanju slučajevima – podrazumeva multidisciplinarnu grupu koja obuhvata stručnjake iz odgovarajućih institucija za zaštitu deteta i druge aktere koji zastupaju raznovrsnost disciplina, koji su odgovorni za zaštitu deteta, i koji međusobno deluju i koordiniraju njihova nastojanja za tretiranje specifičnih slučajeva, zlostavljanja, maltretiranja i zanemarivanja dece, na osnovu najboljeg interesa deteta’*⁵.

Profesionalac ili tim koji vodi proces naziva se **rukovodilac slučaja⁶ ili tim za upravljanje predmetima.**

³ Državni protokol za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja

⁴ UPRAVLJANJE SLUČAJIMA U USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE, januar 2014, strana 12. Pripremila: Alketa Lasku, consultant Stephanie Delaney

⁵ Zakon o zaštiti dece [Zakon br. 06/L-084], član 3, stav 1. tačka 1.41.

⁶ Zakon o zaštiti dece [Zakon br. 06/L-084], član 3, stav 1. tačka 1.43, rukovodilac slučaja - podrazumeva odgovorno službeno lice koje imenuje organ starateljstva, za upravljanje slučajem deteta, koji u saradnji sa relevantnim zainteresovanim stranama, procenjuju potrebe deteta i sastavljaju plan brige

U zavisnosti od specifičnosti i okolnosti u kojima se slučaj dogodio, upravljanje slučajem gde je dete žrtva seksualnog nasilja obavlja se najmanje prema ovim fazama:

Ove faze, a ne samo, treba da obuhvate, gde je moguće, radnje koje su definisane u fazama za upravljanje slučajevima prema metodama socijalnog rada koje primenjuju službenici socijalne službe, kao i onima definisanim u Državnom protokolu za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja.

Važno:

Upravljanje predmetima, odnosno njegove faze nikada nisu jedinstvene i šablone ne treba koristiti za sve slučajeve na isti način. Oni uvek moraju biti podvrgnuti redovnoj i veoma striktnoj evaluaciji i preispitivanju kako bi uvek bili prilagođeni potrebama deteta žrtve.

Rukovodilac slučaja i drugi profesionalci koji su deo upravljanja slučajem moraju biti fleksibilni i pažljivi kad god je potrebno da unesu neophodne izmene i dodatke i ne moraju nužno biti vezani sa definisanim fazama.

DEO 2: POSTUPAK IDENTIFIKACIJE I ISTRAGE

2.1. Informacije i pomoć pre i tokom procesa

Svi stručnjaci, bez izuzetka, moraju da pruže pomoć deci žrtvama ili svedocima seksualnog nasilja, kao i da ih informišu o svim pravima, uslugama i mehanizmima koji su na raspolaganju. Ovo uključuje informacije pre i tokom procesa i svih krivičnih faza.

Zakonik pravde o maloletnicima [ZPM] priznaje pravo na informacije i pomoć ne samo detetu žrtvi i svedocima, već i roditeljima i starateljima deteta (videti član 119).

Ko treba da bude informisan i kome treba pomoći?

- ▶ Dete žrtva ili svedok
- ▶ Roditelji
- ▶ Usvojilac,
- ▶ Staratelj,
- ▶ Ovlašćeni Predstavnik,
- ▶ Branilac žrtve

Kada ih treba obavestiti i pomoći?

- ▶ Od svog prvog kontakta sa sudskim procesom; i
- ▶ I tokom čitavog tog procesa

O čemu treba da budu obavešteni?

- ▶ Krivični postupci koji uključuju punoletna lica i maloletnike, uključujući ulogu deteta žrtve ili svedoka, značaj, vreme i način svedočenja, i način na koji će biti sprovedeno ispitivanje tokom pripremnog postupka ili suđenja;
- ▶ Postojeći mehanizmi podrške za deteta žrtvu ili svedoka prilikom podnošenja žalbe i učestvovanja u pripremnom postupku ili sudskom postupku, uključujući i nametanje ovlašćenog predstavnika ili drugog odgovarajućeg lica imenovanog za pružanje pomoći naraspolaganju žrtvama;

- ▶ Posebno mesto i raspored saslušanja i drugih relevantnih događaja;
- ▶ Dostupnost zaštitnih mera;
- ▶ Postojeći mehanizmi za preispitivanje odluke koje utiču na dete žrtvu ili svedoka;
- ▶ Odgovarajuća prava dece žrtava i svedoka;
- ▶ Postojeće mogućnosti za dobijanje naknade od počinioca krivičnog dela ili od države kroz sudsku parnicu, parnični postupak i druge procedure;
- ▶ Dostupnost zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i drugih relevantnih usluga i alata koji omogućavaju korišćenje ovih usluga, kao i dostupnost saveta ili pravnog zastupnika ili neke druge vrste i hitna finansijska pomoć, ako je tako nešto moguće učiniti;
- ▶ Napredak i rešavanje specifičnih problema, uključujući i zaustavljanje, hapšenje i držanje u pritvoru optuženog, bilo koja promena ove situacije, odluka tužioca, relevantna dešavanja nakon završetka postupka i konačnog rezultata slučaja.

Pažnja:

Dete kao žrtva ili svedok, iako se po zakonu smatra strankom u postupku, mora biti tretirano i zaštićeno u zakonskim okvirima sa posebnom pažnjom. Ovo je neophodno jer su deca ranjivija iz nekoliko razloga: često nemaju dovoljno znanja i iskustva da u potpunosti razumeju prirodu i posledice sudskog postupka, mogu imati visoku emocionalnu osetljivost i različito reagovati na stres i traumu, a na njih može negativno uticati učešće u sudskim sporovima.

2.2. Identifikacija deteta žrtve

Identifikacija deteta žrtve seksualnog nasilja je prvi i najvažniji korak, jer ostale faze procesa umnogome zavise od vremena, mesta, načina i oblika u kome dete identifikujemo. Sa identifikacijom deteta uspeći smo da ostvarimo najteži deo, koji se odnosi na otkrivanje nasilja i odvođenje deteta iz nasilnika i sredine u kojoj je nasilje izvršeno.

Identifikaciju seksualnog nasilja mora izvršiti:

- Roditelji ili staratelji;
- Škole i obrazovne ustanove;
- Centar za socijalni rad;
- Zdravstvene ustanove;
- Stručnjaci za zaštitu dece;
- Policija;
- Tužilaštvo i sud;
- Javne institucije na opštinskom i centralnom nivou;
- Privatne institucije;
- Nevladine organizacije;
- Mediji;
- Kao i svako fizičko ili pravno lice koje dolazi u kontakt sa detetom, kao i samo dete za svoje vršnjake.

Koji su znaci seksualnog nasilja?

Poznavanje znakova i simptoma i faktora rizika kod deteta ili ponašanja deteta i porodice mogući su pokazatelji seksualnog nasilja, stoga je neophodno poznavati i upoznati se sa ovim znakovima:

Fizičke manifestacije seksualnog zlostavljanja dece	Manifestacije ponašanja seksualnog zlostavljanja dece	Emocionalne manifestacije seksualnog zlostavljanja dece ⁷
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Krvarenje u genitalnom i analnom području ▶ Modrice u genitalnom i analnom području ▶ Poteškoće u hodanju ▶ Svrab u predelu genitalija ▶ Trudnoća ▶ Povrede samopovređivanja [kao što su od pokušaja samoubistva] ▶ Značajno povećanje ili gubitak težine [od poremećaja apetita] ▶ Problemi sa spavanjem 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Zloupotreba alkohola i supstanci ▶ Agresija ▶ Mokrenje u krevet ▶ Delinkvencija ▶ Narušeni vršnjački odnosi ▶ Poremećaji u ishrani ▶ Neprijateljstvo ▶ Hiperaktivnost ▶ Narušeno poverenje; ▶ Laganje ▶ Noćne more ▶ Fobije ▶ Bežanje od kuće ▶ Seksualizovano ponašanje ▶ Samopovređivanje ili samosakaćenje ▶ Samoubilačke misli i pokušaji 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Anksioznost ▶ Bes ▶ Optuživanje ▶ Poricanje ▶ Depresija ▶ Uznemirenje ▶ Uznemirenje ▶ Krivica ▶ Nisko samopoštovanje ▶ Samomržnja ili samoprezir ▶ Šok ▶ Simpatija i sažaljenje prema prestupniku ▶ Osvetoljubivost ▶ Emocionalno povlačenje ▶ Bezvrednost

⁷ Program obuke o postupanju sa decom žrtvama i decom svedocima zločina za službenika za sprovođenje zakona. 2016 Njujork. Publikacija UNICEF-a i UNODC-a. Strana 31

2.3. Prijavljenje

U slučaju sumnje ili identifikacije slučaja, svako lice je dužno da bez odlaganja prijavi i uputi sve dobijene informacije u vezi sa osnovanom sumnjom da je dete seksualno zlostavljano. Obaveza takođe uključuje identifikaciju svih situacija i okolnosti i ne podleže zastarelosti prijave slučaja.

Kakav je oblik i sadržaj prijava?

Ko je dužan da prijavi⁸:

- Svako lice;**
- Roditelj ili staratelj;**
- Stručnjak za zaštitu dece koji uključuje, ali nije ograničen:** (vaspitači, nastavnici, lekari, stomatolozi, medicinske sestre, psiholozi, socijalni radnici, policajci, ili predstavnik nevladinih organizacija za zaštitu deteta, i svako ko ima razloga da sumnja da je dete pretrpelo zlostavljanje...)⁹.

Kada postoje opravdane sumnje o slučaju silovanja, slučaj se mora prijaviti ili usmeno ili pismeno, shodno tome. U slučajevima kada okolnosti ne podnose odlaganje sastavljanja pismenog prijavi, zbog štete koja može nastati, dovoljno je sačiniti usmenu prijavu, a zatim, u skladu sa zahtevima i potrebama predmeta, priložiti prijavu u pisanoj formi.

Bez obzira na to da li je prijava usmeni ili pismeni, moraju se dati najmanje sledeći podaci o detetu žrtvi:

- Ime i starost žrtve;
- Imena i kontakt podaci roditelja ili staratelja;
- Razlozi sumnje na nasilje;
- Opis i utvrđivanje fizičkih povreda oštećenog [ako je to moguće];
- Ako je poznato, opišite osumnjičenog počinioca;
- Opis stanja deteta, moguće povrede;

⁸ Član 26 Zakona o zaštiti dece [Zakon br. 06/L-084]

⁹ Pored toga, Zakonik pravde o maloletnicima u članu 114 predviđa obavezu prijave i podnošenja krivične prijave „Obaveza prijave krivičnih dela u kojima je dete žrtva“

- Fotografisanje deteta, mesta i povreda, snimanje izjava deteta ili njegovih prijatelja o okolnostima nasilja¹⁰;
- Trenutna lokacija žrtve;
- Poznate informacije o incidentu ili hronologija događaja.

Svi oni koji ne prijave sumnjive i identifikovane slučajeve krivično su odgovorni i mogu biti kažnjeni kaznom i zatvorom.

Važno je napomenuti da Krivični Zakonik Republike Kosovo predviđa 4 kvalifikacione okolnosti za sva lica koja mogu da počine krivično delo ako ne prijave slučaj.

- Stav 1. može izvršiti krivično delo '**...bilo ko**'
- Stav 2 predviđa porodični krug '**roditelj, usvojlac ili staralac**'
- Stav 3, je predvideo '**profesionalci**'
- Stav 4. je predvideo kao najtežu okolnost '**do smrti ili ozbiljnog narušavanje zdravlja deteta, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od jedne**'

Krivično sankcionisanje neprijavlivanja:

1. Neovisno od drugih zakonskih odredbi, ko ima razloga da sumnja da je neko dete pretrpelo događaj u kojem je bilo zlostavljano, maltretirano, napušteno ili zpušteno i ne prijavi odmah zlostavljanje ili nebrigu, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri [3] godine.
2. Kad krivično delo iz stava 1. ovog člana izvrši roditelj, usvojlac ili staralac, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od šest [6] meseci do tri [3] godine.
3. Ko u toku svog profesionalnog rada vezanog za decu ima razloga da sumnja da je dete pretrpelo događaj u kojem je bilo zlostavljano, maltretirano, napušteno ili zpušteno, ili je bilo izloženo nasilju ili pretnji upotrebom nasilja i ne prijavi slučaj odmah, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju od tri [3] meseca do tri [3] godine.
4. Kad je krivično delo iz stava 1, 2. ili 3. ovog člana dovelo do smrti ili ozbiljnog narušavanje zdravlja deteta, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od jedne [1] do osam [8] godina

Član 247. Neprijavlivanje Zlostavljanja Deteta. Krivični Zakonik Republike Kosovo

¹⁰ Samo Policija i tužilaštvo mogu da fotografišu i uzimaju izjave. Ovo je da bi se izbegla mogućnost curenja informacija

Gde prijaviti?

- u policiji;
- u nadležnom Centru za socijalni rad
- u kancelariji za zaštitu žrtava [Branilac žrtava];
- u liniji za pomoć; ili
- kod bilo kojeg pouzdanog lica, nosioca javne odgovornosti ili relevantne institucije.
- u nevladinim organizacijama specijalizovanim za pružanje usluga za decu

Kako treba prijaviti?

- pismeno [pošta, e-mail ili drugi oblik]; ili
- usmeno [uz fizičko prisustvo, telefon i sl.].

2.4. Razvoj istražnog postupka

Istraga i prikupljanje dokaza su neophodni u slučajevima seksualnog nasilja i sprovode ih isključivo policijske službenice/ policijski službenici i državni tužilac, koji moraju biti iskusni i dobro obučeni i moraju koordinirati radnje sa CSR. Policijski službenik treba da otkrije incident sa različitih mesta i ljudi, na primer sa mesta zločina, elektronskih uređaja, društvenih medija, intervjuisanja svedoka, itd., da identifikuje osumnjičenog i dokaže njegovu vezu sa žrtvom ili mesto zločin.¹¹

Krivična dela izvršena protiv dece **istražuju policijski službenici specijalizovani** u toj oblasti.

Član 109 stav. 2 ZPM

Nije slučajno da je Zakonik pravde o maloletnicima u ovoj odredbi odredio specijalizaciju policijskih službenika, jer istraživanje krivičnih dela počinjenih nad decom uopšte, ali sa posebnim osvrtom na seksualno nasilje, zahteva veoma duboko i sveobuhvatno znanje, što se ne može postići bez stvarne specijalizacije.

Obaveštenje i koordinacija sa Tužilaštvom:

Istraga se mora sprovesti u punoj koordinaciji sa Državnim tužilaštvom i drugim stručnjacima koji su odgovorni u ovoj fazi. Policijski službenici su dužni da obaveste Tužilaštvo o svakoj radnji i da preduzmu potrebna uputstva i odluke kad god je to potrebno.

¹¹ Državni protokol za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja, strana 51

Izlazak na mesto događaja:

Po dobijanju informacija ili utvrđivanju da je dete seksualno zlostavljano, policijski službenici odmah izlaze na mesto događaja. CSR takođe treba da bude priključen timu policajaca.

Tim na licu mesta treba da prouči i pripremi se analizom podataka, ako ih ima, u vezi sa:

- događajom koji se desilo;
- šta se desilo?
- gde se to dogodilo?
- da li je nasilnik agresivan, ili ima opasna sredstva?
- da li je život žrtve u opasnosti?
- da li je potrebna hitna zdravstvena pomoć?
- lokacija;
- ko je prisutan osim žrtve?
- ako je poznat autor dela, njegovi podaci;
- prošlost krivičnog dela učinioca;
- ako je došlo do nasilja u porodici, obezbediti da dete napusti porodicu;
- obezbeđivanje da mesto događaja i dokazi nisu oštećeni ili izgubljeni;

Prikupljanje dokaza:

Policijska službenica službenik incidenta sa različitih mesta i ljudi, na primer sa mesta zločina, elektronskih uređaja, društvenih medija, iz intervjuisanja svedoka, itd., kakobi se identifikovao osumnjičeni i dokazala njegova povezanost sa žrtvom ili mestom zločina.

Važno je da istrage o zločinima seksualnog nasilja počnu blagovremeno, da budu vođene profesionalno, da se ispune dokazni i istražni zahtevi i da se koriste sva raspoloživa sredstva za identifikaciju i hapšenje osumnjičenog. **Tokom čitavog procesa, mora se voditi računa i mora se garantovati sigurnost i dostojanstvo žrtve**¹²

Prikupljanje dokaza od strane Policije obično se odvija paralelno sa istragom incidenta i odnosi se na forenzički tretman lica mesta, njegovo obezbeđivanje, kao i prikupljanje dokaza i slanje u laboratoriju na dalja ispitivanja. Policijske službenice službenici moraju zaštititi integritet dokaza na licu mesta i održavati lanac čuvanja dokaza propisnim obeležavanjem, pakovanjem i etiketiranjem svih

---

¹² Državni Protokol Za Tretiranje Slučajeva Seksualnog Nasilja, strana 51

prikupljenih dokaza. DNK dokaz igra ključnu ulogu u istrazi seksualnog nasilja. Uzorke sa tela žrtve osumnjičenog kao počinioca seksualnog nasilja kao i njihovu odeću uzima isključivo lekar sudske medicine.¹³

Nastavak i završetak istraga:

Istražni postupak se nastavlja i završava po pravilima definisanim u Zakonik pravde o maloletnicima [ZPM] i Zakonik o krivičnom postupku Kosova [ZKPK] sa posebnim naglaskom na delove i odredbe koje regulišu učešće dece žrtava i svedoka seksualnog nasilja.

Ovo uključuje sve potrebne faze i radnje, od intervjua sa žrtvom do podizanja optužnice i početka suđenja.

2.5. Procena potreba

Nakon što dobije početnu procenu slučaja od strane menadžera CSR-a za dečiju zaštitu, Multidisciplinarni okrugli sto za pomoć i upravljanje slučajevima [MOPUS] ima zadatak da preduzme sve neophodne mere i radnje za proveru dobijenih informacija i pregled slučaja.

Procena slučaja iz tabele može se izvršiti u dve faze:

Prva procena	Sveobuhvatna procena
Prva procena treba da bude brza procena nivoa rizika, koja na osnovu informacija dobijenih od početne procene treba da se izvrši u roku od 24 sata, a najviše 48 sati nakon predstavljanja slučaja okruglom stolu;	Sveobuhvatna procena detaljnije utvrđuje nivo rizika u kojem se dete nalazi i treba da se završi u roku od 21 dana nakon što se slučaj iznese pred okrugli sto.

¹³ Ibid., strana 53

Da bi se obezbedila najbolja zaštita interesa deteta, prva procenasa okruglog stola treba da sadrži:

- Bezbednost dece i nivo rizika u kratkom roku;
- Osnovne potrebe kao što su stanovanje, hrana, higijena i zdravstvena zaštita;
- Preduzimanje mera i davanje preporuka o uslugama koje su neophodne da bi se zadovoljile potrebe identifikovane u vanrednim situacijama.

Tokom **sveobuhvatne evaluacije**, multidisciplinarni okrugli sto za pomoć u upravljanju slučajevima treba da uzme u obzir:

- Nivo rizika u kome se dete nalazi u kratkom, srednjem i dugoročnom periodu;
- Koji su faktori rizika;
- Koje su potrebe deteta prema uzrastu i razvoju, procenjujući potrebe deteta, porodice ili hraniteljske porodice u kojoj dete živi.
- U slučaju da je dete pod zaštitom ili stavljanjem hraniteljske porodice kao rezultat posebne sudske odluke, sveobuhvatna procena treba da obuhvati i sudsku odluku kako bi se sudska mera potvrdila.

Sveobuhvatna evaluacija treba da uključuje, ali nije ograničena na:

- Posmatranje i razgovor sa detetom u skladu sa uzrastom i komunikacijskim veštinama deteta, sa roditeljima, članovima porodice i drugim licima koja su dobro upoznata sa situacijom deteta i porodice;
- Obilazak mesta stanovanja deteta od strane rukovodioca slučaja koji može zahtevati da bude u pratnji policijskog službenika tokom posete, u slučajevima kada roditelj ili zakonski staratelj nije kooperativan;
- Prikupljanje i analizu potrebnih podataka od strane stručnjaka drugih službi sa kojima su dete i porodica bili u kontaktu, kao što su policija, zdravstvo, obrazovanje, druge socijalne ustanove, nevladine organizacije i dr;
- Procenu povreda nanetih detetu odnosno procenu rizika kome je dete izloženo;
- Utvrđivanje mera i usluga koje se mogu koristiti za pružanje zaštite detetu u njegovoj porodici;

- Preporuka ako je slučaj otvoren za daljemere i usluge u centru ili upućivanje na - druge službe.
- Svi podaci prikupljeni moraju se evidentirati u posebnom obrascu zaprocenu slučaja.
- Sveobuhvatna procena mora biti završena najkasnije petnaest [15] radnih dana od prve procene i unapred je dužna da proveri identifikovane ili prijavljene podatke u slučajevima kada je dete kome je potrebna zaštita na srednjem i visokom nivou rizika.

Preporuku za zaštitnu meru i sveobuhvatnu procenu poslati nadležnim institucijama na odobrenje od strane suda.

Uputstvo:

Pored koraka opisanih za procenu od strane MOPUS-a, rukovodilac slučaja kojeg imenuje CSR može, na osnovu svoje profesionalne procene, da vrši i druge procene sa drugim stručnjacima i različitim institucijama, u zavisnosti od potreba i zahteva za zaštitu i tretman deteta-žrtva ili svedok seksualnog nasilja.

2.6. Slanje u Dom za zaštitu deteta

Pored tretmana i zaštite u pravnom i procesnom smislu, mora se obezbediti i život deteta, s obzirom na to da počinioci ovih krivičnih dela mogu biti članovi porodice, društvenog kruga, a u određenim slučajevima i lica koja deluju u organizovani kriminal.

Okrivljeni nastoje da strahom, pretnjama ili drugim srodnim oblicima utiču na dete da se ne izjašnjava ili čak svedoči skrivajući i menjajući činjenice i iskaze kako bi istraga išla u korist okrivljenih.

Garantovanje bezbednosti deteta kao žrtva ili svedok seksualnog nasilja treba da obuhvata sledeće mere, ali ne samo:

- zaštitne i bezbednosne mere, u cilju sprečavanja daljeg nanošenja štete, zastrašivanja ili odmazde prema njima;

- striktna primena principa poverljivosti u pogledu informacija i svedočenja;
- eliminisanje kontakta sa optuženim;
- ne otkrivajući lokaciju deteta, ako boravi u prihvatilištu.

Izuzetno važan deo koji utiče na bezbednost života deteta žrtve ili svedoka seksualnog nasilja je tajnost informacija i podataka koji se odnose na sadašnjost i prošlost deteta.

Poverljivost podataka i informacija je obaveza svih lica i stručnjaka koji rade sa decom žrtvama ili svedocima.

Poverljivost informacija:

Pored postojeće pravne zaštite privatnosti dece žrtava ili svedoka, sa izuzetkom člana 12 stav 3 ove glave, sva lica koja rade sa decama žrtvama ili svedocima, trebaju očuvati poverljivost svih informacija o deci žrtvama i svedocima, koje su dobili tokom obavljanja svojih dužnosti.

[Član115 ZPM]

Poverljivost:

- 1.Svi postupci koji uključuju maloletnika su poverljivi. Nikakvo snimanje postupka, uključujući tonsko ili video snimanje, ne sme biti objavljeno bez odobrenja suda.
- 2.Samo deo presude donete u toku postupka koji je odobren za objavljivanje sme da bude objavljen.
- 3.Kada je odobreni deo snimanog postupka ili odluke objavljen, lični podaci koji mogu da budu iskorišćeni za identifikaciju maloletnika ne smeju da budu otkriveni.
- 4.Odredbe ovog člana primenjuju se u postupcima koji obuhvataju punoletno lice kome se sudi za krivična dela koja je izvršio kao maloletnik.

[Član 47 ZPM]

2.7. Bezbednost života deteta¹⁴

Institucionalne inovacije:

Zakon o zaštiti dece (ZZD), u okviru brojnih inovacija koje je doneo u pogledu zaštite dece, predvideo stvaranje domova za zaštitu dece:

Prema članu 30, stav 2 i 3 ZZD: "Domovi za zaštitu deteta pružaju hitne usluge za zaštitu dece, ne duže od tri [3] dana."

6

"Domovi služe i kao centri za obavljanje postupaka za sve slučajeve nasilja, sa posebnim naglaskom na krivična dela protiv seksualnog integriteta, kada je dete žrtva ili svedok. Pružanje savetodavnih usluga, naročito različitih terapija i služe kao privremeni smeštaj dece koja se nemogu vratiti kući, ne mogu se smestiti u porodičnom smeštaju ili dece koja su kući ali zahteva se njihovo uklanjanje zbog visokog rizika ugrožavanja njihovog života ili zdravlja."

Kada se dete smešta u Dom?

Domovi dječije zaštite pružaju hitne službe i zaštitu djeteta do pronalaženja rješenja u najboljem interesu djeteta, a ne duže od tri [3] dana, povratka u porodicu ili kroz osnovne oblike pravne i porodične zaštite, iz sledećih razloga, kada organ starateljstva ima opravdane razloge:

- da postoji ozbiljan neposredan rizik po zdravlje, bezbednost ili dobrobit deteta i da detetu treba bezbedno mesto i njega;
- kada se sazna za postojeću opasnost po dete usled zlostavljanja, maltretiranja, zanemarivanja ili bilo koje opasnosti koja detetu pretili, za šta se hitno moraju preduzeti mere zaštite ličnosti, prava i interesa deteta;

¹⁴ Koncept Kuće za zaštitu dece prvi put je uveden na Islandu i preuzet iz iskustva sa Centrima za podršku deci [Child Advocacy Centers - CAC] u Sjedinjenim Američkim Državama. U Evropi, podržava ga projekat PROMISE, finansiran od strane EU, kao i rad Saveta Evrope. Iako su nordijske zemlje bile među prvim usvajacima ovog koncepta, danas gotovo 20 zemalja u Evropi ima bar jednu Barnahus ili je na pragu osnivanja takvog centra. Više informacija: <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>

- da je detetu, zbog posebnih okolnosti ili potreba, potrebna hitna zaštita, ne isključujući nijednu kategoriju dece kojoj su potrebne usluge i zaštita;

Akcije pre smeštaja u Dom?

Nakon dobijanja obaveštenja i upućivanja slučaja iz policije Centru za socijalni rad, predmet se identifikuje i procenjuju kriterijumi za smeštaj.

Centar za socijalni rad prilikom utvrđivanja slučaja dužan je da pruži dokaze i evidentira sledeće podatke:

- izvor preporuke;
- ime i prezime deteta;
- datum rođenja deteta;
- lokacija deteta;
- ime i prezime roditelja i mesto rođenja [ako je poznato];
- trenutne okolnosti za dete;
- socijalni izveštaj [anamneza];
- ako je pokrenut krivični postupak, uvid u krivičnu prijavu ili bilo koju informaciju koja pomaže u razumevanju stanja deteta.

Centar za socijalni rad procenjuje potrebe i konstatuje da su ispunjeni kriterijumi za smeštaj deteta u Dom. U slučajevima kada Centar za socijalni rad utvrdi da su ispunjeni uslovi za smeštaj deteta u Dom, obaveštava Koordinatora Doma i zajednički preduzimaju korake za smeštaj deteta.

Pre smeštanja deteta u Dom potrebno je pribaviti saglasnost deteta, a kada to nije moguće zbog uzrasta ili mentalnih sposobnosti, taj pristanak mora dati roditelj koji ne učestvuje u krivičnom delu ili ovlašćeni staratelj dete. Saglasnost mora biti u pisanoj formi i smešten u dosijeu deteta.

Kako se vrši prevoz?

Prevoz do kuće se mora obaviti:

- poštovanjem i garantovanjem dostojanstva deteta;
- na prijateljski način;
- izbegavanjem stigmatizacije ili bilo koje posebne traume;
- prevozna sredstva i prateće osoblje moraju biti civilni i neuniformisani;

- imajući hranu i piće tokom prevoza [u slučajevima kada je vreme transporta toliko dugo da utiče na ishranu deteta]

Prevoz deteta mora biti u pratnji najmanje vođitelja slučaja ili zakonitog staratelja. Izuzetno, u slučajevima visokog rizika, prilikom prevoza mora biti prisutan i policijski službenik.

Sa kim dete ostaje?

U principu, braća i sestre se ne razdvajaju tokom smeštaja, sve dok nije jasno procenjeno da postoji visok rizik od bilo kakvog oblika nasilja ili bilo kakvog drugog opravdanja koje opravdava razdvajanje u njihovom interesu. U slučaju njihovog razdvajanja, u svakom trenutku treba nastojati da se ujedine, da imaju redovan kontakt između njih, sve dok to nije protiv želja i volje potonjih.

Izuzetno, u Dom sa djetetom mora boraviti i majka ako:

- dete je u dojenjem periodu;
- maloletno dete je žrtva istog krivičnog dela učinjenog protiv majke;
- zbog mladosti, biti sam i biti odvojen od majke može uticati i izazvati dalju traumu.

Referenca:

Koraci i uputstva navedena u ovim smernicama u vezi sa isporukom, smeštajem, rukovanjem i odvođenjem deteta iz doma su uputstva preuzeta iz modela domova koji već rade širom Evrope. Ove smernice su podložne promenama, stoga bi sva buduća pozivanja na domove za zaštitu dece trebalo da budu zasnovana na podzakonskom aktu koji će izraditi i odobriti Vlada. [U vreme izrade ovih smernica, ovaj podzakonski akt nije objavljen u Službenom glasniku, poslednji put kliknut 29. januara 2024. godine].

Prema ZZD-u, član 30. stav 7. "Organizacija i delokrug Domova za zaštitu dece regulisana je podzakonskim aktom predloženim od strane relevantnog Ministarstva rada i socijalne zaštite i usvojenim od strane vlade."

2.8. Upućivanje predmeta i povratak u porodično okruženje ili slanje u porodični ili stambeni smeštaj

Proces postupanja sa detetom žrtvom seksualnog nasilja uključuje mnoge radnje koje uključene institucije i stručnjaci moraju da preduzmu. Prelazak deteta iz jedne službe u drugu podrazumeva upućivanje predmeta na odgovarajuće adrese, a sve to kako bi dete dobilo i prihvatilo ono što mu po zakonu pripada.

Ustupanje predmeta (deteta) treba da se odvija u skladu sa multisektorskim i sveobuhvatnim pristupom. Uprkos upućivanju i pružanju usluga od strane različitih institucija, jedan aspekt koji je veoma osetljiv i o kome treba voditi računa odnosi se na porodični status deteta.

U slučajevima kada je dete napustilo dom ili porodičnu sredinu, svi stručnjaci moraju pojačati brigu i preduzeti radnje kako bi se ono po mogućnosti vratilo u pređašnje stanje, odnosno u svoj porodični krug i okruženje.

Deo faza upućivanja i istrage je uklanjanje deteta iz porodičnog okruženja i slanje u dom radi zaštite deteta, što podrazumeva kratak vremenski period.

Nakon perioda boravka u domu radi zaštite deteta, dete u principu mora da se vrati u porodično okruženje, a ukoliko to nije moguće, treba da se obezbedi mogućnost njegovog smeštanja u neki od oblika alternativnog zbrinjavanja kao što su: Porodično stanovanje ili Stambeno stanovanje.

Smeštanje, tretiranje uključujući i odvođenje deteta iz porodičnog ili stambenog smeštaja vrši se u skladu sa Zakonom o socijalnim i porodičnim uslugama i odgovarajućim Administrativnim uputstvima koja su na snazi.

Savet:

Smeštanje deteta u porodični ili rezidencijalni smeštaj ne bi trebalo da doprinese nastavku traume ili nasilja izazvanog odvajanjem ili odlaskom od roditelja i porodice, naprotiv, trebalo bi da utiče na olakšavanje tranzicije, kao i na neophodnu pripremu da dete nastavi da živi u porodičnom ili stambenom smeštaju, u uverenju da živi sa roditeljima, ili sa osećanjem da će se uskoro vratiti roditeljima, kad je to moguće.

U zavisnosti od stepena telesnih povreda i psihičkog stanja, uključeni stručnjaci bi trebalo da **upute slučaj ovim službama**, ali ne ograničavajući se na:

- Medicinske;
- Psihološke;
- Socialne;
- Obrazovne;
- Rehabilitacijske;
- Pravne;
- Rekreativne itd.

2.9. Prijateljsko intervjuisanje i komunikacija sa detetom

Intervjui u CSR, policiji ili čak na sudu su stresni i sa mogućnošću povećanja stepena traume. Dete kao žrtva seksualnog nasilja u nekim slučajevima možda nije svesna posledica svojih radnji ili nečinjenja, i možda neće moći da proceni težinu svog postupka dok se ne pojavi u CSR, u policijskoj stanici ili u bilo kojoj instituciji koja je deo pravosudnog sistema. U svakom slučaju, njegoa ili njena prava moraju biti zaštićena tokom istražnog procesa, međutim primena odgovarajućih tehnika intervjuisanja i korišćenje metoda prilagođenih deci je od suštinskog značaja.

A) Prijateljske tehnike intervjuisanja	
Trebate da	Ne trebate da
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Posvetite detetu nepodeljenu pažnju; ✓ Delujte prijateljski pokazujući svoje detalje, interesovanje i poštovanje prema detetu; ✓ Prepoznajte poteškoću u razgovoru sa detetom, pokušajte da uspostavite prijateljski odnos; ✓ Koristite jezik koji dete razume; ✓ Posvetite detetu nepodeljenu pažnju;	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Dozvolite prekid tokom razgovora, npr. telefonski pozivi, razgovor sa nekim drugim, ometanje drugim radnjama; ✗ Pretpostavljate da dete poznaje ceo događaj i situaciju; ✗ Odmah fokusirate na sumnje ✗ Koristite žargon i službeni jezik

- ✓ Delujte prijateljski pokazujući svoje detalje, interesovanje i poštovanje prema detetu;
- ✓ Prepoznajte poteškoću u razgovoru sa detetom, pokušajte da uspostavite prijateljski odnos;
- ✓ Koristite jezik koji dete razume;
- ✓ Postavljajte samo otvorena pitanja; pokušajte da dobijete verziju deteta o tome šta mu se dogodilo;
- ✓ Budite oslonac deteta i porodice; obezbediti dete;
- ✓ Slušajte pažljivo; dajte komentare
- ✓ Budite svesni svih osećanja koja su nastala tokom razgovora i kako ona utiču na dete;
- ✓ Budite iskreni;
- ✓ Koristite prevodioce za dete kome je potrebna [ako je neophodno] koji razumeju pitanja pouzdanosti;
- ✓ Sedite u visini detetovih očiju – dozvolite detetu da prvo sedne, a zatim i vama;
- ✓ Ako ste dobili dozvolu suda za poseban razgovor, onda obavestite dete o ovoj akciji;
- ✓ Pitajte dete da li je spremno za razgovor i da li je razumelo svrhu ovog razgovora?
- ✓ Dajte vremena i nemojte žuriti dete u davanju odgovora.
- ✗ Vodimo razgovor postavljanjem da/ne pitanja
- ✗ Optužite dete i da držite neku stranu
- ✗ Budite uznemireni od tišine
- ✗ Izrazite procene za informacije koje dobijete od deteta
- ✗ Lažite
- ✗ Koristite dete kao prevodioca;
- ✗ Da sednete iza stola;
- ✗ Lažete deteta za dozvolu za razgovor
- ✗ Ne uzimajte u obzir preliminarnu pripremu koja je rečeno detetu pre intervjua
- ✗ Date obećanja koja ne možete održati

Dodatna uputstva

- Intervjui treba da se obave što je pre moguće nakon što se pojavi optužba ili sumnja na zlostavljanje;
- Detetu treba omogućiti da se oseća podržano i sigurno tokom intervjua, uz prisustvo i podršku psihologa;
- Razvojni stadijum deteta i njegove potrebe treba uzeti u obzir prilikom planiranja intervjua;
- Karakteristike deteta, porodično okruženje deteta i osobine ispitivača treba uzeti u obzir prilikom planiranja intervjua;
- Deci treba pružiti priliku da ispričaju svoju priču na svoj način, pre nego što im se postave eksplicitna pitanja;
- Pitanja treba započeti otvorenim pitanjima, dok direktna ili sugestivna pitanja treba sačuvati za kasniji deo intervjua.

Gde se održava intervju?

Intervju treba da se odvija u neformalnom okruženju i osoba koja intervjuiše treba da bude u mogućnosti da razgovara sa decom.

Intervju se može i poželjno obaviti:

- Kod kuće [osim ako se nasilje dogodilo tamo];
- U Centru za socijalni rad;
- U zdravstvenim ustanovama;
- U specijalizovanim nevladinim organizacijama (NVO)
- Gde god se dete oseća udobno i bezbedno

Osim, u slučajevima kada se razgovor ne može obaviti na gore navedenim mestima, onda se može obaviti i u policijskoj stanici, ali samo u prostorijama koje su prijateljske i gde se podaci o slučaju čuvaju kao poverljivi. Policajac i svi ostali prisutni tokom intervjua **moraju biti u civilnoj odeći i ne pokazivati oružje ili bilo koji predmet** koji privlači pažnju deteta.

Trajanje intervjua

Ako je moguće, intervju ne bi trebalo da traje duže vreme, da ne bi zamarali decu. Uvek i zavisno od stanja deteta treba napraviti pauzu i ponuditi detetu mogućnost da se opusti kroz igru ili aktivnost koja utiče na njegovo opuštanje.

Pitanja koja treba uzeti u obzir prilikom intervjuisanja dece:

- Razvojna faza deteta
- Detetov nivo razumevanja
- Pamćenje deteta, sugestibilnost
- Detetovo znanje i upotreba jezika
- Kultura i religija deteta
- Obrazovni nivo deteta
- Detetov kapacitet da vidi događaje koji su mu se desili u širem kontekstu događaja oko sebe
- Psihološko stanje deteta
- Nivo resursa i podrške koji su dostupni detetu
- Da li je dete možda naučilo priču da ispriča istražiteljima ili policiji, ili je verovatno da će na njega uticati strah ili prinuda

B) Efikasna komunikacija sa detetom¹⁵	
Stvari koje slušanje čine efikasnim:	Stvari koje slušanje čine manje efikasnim:
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Isti fizički nivo ✓ Opušteno držanje ✓ Fizička sigurnost ✓ Prijatno okruženje ✓ Bez ometanja ✓ Privatnost ✓ Jasne granice [npr. vreme, mesto, trajanje i učestalost sastanaka; poverljivost, međusobna očekivanja i odgovornosti] ✓ Dobar psihološki kontakt ✓ Iskrenost ✓ Prihvatanje Iskrenost bez osude ✓ Poštovanje i vrednovanje druge osobe ✓ Pokazivanje interesovanja i opreznosti ✓ Otvorenog uma ✓ Dobar kontakt očima ✓ Priznanje druge osobe i šta se kaže [npr. reflektiranje, klimanje glavom] ✓ Otvoreni govor tela ✓ Poverljivost ✓ Poverenje ✓ Pokazivanje nepodeljene pažnje ✓ Ne prekidanje ✓ Reflektiranje ✓ Odraziranje [mirroring] ✓ Dopuštanje tišine ✓ Pojašnjenje, posedovanje zabune ili nedostatak razumevanja ✓ Proverivanje radi potvrde razumevanja 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Napetost, nedostatak poverenja ✗ Pozadinska buka, smetnje, prekidi ✗ Fizička nelagodnost ✗ Jake emocije kod slušaoca sprečavaju dobro slušanje ✗ Govornik je preplavljen emocijama, oseća se samosvesno, posramljeno ✗ Slušalac prezauzet drugim stvarima ✗ Odmičući se, okrećući se ✗ Petljanje sa kosom ili olovkom; ✗ Pravljenje beleški ✗ Nema kontakta očima ✗ Promena teme ✗ Stojeći ili sedeći na različitim nivoima ✗ Jezički problemi ili kulturne razlike ✗ Neprikladan govor tela ili držanje ✗ Nestrpljenje ✗ Trivijalizacija, ili prezir ✗ Biti snishodljiv ili dogmatican ✗ Sarkazam ✗ Postavljanje previše pitanja, ispitivanje ✗ Stvaranje pretpostavki ✗ Procenjivanje i ocenjivanje ✗ Okrivljavanje ✗ Svađanje, neprihvatanje tuđeg iskustva ili osećanja ✗ Sukobi ličnosti između slušaoca i govornika ✗ Provokacija ✗ Šaljivost ✗ Uveravanje ✗ Obeležavanje i dijagnosticanje ✗ Moralizovanje

¹⁵ Hajde da razgovaramo – Razvijanje efikasne komunikacije sa decom žrtvama zlostavljanja i trgovine ljudima. Praktični priručnik za socijalne radnike, policiju i druge profesionalce. Barbara Mitchels, septembar 2004.

- ✓ Obraćanje pažnje na govor tela
- ✓ Biti u stanju pogrešiti
- ✓ Ne defanzivno
- ✓ Ostavljajući dovoljno vremena
- ✓ Otvorena pitanja
- ✓ Strpljenje
- ✓ Ohrabrenje
- ✓ Podrška

- ✗ Savetovanje, podučavanje ili propovedanje
- ✗ Neprimereno govoreći o sebi
- ✗ Usmeravanje i vođenje
- ✗ Korišćenje reči „okidača“ za okretanje razgovora
- ✗ Uskakanje pre nego što govornik završi
- ✗ Objašnjavanje ili preterano tumačenje
- ✗ Postavljanje profesionalne fasade
- ✗ Lažna pažnja
- ✗ Zaspiti, zevanje
- ✗ Nedostatak interesovanja, dosada
- ✗ Automatski odgovori ili previše ponavljanja
- ✗ Nedostatak emocionalne i psihološke veze
- ✗ Sumiranje prerano

2.10. Lica za podršku iz CSR-a

Konvencija o pravima deteta [KPD] iz 2018. godine, pored ostalih izmena, donosi i novinu u pogledu proširenja mandata i odgovornosti CSRi, a koja se odnosi na podršku i pomoć koju moraju da pruže žrtvama seksualnog nasilja.

Ova odgovornost je dodeljena službenicima socijalnih i porodičnih službi, koji će obavljati ulogu osobe za podršku:

*1. Od početka faze istrage i tokom suđenja, **deca žrtve ili svedoci su podržani od strane lica koje je stručno osposobljeno i ima sposobnost da komunicira sa decom različitog uzrasta i porekla i da im pomogne u cilju sprečavanja rizika od nasilja, ponovne viktimizacije.***

2. **Lice za podršku se imenuje od strane nadležnog sudije.** Pre imenovanja, nadležni sudija se konsultuje sa detetom i roditeljima ili starateljem deteta, tražeći i mišljenje deteta u vezi sa polom lica za podršku koja će biti imenovana.

3. **Licu za podršku** se daje dovoljno vremena da se upozna sa detetom pre nego što se obavi prvo ispitivanje.

4. Kada se dete poziva na ispitivanje, istražitelj obaveštava **lice za podršku** o vremenu i mestu održavanja ispitivanja.

5. Svaki razgovor sa detetom kao žrtvom ili svedokom, koji se obavlja u okviru suđenja, se sprovodi u prisustvu **lica za podršku.**

6. Kontinuitet odnosa između deteta i **lica za podršku** se osigurava koliko je to moguće, tokom sudskog procesa.

7. Nadležni sudija, koji postavlja lice za podršku nadgleda rad **lica za podršku** i pomaže mu, prema potrebi. Ako lice za podršku ne obavlja svoje dužnosti i funkcije u skladu sa ovom glavom, sud će odrediti zamenu lica za podršku nakon konsultacija sa detetom

[Član124 ZPM]

Referenca:

Da biste saznali više o ulozi osobe za podršku, trebalo bi da pogledate član 125 Zakonik Pravde o Maloletnicima.

2.11. Institucionalna linija za pomoć

ZZD [Zakon o zaštiti dece], u okviru mehanizama za pomoć i komunikaciju sa detetom, predvideo uspostavljanje telefonske linije za decu.

Ciljevi izgradnje formalnog sistema i telefonske linije su:

*'Za identifikaciju i koordinaciju zaštite i staranja o svakom detetu za koje postoji osnovana sumnja ili **je identifikovano kao zlostavljano**, zanemareno, zapostavljeno, maltretirano, ili je trgovano'.*

*'Besplatna telefonska linija služi za pružanje pomoći deci koja imaju potrebu **da pitaju i da se savetuju o njihovim pravima, kao i da prijavljuju slučajeve nasilja, zlostavljanja**, zanemarivanja i trgovanja'.*

Član 22, Zakon o Zaštiti Deteta [Zakon BR.06/L-084]

Telefonska linija je mehanizam preko koga se detetu nudi pomoć:

- pozivom na telefonsku liniju 7 dana u nedelji [24h];
- sve usluge su besplatne;
- na celoj teritoriji Republike Kosovo;
- bez ikakve razlike u godinama ili porijeklu;
- hitan tretman i intervencija za decu i omladinu u riziku;
- emocionalna podrška deci i adolescentima u krizi;
- pružanje stručnog savetovanja putem telefona o temama koje se tiču dece i mladih;
- upućivanje slučaja nadležnim organima;
- davanje saveta i uputstava neophodnih za dalje tretiranje;
- prijavljivanje slučajeva organu bezbednosti i pravosuđa, a u određenim slučajevima i specijalizovanim službama;
- informisanje dece, tinejdžera, mladih, roditelja ili drugih lica koja rade za decu o uslugama koje nudi linija.

Formalni sistem zaštite dece i telefonska linija za odgovor na slučajeve dece pod rizikom nameravaju da usmeravaju i sprovode specijalizovani zaposleni u službama zaštite dece. Ovaj sistem je dizajniran da pruži podršku, savet i usluge prema potrebama dece, uvek u skladu sa njihovim najboljim interesom¹⁶

¹⁶ U vreme sastavljanja ovih smernica ovaj mehanizam još nije uspostavljen.

DEO 3: SUDSKI POSTUPAK

3.1. Akcije uključenih institucija

Sve neformalne ili formalne, administrativne i sudske radnje i odluke koje se tiču seksualno zlostavljanog deteta moraju se preduzeti i sprovesti brzo i bez neopravdanih odlaganja.

Svi pojedinci i profesionalci moraju dati prioritet slučajevima u kojima su život i interesi deteta ugroženi. Mora se hitno reagovati kako bi se izbegla nepopravljiva šteta.

Hitni slučajevi:

‘Postupak protiv maloletnika i procedura u kojoj je dete povređeno krivičnim delom je hitne prirode. Organi koji učestvuju u postupku prema maloletniku, kao i drugi organi i institucije od kojih se zahtevaju obaveštenja, izvještaji ili mišljenja, dužni su da hitno postupaju.’¹⁷

Disciplinski prekršaji:

‘Nepostupanje po postupku iz stava 9. ovog člana, kao i nepoštivanje rokova utvrđenih ovim zakonikom, može se smatrati disciplinskim prekršajem, u skladu sa relevantnim odredbama važećeg zakonodavstva.’¹⁸

Akcije u skladu sa prijateljskim pristupom:

‘Postupak protiv dece i maloletnika treba sprovesti i implementirati u skladu sa konceptom prijateljskog pristupa.’

---

¹⁷ Član 4. st. 9 Zakonika pravde o maloletnicima [Kod br. 06/L-006]

¹⁸ Ibid. stav 10

Važno:

Nepoznavanje traume i vodećih principa, sa posebnim naglaskom na principu osetljivosti na traumu i eliminisanje predrasuda prema žrtvi seksualnog nasilja može uticati na ponovnu viktimizaciju i povećanje traume.

Reference:

Smernice navedene u Državnom protokolu za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja treba da se primenjuju na odgovarajući način i gde je to moguće od strane svih uključenih institucija. Dalje, za postupanje institucija pogledajte Protokol [II deo od strane 46 do 105]

3.2. Prijemni prostor i sudnica

Dece, kao žrtva ili svedok seksualnog nasilja, može se suočiti sa mnogim rizicima tokom uključenja u pravosudni sistem, uključujući pretnje, osvetu, ponovnu viktimizaciju, ili u najtežim slučajevima, rizik po život. Stoga je od suštinskog značaja da se svaki korak sudskog postupka vodi u skladu sa principima pravosuđa po meri dece.

Prihvatni prostori i sudnice treba da budu bezbedni i prijateljski nastrojeni, minimizirajući svaku mogućnost povećanja traume ili ugrožavanja deteta.

Pravo na prijatno i prijateljsko okruženje Zakonik pravde o maloletnicima [ZPM] je definisao i članom 127. kroz nekoliko stavova. Ovim članom je stvorena obaveza pravosudnih institucija sa posebnim akcentom na sudove da stvore prihvatne objekte u kojima je obezbeđeno prisustvo deteta bez narušavanja njegovog dostojanstva, integriteta i života. Sud mora da obezbedi sledeće:

1. *Nadležni sud će obezbediti da deca žrtve ili svedoci mogu čekati u posebnim prihvatnim prostorijama, pogodno opremljenim i prijateljskim prema deci, obuhvatajući olakšice za osobe sa posebnim potrebama.*
2. *Prihvatne prostorije, koje koriste deca žrtve ili svedoci nisu vidljive ili dozvoljene za pristup licima optuženih za krivično delo.*
3. *Kad god je moguće, privatne prostorije koje koriste deca žrtve ili svedoci, treba odvojiti od određenog okruženja i prostorija za punoletne svedoke.*

4. Nadležni sudija, u skladu sa **okolnostima može naložiti da dete žrtva ili svedok, čekaju na lokaciji udaljenoj od sudnice** i da pozovu dete da se pojavi kada je to potrebno.
5. Nadležni sudija će dati prioritet saslušanju iskaza dece žrtava i svedoka kako bi **skratili njihovo vreme čekanja pre pojavljivanja pred sudom**.

Uloga psihologa u prijemnom okruženju i u sudnici

Deca, kao žrtva ili svedoci seksualnog nasilja, imaju pravo na psihološku podršku tokom celog procesa, a psihologa mogu imenovati roditelji, zakonski staratelj, Centar za socijalni rad ili sud.

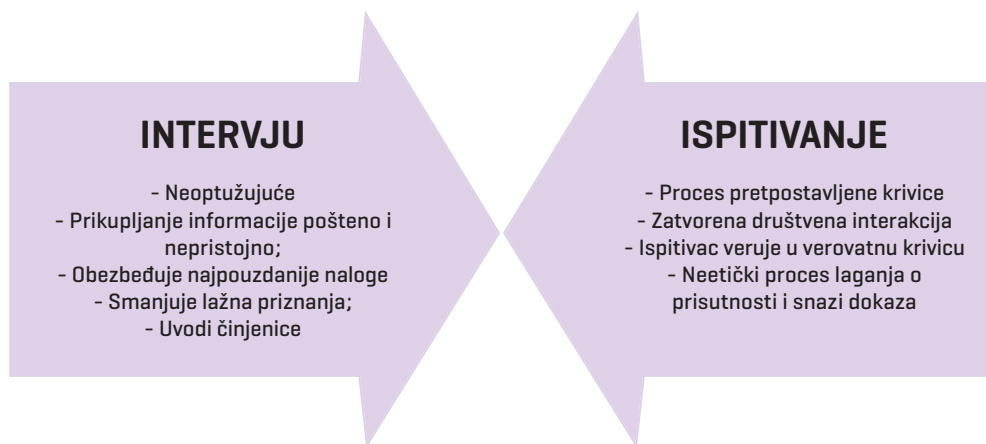
- Uloga psihologa u prijemnom okruženju i u sudnici je važna da podrži ne samo dete i porodicu, već i sud, pružajući stručno svedočenje o psihičkom stanju deteta.
- Psiholog procenjuje posledice seksualnog zlostavljanja, utiče na odluke koje sprečavaju retraumatizaciju deteta i daje uputstva za neophodne mere zaštite. Takođe, psiholog pomaže u tumačenju ponašanja deteta u kontekstu traume i objašnjava kako ono utiče na detetovu percepciju i komunikaciju.
- Sugestije sudskog psihologa su uvek u najboljem interesu deteta, obezbeđujući da se njegova prava zagarantovana zakonom poštuju u svakom koraku procesa

Pažnja:

Dete ni u kom slučaju ne bi trebalo da stoji u hodnicima suda, izlažući se otkrivanju svog identiteta. Neophodno je obezbediti da ulazak deteta bude kroz poseban ulaz, gde je njegov identitet sačuvan i zaštićen. U slučajevima kada je učešće deteta na sudskom zasedanju neizbežno, ono treba da ostane u sobi ili prostoru posvećenom deci žrtvama, gde se može osećati bezbedno i zaštićeno.

3.3. Intervjuisanje naspram ispitivanje

Intervju i ispitivanje su dve glavne metode za otkrivanje istine tokom istražnog procesa. Iako imaju sličnosti, razlikuju se po pristupu i svrsi. Relevantna literatura opisuje njihove razlike i sličnosti, pomažući da se izabere pravi metod u skladu sa slučajem

Rešenja za forenzičke intervju: Oxburg, Fahsing, Hanorth & Blair (2015)

Iako Zakonik pravde o maloletnicima [ZPM] i Zakonik o krivičnom postupku Kosova [ZKPK] ne prave jasnu razliku između intervjuisanja i ispitivanja, njihova upotreba sa decom, kada su žrtve ili svedoci, zavisi od faza sudskog postupka.

Intervju se obično odvija u fazama pre suđenja, kada su u toku preliminarne istrage, od podizanja sumnje do odluke o optužnici.

Do saslušanja dolazi kada su sumnje osnovanije i kada je počela formalna faza istrage i sudskog postupka.

Intervju:

ZPM pominje termin intervju samo u dva slučaja, i to u članu 124 stav 4 i 5 gde definiše uloge osobe za podršku:

'Kada se dete poziva na ispitivanje, istražitelj obaveštava lice za podršku o vremenu i mestu održavanja ispitivanja.'

&

'Svaki razgovor sa detetom kao žrtvom ili svedokom, koji se obavlja u okviru suđenja, sprovodi u prisustvu lica za podršku.'

Ispitivanje:

ZPM u članu 112, prilikom regulisanja procesnih radnji, utvrđuje detalje o tome kako se vrši ispitivanje.

U ovom članku su definisana sledeća pravila:

- ko je organ za ispitivanje **(tužilac i sudija)**;
- ko ima pravo da postavlja pitanja **(tužilac, sudija, branilac i samo dete)**;
- lokacija ispitivanja **(kod kuće, CSR, NVO ili u drugu pogodnu lokacija)**;
- način na koji se dete ispituje i uloga drugih stručnjaka **(vidi gore)**;
- koje tehnike se koriste **(vidi gore)**;
- koliko puta dete može biti ispitivano **(ne više od 2 puta)**;
- snimanje i korišćenje tehnologije **(dozvoljeno i dobrodošlo)** itd.

Veštine za intervjuisanje i ispitivanje

Svi profesionalci uključeni u intervjuisanje ili ispitivanje dece moraju posedovati veštine i kvalitete koji im omogućavaju da uspešno obavljaju ovu odgovornost.

Neke od potrebnih veština i kvaliteta uključuju:

- ✓ Slušanje i dobra komunikacija
- ✓ Razumevanje razvoja deteta
- ✓ Razumevanje problema zlostavljanja dece
- ✓ Otvorenost prema iskustvu deteta
- ✓ Izgradnja odnosa
- ✓ Asertivnost
- ✓ Olakšavanje
- ✓ Neverbalna komunikacija
- ✓ Upravljanje procesom intervjuja
- ✓ Razumevanje i empatija sa decom i adolescentima
- ✓ Razumevanje kulturnih i verskih razlika
- ✓ Razumevanje situacija i ljudi
- ✓ Sposobnost učenja iz iskustva
- ✓ Autenticnost
- ✓ Otvorenost za iskustva drugih
- ✓ Nepriistrasnost

- ✓ Samosvest
- ✓ Balans
- ✓ Posvećenost jednakim mogućnostima
- ✓ Kreativnost
- ✓ Profesionalizam

Pored gore navedenih veština i sposobnosti, od suštinskog je značaja da profesionalci takođe imaju duboko razumevanje traume izazvane decom žrtvama nasilja. Poznavanje uticaja traume na razvoj i ponašanje deteta pomaže u pravilnom pristupu tokom procesa intervjuisanja i podrške.

3.4. Pravne procesne garancije

Djeci žrtvama ili svjedocima seksualnog nasilja tokom sudskog procesa treba ponuditi posebne usluge kako bi se osigurala implementacija njihovih zakonskih prava. Ovo je neophodno zbog posebnih potreba u vezi sa njihovim godinama, stepenom zrelosti, traumom, strahom i drugim faktorima koji utiču na njihovo blagostanje. Pravni stručnjaci moraju pružiti neophodnu podršku i pomoć kako bi osigurali da se dijete tretira dostojanstveno i zaštićeno tokom sudskog procesa.

ZPM (Zakonik pravde za maloletnike) je, ukratko, odredio nekoliko neophodnih garancija za decu ili svedoke seksualnog nasilja tokom čitavog procesa, koje uključuju:

a) Branilac žrtava

*'Branilac žrtava je ovlašćeni zastupnik, koji ima ovlašćenje **da oštećenog obavesti o njegovim pravima i da zastupa interese** žrtava u sudskim postupcima i pred tužilaštvom i tamo gde je potrebno **uputiti žrtvu na druge davaoce usluga**. Branilac žrtava postupa u ime žrtve, **kada je potrebno da se zaustavi kršenje prava žrtve i zahteva radnje kako bi se garantovala njihova zaštita**.'*

[Član 118]

b) Jezik koji razume i besplatan prevodilac

*'Nadležni sudija će obezbediti da procedure koje se odnose na svedočenje deteta žrtve ili svedoka, **budu održane na jeziku koji je jednostavan i razumljiv za dete**.'*

‘Ako je detetu potrebna pomoć prevodioca na jeziku koji dete razume isti se stavlja na **raspolaganje kao besplatan prevodilac.**’

‘Ako se uzimajući u obzir starost, **nivo zrelosti ili posebne individualne potrebe deteta, koje mogu uključivati, ali ne ograničavajući se na ograničene sposobnosti ako ih ima, siromaštvo ili rizik od ponovne viktimizacije,** proceni da treba preduzeti radnje osiguranja posebne pomoći kako bi dete svedočilo ili učestvovalo u sudskom procesu, ove mere su besplatne.’

[Član 122]

c) Pravna zaštita (advokat)

Pravna zaštita dece žrtve se ostvaruje u skladu sa članom 63, stv.1 i 2 Zakonika o krivičnom postupku.¹⁹

‘U slučajevima kada žrtva ili njegov pravni zastupnik ne angažuju ovlašćenog zastupnika, sudili državni tužilac ili bilo koji drugi organ imenuju **jednog ovlašćenog predstavnika po službenoj dužnosti iz javne potrošnje.**’

[Član 120]

d) Ostala prava definisana Zakonom o krivičnom postupku Kosova (ZKPK)

Zakonik o krivičnom postupku Kosova (ZKPK) definisao je prava koja se moraju obezbediti žrtvi i svedoku u sudskom procesu na oporezujući i veoma detaljan način, a na odgovarajući način ova prava moraju biti obezbeđena i dete kao žrtva i svedok seksualnog nasilja.

Referenca:

Prava zajemčena deci žrtvama i svedocima seksualnog nasilja definisana su članom 63. Zakonika o krivičnom postupku, od stava 1. do stava 21.

¹⁹ Prema ZKPK (Zakonik br. 08/L-032) avgust 2022, ovaj članak je sada rangiran u članu 64.

3.5. Pregled sposobnosti i razvoja deteta

Pregled sposobnosti i razvoja deteta su među glavnim preduslovima, čiji rezultati zavise od pokretanja ili okončanja sudskog postupka.

Pregled sposobnosti deteta može se izvršiti samo ako sud smatra da za to postoje ubedljivi razlozi. Ispitivanje se vrši samo po odluci suda i mora sadržati obrazloženje za donošenje ove odluke. Prilikom odlučivanja da li da se izvrši testiranje kompetencija ili ne, primarna pažnja je najbolji interes deteta.

Prema članu 126 stav 1 i 2 ZPM-a: *„Ispitivanje pravne sposobnosti deteta može se vršiti samo ako nadležni sudija smatra da postoje valjani razlozi da se to učini. Razlozi za ovakvu odluku se unose u sudski registar. Prilikom odlučivanja o tome da li je potrebno uraditi ispitivanje sposobnosti, glavni faktor je najbolji interes deteta*

6

“2. Ispitivanje pravne sposobnosti ima za cilj da utvrdi da li je dete čisto ili ne razume pitanja koja su njemu upućena na jeziku koji je razumljiv, kao i značaj istine koju dete govori. Starost deteta samo po sebi nije razlog da se zahteva ispitivanje pravne sposobnost.”

Pregled ne treba obavezno da bude povezan sa uzrastom deteta. Starost nikada ne bi trebalo da bude odlučujući faktor. Ispitom osposobljenosti ima za cilj da se detaljno utvrdi da li je dete kompetentno i sposobno da razume i učestvuje u sudskom procesu.

Kako se vrši pregled?

Ispitivanje vrši psiholog ili odgovarajući veštak kojeg odredi sudija²⁰

Ko učestvuje u pregledu?

- Nadležni Sudija;
- Državni Tužilac Za Maloletnike;
- Ovlašćeni predstavnik;
- Lice za Podršku;

²⁰ Član 126. st. 3 Zakonika pravde o maloletnicima [Kod br. 06/L-006]

- Bilo koja druga osoba, uključujući roditelja ili staratelja ili staratelja radi odlučivanja, čije prisustvo je prema nadležnom sudiji, neophodno za blagostanje deteta²¹.

Izuzeće: Ako nadležni sudija smatra da bi ispitivanje pravne sposobnosti deteta moglo obaviti bez stručnjaka čije prisustvo nije moguće obezbediti, nadležni sudija može da nastavi sa procenom pravne sposobnosti na osnovu pitanja koje je podnelo tužilaštvo i advokat odbrane.

Metoda pregleda

Pregled se sprovodi na način koji je primeren detetu, uzimajući u obzir njegov uzrast i stepen razvoja, a nisu u vezi sa pitanjima koja su uključena u suđenje. Pomoću stručnih pitanja i metoda, cilj je utvrditi sposobnost deteta da razume jednostavna pitanja i da na njih istinito odgovori.

Uz test sposobnosti može se uraditi i psihološka procena razvoja deteta koja obuhvata emocionalno stanje i aspekte mentalnog zdravlja. Psiholog može zatražiti pomoć i učešće dečjeg psihijatra u sprovođenju ove evaluacije.

Izveštaj o razvoju deteta, pored opštih informacija, treba da sadrži i podatke i informacije o šteti koja je detetu naneta seksualnim nasiljem, na šta treba obratiti pažnju stručnih lica i ustanova za hitno tretiranje.

Ispitivanje sposobnosti se ne ponavlja²² i odluka o tome može se koristiti u bilo kojoj fazi sudskog postupka. Dok se ocenjivanje razvoja deteta može vršiti više puta, a to zavisi od napretka sudskog postupka, kao i od potreba koje se ispolje za boljim razumevanjem bilo kog aspekta razvoja deteta.

---

²¹ Ibid., st.3

²² Član 126 par.7 Zakonik pravde o maloletnicima [Kod br.06/L-006]

3.6. Lekarski pregledi i uzorkovanje

Pored ispitivanja sposobnosti i razvoja deteta žrtve seksualnog nasilja, trebalo bi da se urade i lekarski pregledi i uzimanje uzoraka iz tela, a sve u cilju što tačnijeg i sveobuhvatnijeg rasvetljavanja nasilja.

Uslovi koje treba ispuniti

Sudija mora da izda pismeno ovlašćenje za lekarski pregled ili uzimanje uzorka iz tela. Dok obavljate pregled:

- Moraju biti prisutni roditelji deteta, staratelj ili lice za podršku;
- Posle saslušanja deteta i uz pristanak roditelja²³.

Dodatni lekarski pregled

Ako, u bilo kojoj fazi istrage, postoji sumnja u odnosu na zdravlje deteta žrtve ili svedoka, uključujući i mentalno zdravlje deteta, nadležni organi koji sprovode postupak, obezbediti da se detetu obavi opšti medicinski pregled od strane lekara što je pre moguće.

Nakon medicinskog pregleda, nadležni organ koji vodi postupak, ulaže sve napore kako bi dete dobilo preporučeni tretman od strane lekara, uključujući hospitalizaciju ako je to potrebno.²⁴

3.7. Zaštitne mere i nalozi

Zakonik pravde o maloletnicima [ZPM] i Zakon o zaštiti dece [ZZD] su predvideli neke mere i uredbe koje se moraju primeniti u cilju zaštite života i bezbednosti deteta koje je žrtva seksualnog nasilja.

Ove mere i uredbe uključuju, ali nisu ograničene na:

a) Preventivne, reaktivne i referalne mere

*'Centar za socijalni rad i policija pomažu i intervenišu u porodici, na osnovu upućivanja ili u slučajevima kada porodica nije u mogućnosti ili kada postoji **osnovana sumnja da porodica nije u mogućnosti da zaštiti dete od***

²³ Član 123 par.1 Zakonik pravde o maloletnicima [Kod br.06/L-006]

²⁴ Ibid. par 1 and 2

životne opasnosti, nasilja, zanemarivanja, maltretiranja, zlostavljanja i iskorišćavanja’.

Zaštita deteta se postiže **preduzimanjem zaštitnih mera, sprovođenjem intervencije** u cilju poštovanja prava deteta i **pružanja usluga** skladu sa potrebama koje imaju za cilj razvoj i blagostanje deteta **u njegovom ili njenom porodičnom okruženju ili stavljanjem u alternativno staranje**, kada je dete privremeno ili trajno lišeno roditeljskog staranja i zaštite ili kada, zbog njegovog najboljeg interesa, on ne može biti ostavljen u staranju roditelja.

Nadležne institucije **podržavaju roditelje ili staratelja u podizanju njihovog deteta** i trebaju obezbediti **neophodnu pomoć porodici u potrebi**, čak u ranijim fazama kada se ispostavi da je to neophodno kao i da **uputi dete i porodicu u službama za zaštitu deteta**.

[Član 25, stav.1-3, ZZD]

b) Mere zaštite

‘U svakoj fazi postupka, kada se smatra da su ugroženi bezbednost dece kao žrtve ili svedoka, nadležni sudija donosi odluku da preduzme zaštitne mere za dete. Ove mere mogu uključivati mere predviđene u datom Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, ali se ne ograničavajući na sledeće:

- 1.1. **izbegavanje direktnog kontakta** između deteta žrtve ili svedoka i optuženih, u bilo kojoj fazi postupka;
- 1.2. **potrebna zaštita** za dete žrtvu ili svedoka od strane policije ili drugih relevantnih institucija i ne objavljivanje mesta boravka deteta;
- 1.3. **uzimati ili zahtevati od nadležnih organa preduzimanje drugih mera zaštite koje se mogu smatrati adekvatnim.’**

[Član 121 ZPM]

c) Pravo deteta na bezbednost²⁵

'Kada dete može biti predmet zastrašivanja, pretnje ili oštećenja, moraju se uspostaviti odgovarajući uslovi da se osigura bezbednost deteta, preduzimanjem mera kao što su:

- *Izbegavanje direktnog kontakta između deteta žrtve i svedoka i učinilaca krivičnih dela tokom postupka;*
- *izdavanje naloga za ograničenjekretanja od strane suda;*
- *da se naloži pritvor optuženom i nametanje posebnih uslova garancije za „ograničavanje svih kontakata” za uslovno oslobađanje;*
- *amo gde je to moguće i potrebno, pružiti zaštitu deteta žrtve i svedoka od strane policije ili starateljskog tela, u partnerstvu sa drugim javnim i privatnim subjektima koji pružaju zaštitu i sklonište, i ne otkrivati njihovo prebivalište.*

3.8. Roditeljsko pravo i briga

Prema ZZD-a [Zakon o zaštiti dece] i drugim relevantnim zakonima, dete u principu neće napustiti brigu svojih roditelja bez njihove dozvole ili bez sudskog naloga.

'Dete se ne može odvojiti od svojih roditelja, staratelja protiv svoje volje, **osim ako nije u najboljem interesu deteta**, ako je dete **u opasnosti** i ako **je to odvajanje neizbežno**, i ako **ovo odvajanje nalaže zakon ili sudska pravosnažna odluka**. Ako se dete odvaja od svojih roditelja, staratelja, mišljenja i želje deteta moraju biti saslušana, razmatrana i dokumentovana u dokumentaciji koja se sastavlja za tu svrhu. **Mišljenja deteta moraju se saslušati i dokumentovati** od strane socijalnih službi ili suda.²⁶

Uklanjanje deteta iz porodičnog staranja ili situaciju u kojoj se ono nalazi, kad god je to moguće, treba oceniti sa mogućnošću povratka u porodično okruženje. A odlazak bi trebalo da **bude samo u krajnjoj nuždi**, čak i na **najkraći mogući vremenski period**. Odluka o odlasku treba da bude podvrgnuta strogoj i redovnoj reviziji.

---

²⁵ Član 20 Administrativnog uputstva [GRK] - br. 02/2021 za sprovođenje Pravosuđe prilagođeno deci u krivičnim građanskim i upravnim postupcima.

²⁶ Član 27. stav 4. Zakon o zaštiti dece [Zakon br. 06/I-084]

Međutim, to nije uvek moguće, jer interes deteta zahteva od njega da napusti roditeljsku i porodičnu brigu. Ovo dolazi kao rezultat kada su roditelji ili članovi porodice počinioi nasilja, ili u slučajevima kada ovi poslednji zanemarivanjem i nečinjenjem utiču da dete postane žrtva seksualnog nasilja.

Dakle, u svim slučajevima kada postoji sumnja da su roditelji i članovi porodice izvršioi krivičnog dela, protiv njih treba pokrenuti postupak za privremeno oduzimanje roditeljskog staranja.

'Ukoliko u toku krivičnog postupka utvrdi da roditelj zloupotrebljava ili zanemaruje svoje roditeljske dužnosti i prava ili krši prava deteta, tužilac obaveštava organ starateljstva o vanparničnom postupku za oduzimanje tom roditelju prava na roditeljsko staranje²⁷.

Dok u slučajevima kada su roditelji osuđeni za krivično delo seksualnog nasilja, protiv njih se može pokrenuti postupak za privremeno ili čak trajno oduzimanje ne samo staranja već i roditeljskog prava.

Važno:

Uklanjanje brige, posebno roditeljskih prava, **uvek treba posmatrati kao poslednje sredstvo**. Postupak i odluka uvek moraju biti vođeni najboljim interesom deteta. U slučajevima kada su privremeno ili delimično oduzeto starateljstvo i roditeljsko pravo, odluka se mora **redovno preispitivati uz mogućnost vraćanja starateljstva ili prava**.

Izuzev slučajeva kada su sami roditelji ili staratelji izvršioi krivičnog dela, roditelji ili staratelji moraju stalno biti prisutni sa detetom. Njihovo prisustvo ne treba posmatrati samo kao ispunjavanje zakonske obaveze da prate svoje dete, već i kao preuzimanje uloge i odgovornosti u pogledu zaštite, tretmana i rehabilitacije.

²⁷ Član 113, Zakonik pravde o maloletnicima [Zakonik br. 06/L-006]

DEO 4: TRETIRANJE I REHABILITACIJA

4.1. Zaštita privatnog života i blagostanje deteta

Učešće dece žrtava ili svedoka seksualnog nasilja u sudskim postupcima može značajno da ugrozi njihov privatni život i dobrobit. Ovaj rizik uključuje mogućnost izlaganja identiteta deteta i utiče na njegove emocionalne i fizičke aspekte. Iz tog razloga, Zakon pravde o maloletnicima [ZPM] je uspostavio sledeće mere za zaštitu privatnosti i dobrobiti dece žrtava i svedoka.

*'Na zahtev žrtve deteta ili svedoka, roditelja, staralaca, ovlašćenog predstavnika, lica za podršku koji je dodeljen da pruži pomoć ili na zahtev ustanove, nadležni sudija, uzimajući u **obzir najbolje interese deteta, može narediti jednu ili više od sledećih mera za zaštitu privatnosti i fizičke dobrobiti** ²⁸:*

²⁸ Član 131, Zakonik Pravde O Maloletnicima [Zakonik Br.06/L-006]

- 1.1. izbrisano iz arhive svako ime, adresa, posao, profesija ili bilo koja druga informacija koja može da se koristi za identifikaciju detete;
- 1.2. zabranjeno je ovlašćenom predstavniku da otkrije identitet deteta ili otkriva bilo kakav materijal ili informaciju koja teži da dovede do identifikacije deteta;
- 1.3. naložiti neobelodanjivanje dokumenata koji identifikuju dete, dok nadležni sudija to smatra odgovarajućim;
- 1.4. dodeliti pseudonim ili broj za dete kada je potrebno prikazati puno ime i datum rođenja deteta pred optuženim u razumnom roku da pripremi svoju odbranu;
- 1.5. učiniti napore da se prikriju funkcije ili fizički opis deteta davanjem iskaza ili da se spreči bol ili šteta detetu, uključujući i svedočenje;
- 1.6. stajanje iza neprozirnog stakla;
- 1.7. upotreba dodatne opreme kojom se menjaju slika ili zvuk;
- 1.8. kroz ispitivanje na nekom drugom mestu, koje se istovremeno prenosi u sudnici upotrebom monitora zatvorenog tipa;
- 1.9. postavljati detetu pitanja koja su prethodno snimljena na video snimku pre ročišta, gde ovlašćeni predstavnik počinioca učestvuje u ispitivanju i daje mu se prilika da detetu žrtvi ili svedoku postavlja pitanja;
- 1.10. upotrebom kvalifikovanog stručnjaka koji je odgovarajući za tu primenu, kao na primer, ali ne ograničavajući se na njega, prevodilac za decu sa smetnjama sluha, vida i govora ili drugim ograničenim sposobnostima;
- 1.11. održavanje zatvorenih sudskih rasprava;
- 1.12. narediti privremeno udaljavanje počinioca iz sudnice ako dete odbija da svedoči u prisustvu optuženog ili ako okolnosti ukazuju na to da dete može da se blokira i ukoči ako treba da govori istinu u prisustvu te osobe. U ovim slučajevima, advokat odbrane ostaje u sudnici i postavlja pitanja i tako se garantuje pravo optuženog na suočavanje;

1.13. dozvolite detetu odmor tokom davanja iskaza;

1.14. zakazivati rasprave u tim časovima dana koji odgovaraju uzrastu i zrelosti deteta;

1.15. preduzeti bilo koju drugu meru koju sud smatra neophodnom, uključujući, gde je to moguće, poverljivosti i razmatranje najboljeg interesa deteta i prava optuženog.

Referenca:

Pravo na privatnost zagantovano je Zakonikom pravde o maloletnicima [ZPM] i Zakonom o zaštiti dece [ZZD]. Prema ZZD-a:

Član 39, utvrđuje da: 4. '**Privatnost deteta** se poštuje u svim fazama sudskih ili upravnih postupaka, uključujući njihovo objavljivanje u medijima.'

Član 57, utvrđuje da: 9. 'Opisane mere u podršci deteta iz ovog poglavlja treba da budu primenjene u **povoljnijoj sredini za bezbednost, zdravlje i blagostanje deteta i treba da obezbeđuju pažljivo tretiranje privatnosti deteta**. Mere treba da obuhvate zaštitu deteta od suočavanja sa nasilnicima, smeštaj na bezbednom mestu, kao i psihološko pripremanje za budućnost'.

4.2. Restitucija i naknada štete

Vodič u vezi sa pitanjima pravde, koji uključuje decu žrtve i svedoke zločina u tačkama 35 i 37, priznaje pravo deteta na restituciju i obeštećenje. Takođe, KPD u članu 39 pominje „...rehabilitaciju deteta žrtve...” gde je akcentat na detetu žrtvi koja mora da dobije odgovarajuću pomoć kako bi se fizički i psihički oporavilo i reintegriralo u društvo. Prema ovom članu, posebnu pažnju treba obratiti na **zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta**.

U tom duhu, KMP je utvrdio i pravo na povratak u pređašnje stanje i naknadu štete za dijete žrtvu seksualnog nasilja.

‘Nadležni sudija obaveštava dete žrtvu ili svedoka, roditelja, staratelja i njegovog ovlašćenog **predstavnika o proceduri zahtevanja nadoknade**’²⁹.

6

‘Nakon osude počinioca i pored bilo koje druge mere protiv njega, nadležni sudija, na zahtev državnog tužioca za maloletnike, žrtve, njegovih roditelja ili staratelja ili ovlašćenog predstavnika žrtve, ili na osnovu zahteva same institucije, može naložiti da počinioc krivičnog dela obavi povraćaj imovine ili obeštećenje za dete po ovome što sledi’³⁰:

- 1.1 u slučaju oštećenja, gubitka ili uništavanja imovine deteta žrtve, kao rezultat dela ili hapšenja ili pokušaja hapšenja počinioca, sud može odrediti počiniocu krivičnog dela **da plati detetu ili njegovom ovlašćenom predstavniku, kao i zamenu vrednosti imovine u slučaju da ona ne može da se povрати u potpunosti;**

²⁹ Član 132, par.1 Zakonik pravde o maloletnicima [Zakonik br.06/L-006]

³⁰ Ibid., st. 2

- 2.2 u slučaju fizičkih i psihičkih povreda deteta kao rezultat počinjenog krivičnog dela ili hapšenja ili pokušaja hapšenja počinioca, nadležni sudija može narediti počiniocu da **finansijski nadoknadi dete za svu nanesenu štetu kao rezultat krivičnog dela**, uključujući i troškove u vezi sa socijalnom i obrazovnom reintegracijom, medicinskog tretmana, lečenjem mentalnog zdravlja i pravnih usluga;
- 2.3 u slučaju fizičke povrede ili opasnosti od telesnih povreda po dete, koji je bio član porodice počinioca u relevantnom periodu, nadležni sudija može narediti počiniocu **da plati detetu troškove nastale kao rezultat njegovog udaljavanja od porodice**.

Važno:

Naknada štete, uključujući imovinsko-pravne zahteve, može se tražiti i odlučivati kako u krivičnom, tako i u parničnom postupku.

U principu, kao i uzimajući za osnov najbolji interes deteta, odluku o obeštećenju i imovinsko-pravnim zahtevima treba izvršiti u krivičnom postupku (kao pripajajući postupak-priložni postupak), kako se ne bi odlagala realizacija ovog prava u drugim postupcima koji bi uticali na rast traume deteta.

4.3. Briga nakon završetka sudskog procesa

Nakon završetka sudskog procesa, deci koja su žrtve ili svedoci seksualnog nasilja često je potrebna dodatna podrška da se oporave i reintegrišu u svakodnevni život.

Post-sudski period je često težak i uključuje rehabilitaciju i reintegraciju u porodicu, školu i društvo. Ovaj proces zahteva punu posvećenost porodice i profesionalaca da se dete vrati u pređašnje stanje, a ako to nije moguće, da se minimiziraju posledice doživljenog nasilja.

Prema ZPM-u, posebna uloga je data osobi za podršku, da podrži i prođe kroz ovu fazu:

*'Odmah nakon završetka sudskog postupka, lice za podrška ili organizacija povezana sa odgovarajućim stručnjacima kako bi se osiguralo da se detetu žrtvi ili svedoku **osigura dodatno savetovanje ili lečenje, ako je to potrebno**.'*³¹

8

*'U slučaju da dete žrtva ili svedok treba da bude vraćeno u drugu zemlju, lice za podršku trebada bude u kontaktu sa nadležnim organima, uključujući i konzulat, kako bi se osiguralo ispravnosprovođenje relevantnih nacionalnih i međunarodnih odredbi **koje regulišu povratak dece u drugu zemlju i pomažu detetu tokom priprema za repatrijaciju**.'*³²

Prema Vodiču³³ u tački 22, efektivna pomoć može uključivati:

- finansijsku pomoć;
- pravnu pomoć;
- savetovanje;
- zdravstvene usluge;
- socijalne usluge;
- obrazovne usluge;
- usluge fizičkog oporavka;
- usluge psihološkog oporavka; i
- druge usluge.

Zaštita deteta od kontakta sa učiniocem ili izvršiocima krivičnog dela:

Da bi se sprečila ponovna viktimizacija i obezbedila stabilna reintegracija, institucije ili organizacije koje pružaju usluge deci moraju da obezbede da lica koja su pravosnažno osuđena za krivično delo seksualnog nasilja ne budu primljena na posao.

*'Odrasla osoba koja je osuđena pravosnažnom presudom za krivično delo predviđeno u članu 108 ovog Zakonika, **ne može se smatrati kandidatom za rad u službama**, ustanovama ili organizacijama koja pružaju usluge za decu.'*

*'Službe, ustanove ili organizacije koje pružaju usluge za dece **treba da preduzmu sve odgovarajuće mere kako biosigurali da osobe** koje su optužene*

³¹ Član 134, stav.1 Zakonik Pravde o Maloletnicima [Zakonik Br.06/L-006]

³² Ibid. st. 2

³³ Smernice UN-a o pitanjima pravde koja uključuju decu žrtve [ECOSOC Resolution 2005/20]

za krivično delo, koje je okvalifikovano kao krivično delo protiv deteta, **nisu u kontaktu sa decom**'.

[Član 116 ZPM-a]

Takođe i Zakon o zaštiti dece u članu 58 definisao zabranu za lica osuđena za seksualno zlostavljanje ili eksploataciju dece:

*'Osuđenim licima za seksualno zlostavljanje, iskorišćavanje deteta, omogućavanje prostitucije i dečje pornografije **zabranjuje se da obavljaju svoju profesiju u skladu sa odredbama Krivičnog zakonika Kosova, uključujući svaki oblik kontakta sa decom**'*

Referenca:

Pravila i procedure za zabranu zapošljavanja i obavljanja profesije za lica osuđena za seksualno nasilje ili srodne oblike, utvrđuju se u skladu sa Administrativnim uputstvima datim u članu 58 stav 2 ZZD-a.

4.4. Psihološka, emocionalna i fizička rehabilitacija

Seksualno nasilje nad decom izaziva duboku i dugotrajnu traumu, ostavljajući ozbiljne posledice u njihovim životima. Ova traumatska iskustva su često povezana sa osećanjem srama, stigmatizacije, izolacije i niskog samopoštovanja, dajući deci osećaj gubitka kontrole nad svojim životom.

Da bi se ove posledice minimizirale ili otklonile, neophodno je obezbediti psihološku, emocionalnu i socijalnu rehabilitaciju, koja treba da traje dovoljan vremenski period i da se prilagođava specifičnim potrebama svakog deteta. Holistički pristup zasnovan na traumi i orijentisan na žrtvu je od vitalnog značaja za uspešan proces rehabilitacije.

Prema naučnim dokazima, direktne usluge za njihovu zaštitu, rehabilitaciju i reintegraciju uključuju:

Psihološku podršku

Neposredno savetovanje: Pružanje savetovanja za rešavanje početnog emocionalnog stresa deteta, koristeći pristup zasnovan na traumi.

Dugotrajna terapija: Psihološka terapija prilagođena specifičnim potrebama deteta pomaže u smanjenju simptoma traume.

Redovno praćenje: Redovni pregledi za praćenje napretka deteta i prilagođavanje terapije su od suštinskog značaja za njegovo blagostanje.

Emocionalnu podršku

Grupe za podršku: Povezivanje deteta i porodice sa grupama podrške kako bi se smanjilo osećanje izolacije i stigmatizacije.

Porodično savetovanje: Pružanje saveta porodici da razume uticaj zlostavljanja i da podrži dete u procesu izlečenja.

Tekuća podrška: Obrazovanje porodice da stvori okruženje podrške i zaštite za dete.

Socijalnu podršku

Bezbedno okruženje: Osigurati da je dete udaljeno od nasilnog okruženja i da je u bezbednom okruženju.

Podrška škole: Rad sa školom deteta na pružanju neophodne podrške detetu.

Društvene aktivnosti: Učešće u društvenim aktivnostima i sa vršnjacima pomaže da se ponovo izgrade društvene veštine i samopouzdanje deteta.

ZZD (Zakon o zaštiti dece) uviđajući važnost rehabilitacije za život deteta žrtve seksualnog nasilja, definisalo je mnoštvo usluga koje moraju biti zagarantovane detetu od strane države i sve to besplatno.

1. *Detetu koji je žrtva obezbeđuje se **besplatna lekarska pomoć**, kako bi povratio fizičko i mentalno zdravlje, kao i da se rehabilituje od fizičkih i mentalnih trauma koje je možda preživeo;*

2. *Lekarska pomoć uključuje **odgovarajući hitni tretman za fizičko zdravlje i psihološko savetovanje, kao i dugoročne rehabilitacione mere;***
3. *Dete koje je žrtva zlostavljanja i drugih nezakonitih dela zlostavljanja dobija poseban **besplatan lekarski tretman koji je pokriven od strane države;***
4. ***Zabranjeno je da dete koje je žrtva zlostavljanja bude ostavljeno samo, sem u slučaju kada dete to zahteva svojom voljom a dečji psiholog, koji je specijalizovan u oblasti zaštite deteta to smatra pogodnim za njega;***
5. *Dete koje je žrtva zlostavljanja **ne treba ostaviti bez psihološke pomoći ili drugih formi podrške.;***

[Član57 ZZD]

Kontinuitet usluga:

Dakle ZZD, pored stvaranja obaveza za pružanje besplatnih medicinskih i psiholoških usluga odredila je da rehabilitacione usluge moraju **biti neprekidne onoliko koliko je detetu potrebne.**

Pored toga, ZPM je u članu 134 definisao podršku daljem tretmanu deteta žrtve seksualnog nasilja:

*'Odmah nakon završetka sudskog postupka, lice za podrška ili organizacija povezana sa odgovarajućim stručnjacima kako bi se osiguralo da se **detetu žrtvi ili svedoku osigura dodatno savetovanje ili lečenje, ako je to potrebno.***

Ove usluge, pored državnog institucionalnog mehanizma, mogu pružati i nevladine organizacije (NVOi) za pružanje specijalizovanih usluga za decu i maloletnike, koje imaju važnu ulogu u podršci dobrobiti seksualno zlostavljane dece, pružanje pomoći i direktnih usluga za njihovu zaštitu, rehabilitaciju i reintegraciju.

Ove organizacije često popunjavaju praznine koje mogu postojati u državnom sistemu, pružajući vitalne usluge seksualno zlostavljanoj deci.

Uloga NVOa uključuje nekoliko ključnih oblasti:

● Zaštita i pravna pomoć

Nevladine organizacije pružaju direktnu pravnu pomoć deci i njihovim porodicama, pomažući im da se nose sa sudskim postupcima i obezbeđujući zaštitu njihovih prava tokom istraga i suđenja. Oni takođe rade na tome da osiguraju da se žrtve tretiraju dostojanstveno i da imaju pristup svojim pravima.

● Psihološka pomoć i terapijski tretmani

Kroz specijalizovane usluge, nevladine organizacije pomažu u rehabilitaciji dece koja doživljavaju traumu od seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i drugih poteškoća. Dugoročna podrška njihovom emocionalnom i psihološkom oporavku, kao i poboljšanje mentalnog zdravlja žrtava, od suštinskog je značaja za proces izlečenja.

● Smeštanje i hitna pomoć

Nevladine organizacije obezbeđuju sklonište i centre za zaštitu zlostavljane dece, sprečavajući ponovljeno zlostavljanje i obezbeđujući druge osnovne usluge kao što su hrana, smeštaj, medicinska nega i socijalna podrška.

● Education and awareness

Programi podizanja svesti su od suštinskog značaja za prevenciju seksualnog zlostavljanja. Nevladine organizacije sprovode kampanje za podizanje svesti javnosti i edukaciju dece i roditelja o opasnostima seksualnog zlostavljanja i načinima za njegovo sprečavanje.

● Zagovaranje i promena politike

Nevladine organizacije igraju važnu ulogu u zagovaranju promene politike na nacionalnom i međunarodnom nivou kako bi se poboljšala pravna zaštita dece. One rade sa vladama i međunarodnim institucijama na jačanju zakona i poboljšanju prakse u vezi sa zaštitom dece od seksualnog zlostavljanja.

● Rehabilitacija i integracija u društvo

Kada se zadovolje početne potrebe za podrškom i u skladu sa relevantnim zakonima i protokolima, nevladine organizacije rade na rehabilitaciji i integraciji djece u društvo. One se fokusiraju na podršku procesu školovanja, razvijanje socijalnih veština i poboljšanje opšteg blagostanja dece, za sigurniju i održiviju budućnost.

4.5. Reintegracija u porodicu i društvo

Reintegracija deteta u porodicu i društvo je kritična faza za oporavak nakon seksualnog nasilja, jer uspeh ovog procesa zavisi od održivosti i efikasnosti svih preduzetih radnji, uključujući tretiranje, zaštitu i rehabilitaciju. Dokazi zasnovani na istraživanjima pokazuju da je uključivanje važnih aktera kao što su porodica i zajednica neophodna da bi se osigurala uspešna i održiva reintegracija deteta.

Ova tri aspekta treba da budu osnova svih koraka procesa reintegracije kako bi se efektivno podržala deca koja su doživela seksualno zlostavljanje.

Planiranje reintegracije: Izrada sveobuhvatnog plana za reintegraciju deteta u porodicu i zajednicu, obezbeđujući da se uzmu u obzir svi aspekti njegovog blagostanja.

Svest zajednice: Promovisanje programa podizanja svesti zajednice kako bi se stvorilo okruženje podrške i sprečila dalja zloupotreba, jačajući sveobuhvatan odgovor zajednice.

Zagovaranje politike: Zagovaranje politika i resursa koji podržavaju reintegraciju i dobrobit žrtava zlostavljanja, pružajući pristup usredsređen na žrtve i zasnovan na traumama.

ZZD u članu 57 stav 8 utvrdio je obavezu uključenih institucija i stručnjaka da pruže pomoć za reintegraciju u porodicu i društvo:

*‘Dete dobija **kontinuiranu pomoć za reintegraciju u društvo**. Ove mere reintegracije treba izraditi na osnovu specifičnih potreba deteta i posebnih oblika oštećenja deteta. **Konačni cilj rehabilitacije treba da bude ponovno dostojanstveno pripajanje porodici u slučajevima** kada je to moguće i u najboljem interesu deteta, kao i **reintegracija u zajednici i socijalnom životu**. Ove mere i radnje uključuju lekarsku i psihološku negu, **kao i obrazovnu podršku, profesionalno formiranje i dalje savetovanje do potpune rehabilitacije deteta**. Detetu se pruža stalna podrška i kontinuirano savetovanje **za izbegavanje ponovnog žrtvovanja i socijalnog isključenja**’.*

Dok stav 10 člana 57 definiše obavezu opštine [relevantne uprave za zdravstvo i socijalnu zaštitu] da obezbedi budžet za tretiranje dece u potrebi, uključujući i decu žrtve seksualnog nasilja:

'Relevantna jedinica za zdravstvo, rad i socijalnu zaštitu u okviru opštine, dužna je da obezbedi budžet za poseban fond za tretman hitnih slučajeva dece u nuždi, za zaštitu i podizanje hitnih službi u skladu sa standardnima određenim podzakonskim aktom usvojenim od Vlade i predloženim od strane relevantnog Ministarstva zdravlja'.

ANEKS

Definicije

Termini i definicije korišćene u ovom vodiču treba tumačiti i čitati u skladu sa značenjem koje je dato u **Zakonu o zaštiti dece, Zakoniku o maloletničkom pravosuđu, Krivičnom zakoniku i Zakoniku o krivičnom postupku**.

Termini i definicije predstavljeni u ovom odeljku i samo za potrebe ovog vodiča su izvedeni i odabrani od strane ZZDa, ZPMa, KZka i ZKPka i imaju sledeća značenja:

Dete³⁴ – podrazumeva svako ljudsko biće mlađe od osamnaest [18] godina, izuzev slučajeva kada se punoletnost postignuta ranije, u skladu sa zakonodavstvom kojem podleže. U slučaju kada starost osobe nije utvrđena potpuno, ali postoje razlozi na osnovu kojih se podrazumeva da je lice dete, ovo lice se smatra detetom i koristi od ovog Zakona dok se njegov/njen uzrast u potpunosti utvrdi;

Dete sa ograničenim sposobnostima – podrazumeva dete sa fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili čulnim oštećenjima koja u interakciji sa različitim barijerama mogu ometati njegovo puno i efikasno učešće u društvu kao i ostali deo društva;

Maloletnik – podrazumeva dete između četrnaest [14] i osamnaest [18] godina
Roditelj – podrazumeva osobu/osobe koje su rodile ili usvojile dete, oba dva zajedno ili jedan sam, u braku ili ne, ili koje su priznale materinstvo ili očinstvo deteta rođenog van braka;

Roditeljska odgovornost – podrazumeva obavezu roditelja da osigura prava i dužnosti koje imaju u cilju obezbeđivanja emotivnog, socijalnog i materijalnog blagostanja deteta, brigom i održavanjem vlastitih odnosa sa detetom i obaveze za obezbeđivanje rasta, odgoja, obrazovanja deteta, pravno zastupanje i upravljanje dečijom imovinom;

---

³⁴ Definicije iz Zakona o Zaštiti Deteta [Zakon Br.06/L-084]

Staratelj – podrazumeva osobu kako je definisano Zakonom o porodici;

Zaštita deteta – podrazumeva sprečavanje i reagovanje nad nasiljem, maltretiranjem, zlostavljanjem, iskorišćavanjem i zanemarivanjem, otmicom, seksualnom iskorišćavanjem, trgovinom i dečjim radom, u i izvan kuće;

Zaštitnik žrtve – podrazumeva javno službeno lice koje zastupa oštećenu stranu u sudskim i upravnim postupcima, uključujući i dete. Zaštitnik žrtve pruža podršku i pomoć žrtvama zločina, zastupa žrtvu u postupku pred sudom, obaveštava žrtvu o njegovim/njenim pravima, zastupa interese žrtve pred sudom i tužilaštvom i deluje u ime žrtve, gde je to prikladno sa važećim zakonima;

Prijateljska pravda prema detetu – podrazumeva pravosudni sistem koji garantuje efektivno poštovanje i sprovođenje prava deteta na najvišem mogućem nivou, preovlađujući obzir je najbolji interes deteta, nediskriminacija, zaštita dostojanstva i učešće deteta i davanjem odgovarajuće pažnje nivou zrelosti, razumevanja deteta, i okolnostima slučaja;

Dete u potrebi za zaštitom – je lice mlađe od osamnaest [18] godina, bez obzira naposlovnu sposobnost, prema važećem zakonodavstvu, koje može biti žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja, diskriminacije, nasilja ili neke kriminalne aktivnosti, kao i pojedinac starosti ispod krivične odgovornosti, koji se sumnja da je počinio ili je optužen da je počinio krivično delo, kao i decu u sukobu sa zakonom;

Ugroženo dete – podrazumeva svako dete koje doživljava intenzivan i/ili neprekidan faktor rizika ili kombinaciju faktora rizika u ličnim, okolišnim i/ili relacijskim okolnostima koje ih sprečavaju da nastave i ispunjavaju razvoj u punom potencijalu;

Dete bez roditeljskog staranja – podrazumeva dete čiji roditelji nisu živi, čiji su roditelji nepoznati ili nestali, čiji roditelji iz bilo kog razloga privremeno ili trajno ne izvršavaju svoje roditeljske dužnosti ili roditeljsko staranje;

Porodica u potrebi – podrazumeva svaku porodicu, u kojoj jednom ili obema roditeljima, staratelju i hranitelju, treba pomoć u staranju o detetu zbog njihovog stanja ili stanja deteta, u okolnostima kada dete doživljava ozbiljna oštećenja zbog zanemarivanja, zlostavljanja od strane roditelja ili njegovog staratelja, zbog nemogućnosti roditelja ili staratelja da se na odgovarajući način staraju o njemu ili je bio izložen mogućnostima da doživi takvu stvar;

Pravni zastupnik – podrazumeva roditelja ili staratelja koji, u okviru odgovornosti koje mu daje zakonodavstvo na snazi ili sud, štiti interese deteta vršenje ili ne pravnih radnji, u ime ili na račun deteta;

Službe za zaštitu dece – podrazumeva sve službe čiji je cilj pružanje zaštite detetu prema principima ovog zakona;

Profesionalci za zaštitu deteta – podrazumeva sva lica koja su u okviru mandata svog rada i u kontekstu svog rada, u kontaktu sa detetom koji ima potrebe za zaštitom, ili im je dužnost da ispune potrebe deteta prema ovom Zakonu ili bilo kojim drugim važećim zakonom, domaćim ili međunarodnim standardom;

Poverljivo lice – podrazumeva bilo koje drugo lice osim roditelja ili zakonskog staratelja koji brine o detetu zbog profesionalnog ili neprofesionalnog odnosa;

Nasilje – podrazumeva sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualne zloupotrebe, zanemarivanje ili nemarno tretiranje, komercijalno iskorišćavanje ili svako iskorišćavanje koja dovodi do mogućeg ili stvarnog oštećenja zdravlja, opstanka, razvoja ili dostojanstva deteta u kontekstu odnosa odgovornosti, poverenja ili snage. Nasilje, uključuje ali ne ograničava se na namerna dela ili radnje počinjene od strane jednog lica protiv drugog lica, kao što je: upotreba fizičke sile, psihološkog pritiska, bilo koja radnja koja nanosi ili preti fizičkim i psihičkim bolom; izazivanje osećaja straha, lične ugroženosti, povrede dostojanstva; fizički napad bez obzira na posledice; vređanje, psovanje, nazivanje ponižavajućim imenima, i drugi načini surovog uznemiravanja; kontinuirano ponavljanje ponašanja u cilju ponižavanja druge osobe; stavljanje drugog lica u poziciji da se plaši za fizičko, emocionalno i ekonomsko stanje;

Nasilje nad detetom – podrazumeva bilo koje namerno delovanje ili ne delovanje, kojim se izaziva svaki oblik fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanje, zanemarivanje ili nemarno tretiranje, maltretiranje ili iskorišćavanje, uključujući seksualno zlostavljanje;

Psihološko nasilje – podrazumeva postupke koji uzrokuju ili imaju veliku verovatnoću da prouzrokuju štetu u zdravlju ili fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom ili socijalnom razvoju deteta. Ovi postupci mogu biti pod kontrolom roditelja ili druge osobe koja ima odgovornost, poverljiv je ili ima moć i uključuju ograničenje kretanja, ruganje, omalovažavanje, optuživanje, pretnju, zastrašivanje, diskriminacije, ismejavanje ili druge ne-fizičke oblike neprijateljstva ili odbijajućeg tretmana;

Fizičko nasilje – podrazumeva bilo koji oblik fizičkog zlostavljanja, uključujući prebijanje bilo kojim sredstvima, šamaranjem ili drugim sredstvima, zatezanje grla i bilo koji drugi postupak koji izaziva fizički bol;

Telesno kažnjavanje – podrazumeva svaku vrstu kazne koja koristi fizičku silu i koja namerava da izazove bol ili uznemirenje kod deteta od strane bilo koje osobe koja je zakonito odgovorna za dete. Telesno kažnjavanje uključuje oblike kao što: su batine, mučenja, tresenje, guranje, peckanje, udaranje, štipkanje, ugriz, oštar ukor;

Zanemarivanje deteta – podrazumeva namerno ili ne namerno ne delovanje od strane osobe koja je odgovorna za podizanje, staranje ili vaspitanje deteta, kao posledica čega su ugroženi život, fizički i mentalni integritet i razvoj deteta;

Zlostavljanje – podrazumeva bilo koje delovanje ili ne delovanje, namerno ili smišljeno, izvršeno od roditelja, staratelja, poverljivog lica ili bilo kojeg drugog lica u položaju poverljivog ili autoriteta koji uzrokuje ili je verovatno da uzrokuje fizičku, psihološku, emocionalnu ili socijalnu štetu detetu;

Maltretiranje – podrazumeva sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog maltretiranja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanje ili nemarno tretiranje ili komercijalno iskorišćavanje ili bilo koje drugo iskorišćavanje koja dovodi do stvarne ili potencijalne štete po zdravlje deteta, opstanak, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu jednog odnosa odgovornosti, poverenja ili moći;

Prostitucija sa detetom – podrazumeva korišćenje deteta za seksualnu delatnost, kojom prilikom u razmeni za učešće u seksualnoj aktivnosti deteta nude se ili obećavaju kao isplata novac ili bilo koji drugi oblik nagrade ili nadoknade, bez obzira da li je ta isplata, to obećanje ili nagrada data detetu ili trećoj strani;

Pornografija sa detetom – podrazumeva bilo koji vizuelni prikaz ili vizuelno prikazivanje ili odražavanje, uključujući bilo koju fotografiju, film, video, prikaz ili sliku ili fotografiju koja je stvorena računarnom, bilo da je stvorena elektronski, mehanički ili drugim sredstvima koja predstavlja ili odražava: genitalije (vaginu, penis ili anus) ili područje pubične kosti deteta, uglavnom u seksualne svrhe; stvarno dete koje je uključeno u eksplicitno istinsko ili simulirano seksualno ponašanje, ili osoba koja se čini da je stvarno dete uključeno u eksplicitno istinsko ili simulirano seksualno ponašanje; ili realističan prikaz nepostojećeg deteta uključeno u eksplicitno istinsko ili simulirano seksualno ponašanje;

Otmica deteta – podrazumeva nezakonito udaljavanje deteta iz mesta prebivališta putem sile, pretnje, prevare, zloupotrebe vlasti ili zavodjenjem na nekom mestu pod kontrolom počinioca ili trećeg lica, ili nezakonito uzimanje deteta od roditelja, staratelja ili pouzdanog lica, bez obzira da li se to radi, olakšava ili koordinira unutar teritorije države ili uključuje tranzit u ili kroz državu;

Trgovanje deteta – podrazumeva regrutovanje, prevoz, transfer, smeštaj, uzimanje radi iskorišćavanja ili prihvatanje lica, uključujući razmenu ili transfer kontrole nad tim licima pretnjom ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe vlasti ili zloupotrebu osetljive pozicije ili davanjem ili primanjem plaćanja ili koristi za pribavljanje saglasnosti lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju iskorišćavanja;

Iskorišćavanje – uključuje, ali nije ograničena na, iskorišćavanje prostitucije drugih, pornografiju ili druge oblike seksualne iskorišćavanja, prosjačenje, usluge ili prinudni rad, ropstvo ili dela slična ropstvu, ropstvo ili vađenje organa ili ćelija;

Seksualno zlostavljanje deteta – podrazumeva izražavanje zlostavljanja unutar kuće ili porodice, ali ne isključuje slučajeve zlostavljanja od strane lica van porodice korišćenjem prednosti bilo socijalne ili službene pozicije za seksualne koristi od žrtve zlostavljanja. Seksualna aktivnost koja podrazumeva seksualni odnos i bilo koji drugi oblik koji obavljen od strane, sa i pred detetom, gde je prisustvo ili učešće deteta u svrhu seksualnog zadovoljstva drugog lica;

Pristup zasnovan na traumi – znači stvaranje okruženja koje je osetljivo na potrebe i iskustva pojedinaca koji su bili pogođeni traumom i koje podržava njihov put isceljenja i oporavka. Ne isključuje istoriju, kulturu i pol, već ih integriše u svaki aspekt pružanja usluga i tretmana. Ovaj pristup naglašava osnaživanje, saradnju i poštovanje autonomije i delovanja pojedinaca, čineći njihov put isceljenja i reintegracije mogućim i uspešnijim.

Pristup usredsređen na žrtvu – znači stvaranje okruženja podrške koje poštuje prava žrtava ili preživelih seksualnog nasilja, tretirajući svakog pojedinca sa dostojanstvom i poštovanjem. Ovaj pristup uključuje uverenje da svaka žrtva ili preživela seksualnog nasilja ima svoja prava na podršku i brigu, jedinstvena je i drugačija, da će reagovati različito na osnovu svog iskustva, da ima različite resurse, kapacitete i potrebe i da ima pravo da odlučuje za sebe o informacijama i koracima koje treba preduzeti nakon toga. Prema njima se mora postupati sa odgovornošću, poštovanjem, ljubaznošću i empatijom, verovati im se i obezbediti im okruženje u kome se osećaju saslušano i shvaćeno.

Institucija – podrazumeva sve javne, centralne i lokalne institucije, kao i druga privatna pravna lica u Republici Kosovo, koja su odgovorna za zaštitu deteta u ovom Zakonu i važećem zakonodavstvu;

Sistem za zaštitu deteta – podrazumeva određenu formalnu i neformalnu strukturu sa sažetim i udruženim funkcijama i kapacitetima za sprečavanje i reagovanje na nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje i iskorišćavanje deteta. U opštem smislu, sistem zaštite deteta sastoji se od ovih komponenti: ljudskih i finansijskih resursa, zakona i politika, upravljanja, praćenja i prikupljanja podataka, usluga zaštite i reagovanja kao i upravljanja predmetima. Sistem takođe uključuje različite aktere kao što su deca, porodica, zajednica, službenici i zvaničnici centralnog i lokalnog nivoa, ne isključujući i one na međunarodnom nivou. Funkcionisanje sistema zavisi od interakcije i odnosa između komponenti i aktera unutarovog sistema;

Multidisciplinarni okrugli sto za pomoć u upravljanju slučajevima – podrazumeva multidisciplinarnu grupu koja obuhvata stručnjake iz odgovarajućih institucija za zaštitu deteta i druge aktere koji zastupaju raznovrsnost disciplina, koji su odgovorni za zaštitu deteta, i koji međusobno deluju i koordiniraju njihova nastojanja za tretiranje specifičnih slučajeva, zlostavljanja, maltretiranja i zanemarivanja dece, na osnovu najboljeg interesa deteta;

Rukovodilac slučaja – podrazumeva odgovornog službenika kojeg imenuje Organ starateljstva, za upravljanje slučajem deteta koji u saradnji sa relevantnim akterima procenjuje potrebe deteta i izrađuje plan staranja;

Centar za socijalni rad (CSR) – podrazumeva profesionalnu javnu instituciju na opštinskom nivou, nadležnu i za zaštitu deteta u nevolji;

Organ starateljstva – podrazumeva odgovorno telo koje deluje u okviru Centra za socijalni rad nadležnog za zaštitu deteta;

Službenik za socijalne usluge – podrazumeva stručnjaka za socijalne i porodične usluge sa odgovarajućim kvalifikacijama u oblasti socijalnog rada, psihologije, sociologije, pravde, pedagogije ili neke druge oblasti koja je blisko povezana sa socijalnim i porodičnim uslugama koje je licencirano i registrovano u Registru Generalni savet za socijalne i porodične usluge;

###

Maloletnik³⁵ – lice koje je napunilo četrnaest [14] godina, ali još nije dostiglo osamnaest [18] godina;

Mlađi maloletnik – lice koje je napunilo navršilo četrnaest [14] godina, ali još nijedostiglo šesnaest [16] godina;

Stariji maloletnik – podrazumeva se lice koje je napunilo šesnaest [16] godina, ali jošnije dostiglo osamnaest [18] godina;

Mlađe punoletno lice – lice koje je napunilo osamnaest [18] godina, ali još nije dostiglo dvadeset i jednu [21] godinu;

Punoletno lice – podrazumeva se lice sa navršenih osamnaest [18] godina;

Maloljetnički sudija – sudija koji ima stručnost u krivičnim pitanjima u vezi sa maloletnicima, detetom i mlađim punoletnim licem i koji je nadležan za vršenje dužnosti utvrđenih ovim zakonikom. Sudija za maloletnike se imenuje u fazi pripremnog postupka za predsednika organa ili veća u svim fazama krivičnog postupka;

Državni tužilac za maloletnike – državni tužilac koji je stručnjak za krivična pitanja koja obuhvataju maloletne, decu i mlađa punoletna lica, gonjenje punoletnih počinilaca za dela počinjena protiv maloletnika i koji je nadležan da sprovodi odgovornosti predviđene u ovom Zakoniku;

Sudsko veće za maloletnike – veće sastavljeno od troje [3] sudija od kojih je predsednik sudija za maloletnike koji predsedava tokom sudskog procesa;

Dete žrtva ili svedok – lice ispod osamnaest [18] godina starosti koje je žrtva ili svedok krivičnog dela;

Dete mlađa od uzrasta krivične odgovornosti – dete koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina;

Branilac maloletnika – podrazumeva se branilac koji je licenciran od strane Advokatske komore Kosova;

---

³⁵ Definicije iz Zakonika Pravde O Maloletnicima [Zakonik Br.06/L-006]

Lišavanje slobode – bilo koji oblik pritvora ili zatvora ili stavljanje lica u okolnosti hapšenja ili javnog policijskog zadržavanja, koje ta osoba ne može napustiti po svojoj volji, prema odluci sudskog, administrativnog ili nekog drugog javnog organa vlasti;

Ponovna viktimizacija – situacija, u kojoj jedna osoba pati više od samo jednog krivičnog incidenta u određenom vremenskom periodu.

Profesionalac za maloletnike³⁶ – označava sve profesionalce koji rade sa maloletnicima i koji se bave njima, i uključuje, ali nije ograničeno na: policiju, advokata, tužioca za maloletnike, sudiju za maloletnike, službenika za uslovnu kaznu, socijalnog radnika itd.

Restorativna pravda - je pristup pravdi orijentisan na popravku – koliko je to moguće – štete prouzrokovane zločinom ili sukobom

###

Sila³⁷ – S uključuje i hipnotisanje ili druga omamljujuća sredstva sa ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje, ili da se onespособi da pruži otpor

Policija – Policija Republike Kosovo, kao što je definisano zakonom

Porodična veza – odnos između lica:

- *koja su verena ili bila verena, venčana ili bila venčana, u vanbračnoj zajednici ili su bili u vanbračnoj zajednici ili žive zajedno u zajedničkom domaćinstvu ili su živela u zajedničkom domaćinstvu;*
- *koja koriste isti dom i koja su povezana krvnim srodstvom, brakom, usvojenjem, tazbinskim ili starateljskim odnosom, što obuhvata roditelje, babe i dede, decu, unuke od ćerke i sina, braću i sestre, tetke, ujne i strine, teče, ujake i stričeve, sestriće i sestričine, bratance i bratanice i rođake do trećeg stepena srodstva;*
- *ili koja su roditelji zajedničkog deteta.*

³⁶ Ovaj termin i definicija, uključujući i onu za restorativnu pravdu, nisu deo ZPM-a, ali su ovde uključeni za potrebe ovog vodiča i zasnovani su na žargonu koji se koristi u oblasti maloletničkog pravosuđa, kao i u oblasti zaštite dece uopšte.

³⁷ Definicije iz Zakonika o Krivičnom Postupku Kosova [Zakon Br. 06/L-074]

Član porodice - roditelj, roditelj usvojlac, dete, usvojeno dete, brat ili sestra, suprug ili supruga, krvni srodnik koji živi u istom domaćinstvu, ili lice sa kojim izvršilac živi u vanbračnoj zajednici.

Vanbračna zajednica - odnos koji je definisan Zakonom o porodici.

Ranjiva žrtva - žrtva krivičnog dela koja je dete, lice sa fizičkim ili mentalnim hendikepom, lice sa umanjenim sposobnostima, trudnica, starija osoba ili osoba čiji odnos ili zavisnost od učionica ih čini posebno ranjivim stalnoj viktimizaciji, uznemiravanju ili odmazdi.

###

Osumnjičeni³⁸ - lice za koga policija ili državni tužilac sumnja da je učinilo krivično delo, ali protiv koga nije pokrenuta istraga;

Okrivljeni - lice protiv koga se vodi krivični postupak. Izraz „okrivljeni“ u ovom zakoniku se takođe upotrebljava i kao opšti naziv za „okrivljenog“, „optuženog“ i „osuđenog“;

Optuženi - lice protiv koga je podignuta optužnica i zakazan glavni pretres;

Oštećeni ili žrtva - lice koje je pretrpelo štetu, uključujući fizičku, mentalnu ili emotivnu štetu ili ekonomski gubitak usled krivičnog dela, kao i članovi porodice lica čija je smrt nastupila usled krivičnog dela i pretrpeli štetu usled smrti tog lica;

Opravdana sumnja - saznanja o informaciji koja bi ubedila objektivnog posmatrača da se krivično delo desilo, dešava ili postoji velika verovatnoća da će se desiti, te da će dotično lice može učiniti ili je učinilo krivično delo. Ono što se može smatrati „opravdanim“ zavisice od svih okolnosti;

Osnovana sumnja - saznanja o informaciji koja bi ubedila objektivnog posmatrača da se krivično delo desilo, dešava ili postoji velika verovatnoća da će se desiti i da je dotično lice više nego verovatno učinilo nego da nije učinilo krivično delo. Osnovana sumnja mora biti zasnovana na relevantnim dokazima;

Opravdani osnov - saznanja o informaciji koja bi ubedila objektivnog posmatrača da se krivično delo desilo, dešava ili da postoji velika verovatnoća da će se desiti i da postoji velika verovatnoća da je dotično lice učinilo krivično delo. Opravdani osnov mora biti zasnovan na artikulisanim dokazima;

---

³⁸ Definicije iz Zakonika o Krivičnom Postupku Kosova. [Zakonik Br. 08/L-032]

Dobro osnovana sumnja – podrazumeva osnov za podizanje optužnice. Posedovanje prihvatljivih dokaza koji bi ubedili objektivnog posmatrača da se krivično delo desilo i da je okrivljeni učinio krivično delo;

Naknada – nadoknada štete od strane osuđenog. Na kraju krivičnog postupka, sud nalaže okrivljenom koji je proglašen krivim za krivično delo da nadoknadi oštećenog ili oštećene za štetu koja je nastala, neposredno ili posredno, usled krivičnog dela;

Šteta – šteta koja je nastala, neposredno ili posredno, usled krivične radnje, uključujući gubitak imovine, gubitak koristi, lišenje slobode, fizičke povrede, psihičke povrede, ili gubitak supružnika ili bliskog člana porodice. Iznos štete utvrdiće branilac žrtava ili punomoćnik žrtve ili državni tužilac. Sud može naložiti naknadu štete na osnovu razumne procene monetarne vrednosti štete koja je nastala, neposredno ili posredno, usled krivičnog dela

Stranka u postupku – državni tužilac, okrivljeni, oštećeni ili žrtva. Prema članu 384. Krivičnog zakonika Kosova okrivljeni se ne smatra strankom;

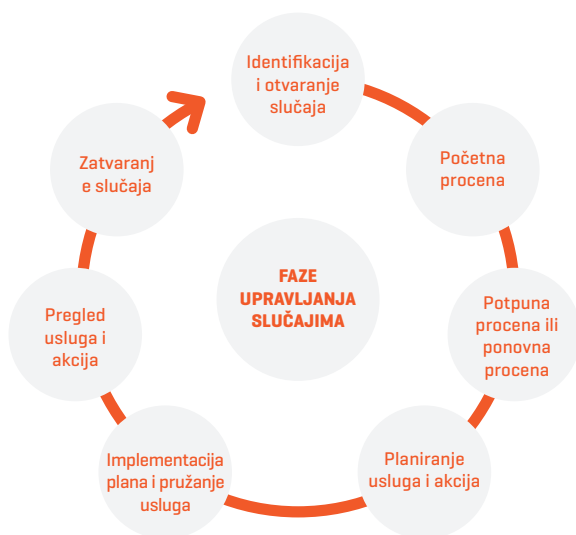
Intimno pretresanje – pretresanje koje se sastoji od fizičkog pregleda telesnih šupljina, osim usta,;

Program za naknadu žrtava zločina – program predviđen Zakonom o naknadi žrtava zločina u cilju nadoknade žrtava nasilnih krivičnih dela, ako ispunjavaju zakonom predviđene kriterijume;

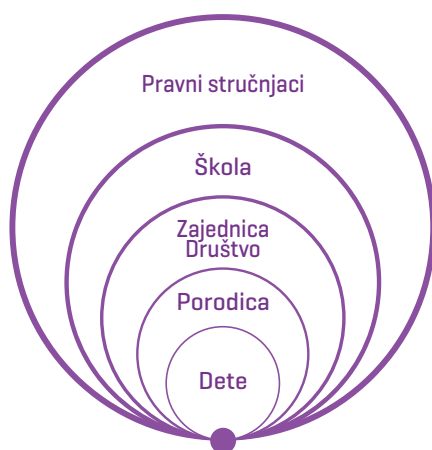
Sažetak, prepis, zapis – tri [3] vrste zapisnika. Sažetak je tačan opis onoga što je lice izjavilo. Prepis je doslovni opis onoga što je lice izjavilo. Zapis može biti tonski ili optički snimak putem elektronskih uređaja koji omogućavaju tačno ponavljanje reči koje je lice izjavilo.

PRVI DEO – OPŠTI PREGLED

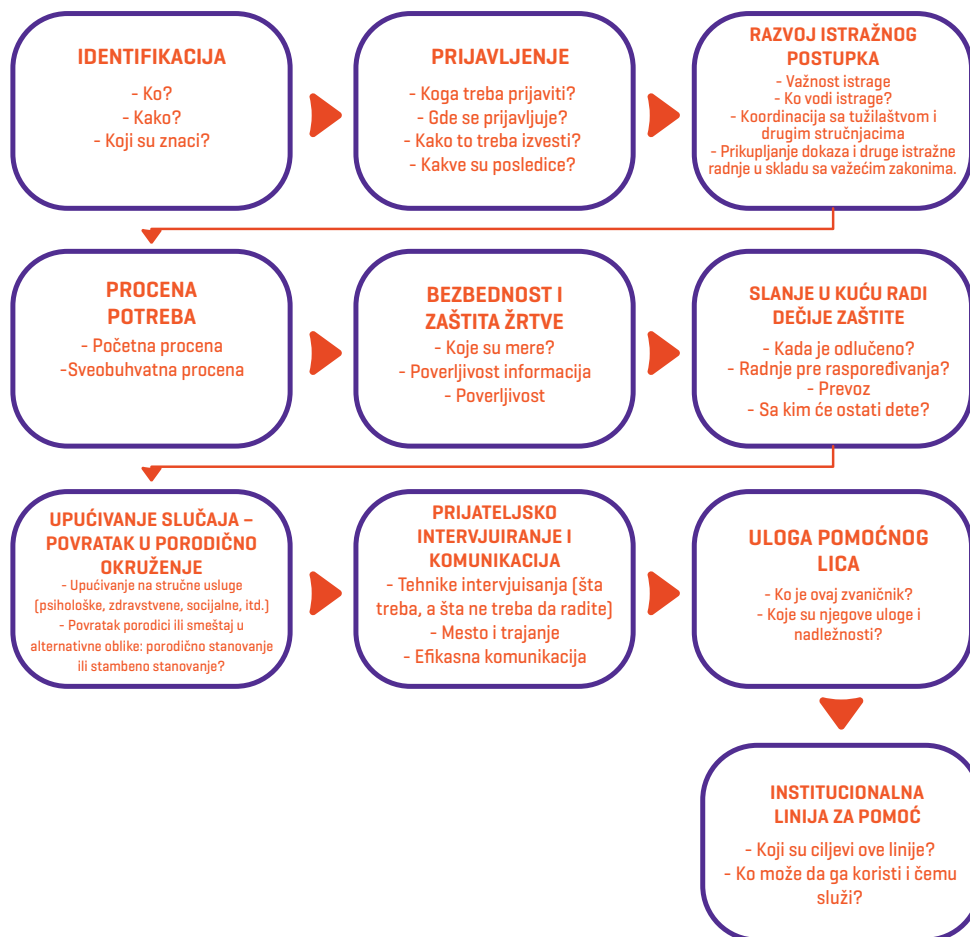
A) Faze upravljanja slučajem

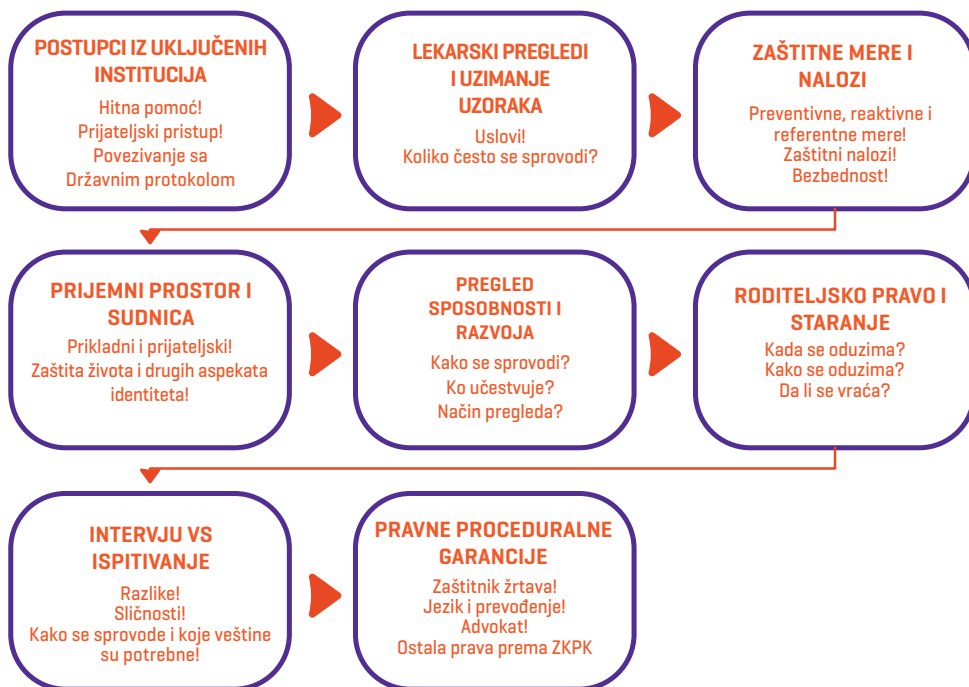
B) Dete u centru pažnje i procesa

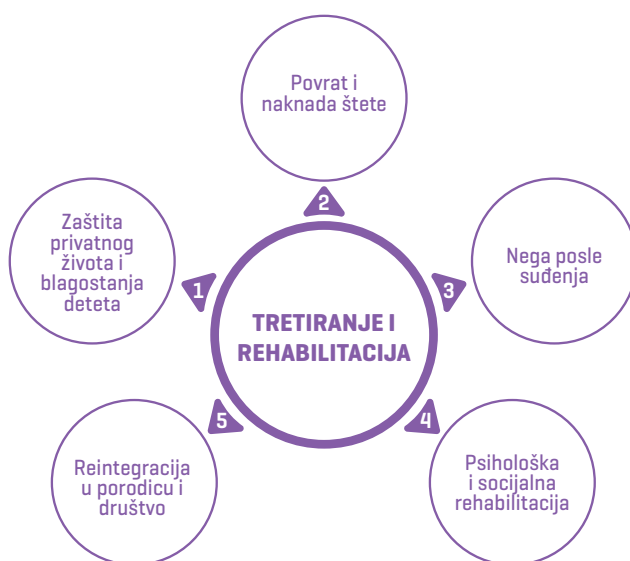
DRUGI DEO: POSTUPAK IDENTIFIKACIJE I ISTRAGE

TREĆI DEO: SUDSKI POSTUPAK

ČETVRTI DEO: TRETIRANJE I REHABILITACIJA

TABELA INFORMACIJA

Institucija	Informacije/kontakti
Besplatna telefonska linija (nije funkcionalno)	Adresa: Tel: Email:
Kosovska policija	Adresa: Ul. "Luan Haradinaj", bez br. 10000 Priština, Kosovo Tel: 192 - 038 550 999 Email: info@kosovopolice.com
Državno tužilaštvo	Adresa: : Ul. "Luan Haradinaj", Br.100, 10000, Priština Tel: +383 [0] 38 200 17 473 Email: info.psh@rks-psh.org Info.kpk@rks-psh.org
Sudovi/Sudski savet	Adresa: Ul. "Luan Haradinaj", 133, Priština Tel: +383 [0]38 200 17 494 Email: kgjk@gjyqesori-rks.org
Kancelarija za pomoć i zaštitu žrtvama	Adresa: Ul. "Luan Haradinaj", Br. 100, 10000, Priština Tel: +383 38 200 66 925 Email: info.psh@rks-psh.org
Advokatska komora Kosova	Adresa: Ul. Bekim Fehmiu, Bez br. (Zgrada Artinga), IV-ti sprat - Priština/Kosovo Tel: +383 [0] 38 610 101 +383 [0] 38 610 102 Email: info@oak-ks.org www.oak-ks.org
Institucija narodnog advokata	Adresa: Migjeni 21, Pristina, Kosovo Tel: +381 38 223 782 Email: info.oik@oik-rks.org
Agencija za besplatnu pravnu pomoć	Adresa: : Ul. "Zenel Salihu" Br. 30 Priština Tel: 038 200 18 992 Email: Info.ANJF@rks-gov.net
Udruženje psihologa Kosova	Adresa: Ul "Garibaldi" Priština 10000, Kosovo Tel: 049 836 642 Email: shopsiko@gmail.com
Univerzitetski klinički centar Kosova	Adresa: Bolnički okrug, Priština 10000, Kosovë Bez br. Tel: +38138500600 Email: drejtoria.shskuk@rks-gov.net

Centri za socijalni rad - Priština	Adresa: Ul.UçK. n.r 69/c - 10000 Email: qpspristine@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Centri za socijalni rad - Gnjilane	Adresa: Ul.Bulevardi i Pavarsisë, Br. 60000 Email: qpsgjilan@gmail.com Tel: +383 44 125 519
Centri za socijalni rad - Peć	Adresa: Ul. Adem Jashari, Br. 30000 Email: qpspeje@gmail.com Tel: +383 44 298 803
Centri za socijalni rad - Gjakovica	Adresa: Ul. Marin Barleti, Br. 50000 Email: qpsgjakove@gmail.com Tel: +383 44 122 599
Centri za socijalni rad - Prizren	Adresa: Ul.Remzi Ademaj Br.2000 Email: qpsprizren@gmail.com Tel: +383 44 955 168
Centri za socijalni rad - Ferizaj	Adresa: Ul.Dëshmorët e Kombit, Br. 70000 Email: qpsferizaj25@gmail.com Tel: +383 44 260 770
Centri za socijalni rad - Mitrovica	Adresa: Ul.Bedri Gjinaj, Br. 40000 Email: qpsmitrovicеејугut@gmail.com Tel: +383 44 226 206
KCRPT - Kosovski Centar za Rehabilitaciju Preživeli Torture	Adresa: Ul.Hamëz Jashari 16b/2 Tel: +383 [0] 38 243 707 Email: info@krct.org
KOMF - Koalicija nevladinih organizacija za zaštitu dece	Adresa: Ul. Sejdi Kryeziu, HY.1 K.4 Tel: +383 [0] 38 220 287 Email: info@komfkosova

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

316.6-053.2(036)

Klaiqi, Ardian

Udhëzues për mbështetje psikologjike dhe ligjore të fëmijëve viktime ose dëshmitarë të abuzimit seksual në procesin hetues, gjyqësor dhe rehabilitues = Guidelines on Psychological and Legal Support of the Children Victims or Witnesses of Sexual Abuse in the Investigative, Judicial and Rehabilitation Process = Vodič za psihološke i pravne podrške deci žrtvama ili svedocima seksualnog zlostavljanja u istražnom, sudskom i rehabilitacionom / Ardian Klaiqi ; kontribues Florida Gashi, Nebahate Zekaj, Arbore Tërrnava. - Prishtinë : Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës, 2024. - 250 f. : ilustr. ; 24 cm.

Titulli dhe teksti paralel në gjuhën shqipe angleze dhe serbe

Dhuna -- Fëmijët -- Aspekte psikike
E drejta dhe legjislatiioni -- Manuale, udhëzues etj.

ISBN 978-9951-774-18-5

1. Gashi, Florida 2. Zekaj, Nebahate 3. Tërrnava, Arbore

Aleph [000107980]

Mbështetur / Supported / Podržana:

CFLI/FCIL

Canada Fund for Local Initiatives
Fonds canadien d'initiatives locales

SIGRID RAUSING TRUST

ISBN 978-9951-774-18-5

9 789951 774185